

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**KUR'ÂN-I KERÎM'DE ZİLZÂL SÛRESİ EKSENİNDE DEPREM
OLGUSU VE SİSMOLOJİ**

YAZAR
HÜLYA GELİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. SADIK KILIÇ

ORDU- 2024

TEZ KABUL SAYFASI

Hülya GELİM tarafından hazırlanan “**Kur’ân-ı Kerîm’de Zilzâl Sûresi Ekseninde Deprem Olgusu ve Sismoloji**” başlıklı bu çalışma, **27.12.2024** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Sadık Kılıç/ ordu Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi

Üye Dr. Öğr. Üy. Orhan İyibilgin/ Ordu Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi

Üye Dr. Öğr. Üy. Yusuf Kurt/ Giresun Üniversitesi/ İslami İlimler Fakültesi

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hülya GELİM

ÖZET

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE ZILZÂL SÛRESİ EKSENİNDE DEPREM OLGUSU VE SİSMOLOJİ

HÜLYA GELİM

İnsanoğlu bulunduğu coğrafyanın özelliğine göre tarih boyunca çeşitli felaketlerle karşı karşıya gelmiştir. Hiç şüphesiz bunların en önemlilerinden biri nerede, ne zaman ve nasıl gerçekleşeceği bilinmeyen deprem olgusudur. Teknik olarak deprem, yerin derinliklerinde biriken potansiyel enerjinin fay kırıkları boyunca ani olarak boşalması esnasında yeryüzünü sarsması olayıdır. Yüce Allah'ın mükemmel bir şekilde yarattığı bu kâinat için koymuş olduğu ölçü ve yasalar çerçevesinde gerçekleşen bu deprem olgusu, bilimsel açıdan da oluşumu engellenemeyen doğal jeolojik bir olaydır. Bu çalışmada deprem olgusunun, ilk önce teknik açıdan kısa bir araştırılması yapılmış, devamında Zilzâl sûresi ekseninde Kur'ân'ın konuya bakış açısı değerlendirilmiştir. Son bölümde ise konunun sosyal boyutuna temas edilmiştir. İncelendiği kadarıyla deprem olgusu Kur'ân-ı Kerîm'de farklı lafızlarla geçmekle beraber, dünyanın sonunu getirecek olan kıyâmet depremi, günahkâr kavimlerin helâkını getiren bir afet ya da mecazi olarak toplumun sosyolojik açıdan sarsılması çerçeveleri içinde izah edilmektedir. Tarihsel perspektifte henüz yer biliminin yeteri kadar gelişmediği zamanlarda insanlar tarafından yaratıklara, hayvanlara ve doğaüstü güçlere bağlanan deprem olgusu, semavi dinlerle beraber, işlenmiş günahlara karşılık, Allah'ın bir azabı olarak görülmeye başlanmıştır. Bilim ve teknik alandaki gelişmelere paralel olarak deprem algısındaki geleneksel yorumlarda ve korunma yöntemlerinde de değişimler olmuştur. Doğal bir süreç olarak başlayan bu olgunun, tahribatını azaltmak için tevekkül anlayışı içinde insanoğlunun sorumluluğuna da vurgu yapılmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada, Zilzâl Sûresi ekseninde Kur'ân'da deprem kavramını açıklayarak, teknik ve sosyolojik yönden de konuya temas edip, deprem özelinde tüm afetlerle ilgili hatalı algıların düzeltilmesi, afet farkındalığı ve bilincinin artırılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsîr, Zilzâl, Toplum, Deprem, Farkındalık

ABSTRACT

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİMDALİ

EARTHQUAKE PHENOMENON IN THE QUR'ÂN AL-KERÎM IN THE CONTEXT OF THE SÛRAH OF ZILZÂL AND SEİSMOLOGY

HÜLYA GELİM

Human beings have faced various disasters throughout history according to the characteristics of their geography. Undoubtedly, one of the most important of these is the earthquake phenomenon, which is unknown where, when and how it will occur. Technically, an earthquake is the sudden discharge of the potential energy accumulated in the depths of the earth along fault fractures, shaking the earth. This earthquake phenomenon, which takes place within the framework of the measures and laws set by Allah Almighty for this universe that he created in a perfect way, is a natural geological event that cannot be prevented from occurring scientifically. In this study, the earthquake phenomenon is first briefly investigated from a technical point of view, and then the Qur'an's perspective on the subject is evaluated on the axis of Surah al-Zilzal. In the last section, the social dimension of the subject is touched upon. As far as it has been analyzed, although the earthquake phenomenon is mentioned in different words in the Qur'an, it is explained within the framework of the earthquake of doomsday that will bring the end of the world, a disaster that brings the destruction of sinful tribes, or metaphorically sociologically shaking the society. In the historical perspective, earthquake phenomenon, which was attributed to creatures, animals and supernatural forces by people when earth science was not yet sufficiently developed, started to be seen as a punishment of God for sins committed with the celestial religions. In parallel with the developments in science and technology, there have been changes in the traditional interpretations of earthquake perception and protection methods. In order to reduce the destruction of this phenomenon, which started as a natural process, the responsibility of human beings has also been emphasized within the understanding of tawakkul. As a result, this study aims to explain the concept of earthquake in the Qur'an on the axis of Sûrah Zilzâl, to touch upon the subject from technical and sociological aspects, to correct erroneous perceptions about all disasters in particular, and to increase disaster awareness and consciousness.

Key Words : Qur'ân, Tafsîr, Zilzâl, Society, Earthquake, Awareness

ÖNSÖZ

Kainattaki mevcudatın hepsi belli bir intizam içinde ölçülü yaratılmıştır. Yerin derinliklerinde biriken potansiyel enerjinin fay kırıkları boyunca boşalmasıyla meydana gelen deprem de her ne kadar bizim açımızdan büyük kayıplara neden olan bir afet gibi gözükse de gerçekte bu ölçü ve yasalar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu konuyu vurgulamak için tezin ilk kısmında deprem olgusu teknik açıdan ele alınmaktadır. Yerküremizin, levha tektoniği de denilen bu çatlak, kırıklı yapısından kaynaklanan deprem, doğal, oluşumu engellenemeyen jeolojik bir olaydır. Onu büyük bir afete dönüştüren ise toplumun, ekonomik, teknik ya da eğitim yönünden imkanlarının yeterli düzeyde olmamasıdır. İkinci kısımda da depremi dinî açıdan değerlendirebilmek için, kıyâmet depremiyle başlayan, sonrasında yaşanacakları gözler önüne sererek devam eden, zaten ismi de Zilzâl, Zelzele yani deprem olan sûre, tefsîrlerin ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Dünyevî ve uhrevî yönden anlatmaya çalıştığımız bu olgunun sosyal boyutuna da son kısımda temas edilmiştir.

İlk zamanlarda değişik efsane ve mitolojilere bağlanan bu olgu, semavi dinlerle beraber işlenmiş günahlara karşılık, Allah'ın acı bir uyarısı olarak görülmüştür. Bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle deprem algısı da değişmiş ve farklı bir format kazanmıştır. Bu değişikliğin en önemli sonuçlarından biri afetlerin oluşumunda pasif haldeki insanın aktif hale geçmesi olmuştur. Bu çalışmayla, geçmişte olduğu gibi bilimsel verilere göre gelecekte de maruz kalacağımız bu deprem olgusunu, dinî ve teknik açıdan değerlendirerek, bu konudaki yanlışların giderilmesi, insan olarak bu konuda üzerimize düşen sorumlulukların da bilincine varılması amaçlanmıştır.

Tez çalışmamda önümü açan, cesaretlendiren, engin bilgi ve deneyimleri ile bana yol gösteren, bu araştırmanın konusu, yönlendirilmesi, sonuçların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında yapmış olduğu büyük katkılarından dolayı değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Sadık KILIÇ' a sevgi ve saygı dolu şükranlarımı sunarım. Her konuda öneri ve eleştirileriyle yardımlarını gördüğüm hocalarıma ve her zaman yanımda olan eşim Âdem Gelim'e sonsuz teşekkür ederim.

Bu çalışma, **Ordu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nin B-2427** numaralı projesi ile desteklenmiştir.

Hülya GELİM

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ KABUL SAYFASI	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	ix
ŞEKİLLER	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1. TEKNİK OLARAK DEPREM NEDİR?	4
1.1 Afet ve Türleri	4
1.2 Deprem ve Sismoloji Nedir?	5
1.2.1 Deprem Kavramının Etimolojisi	7
1.3 Deprem Nasıl Meydana Gelir?	8
1.3.1 Dünyamızın Morfolojik/İç Yapısı	8
1.3.2 Yer Kabuğu Hareketlerinin Oluşumu Hakkında Ortaya Atılan Kuramlar	10
1.3.3 Levha Hareketleri ve Doğurduğu Sonuçlar	14
1.3.3.1 Birbirinden Uzaklaşan-Ayrılan Levhalar	16
1.3.3.2 Birbirine Yaklaşan Levhalar	16
1.3.3.3 Yatay Olarak Birbirine Göre Kayan Levhalar	17
1.4 Levha Hareketleri ve Depremlerin Yokluğunda Olabilecekler	18
1.5 Fay Oluşumu ve Tipleri	19
1.6 Deprem Türleri	21
1.6.1 Tektonik Depremler	21
1.6.2 Volkanik Depremler	21
1.6.3 Çöküntü Depremleri	22
1.7 Deprem Parametreleri	22
1.7.1 Depremin Odak Noktası (İç Merkez, Hiposantr)	22
1.7.2 Dış Merkez (Episantr, Merkez Üssü)	23
1.7.3 Odak Derinliği	23
1.7.4 Deprem Dalgası	24
1.7.5 Depremin Şiddeti ve Büyüklüğü	27
1.7.5.1 Depremin Şiddeti ve Şiddet Cetveli	27
1.7.5.2 Depremin Büyüklüğü (Magnitüd)	28
1.7.6 Depremin Sesi	31
1.8 Öncü Deprem, Ana Deprem, Artçı Deprem ve Deprem Fırtınası	31
1.9 Dünya'daki Önemli Deprem Kuşakları	32
1.10 Türkiye'de Depremler	34
2. ZİLZÂL SÜRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	39
2.1 Sûrenin İsimlendirilmesi ve Fazileti	39
2.1.1 Sûrenin İsmi	39
2.1.2 Sûrenin Fazileti	40
2.2 Sûrenin Nüzûl Sebebi, Yeri ve Zamanı	43

2.3	Sûrenin Siyak ve Sibakı	45
2.4	Sûrenin Kur'ân'daki Diğer Sûre ve Âyetlerle Olan İlişkisi	47
2.5	Sûrenin Arapça Metni ve Meâli	48
2.5.1	Sûrenin Arapça Metni	48
2.5.2	Sûrenin Meâli.....	48
2.6	Sûrenin Ana Hatları ile Muhtevası	49
2.7	Sûrenin Belagat Açısından Tahlili.....	49
2.8	Sûrenin Tefsîri	50
2.8.1	Birinci Âyetin Tefsîri.....	50
2.8.2	İkinci Âyetin Tefsîri.....	52
2.8.3	Üçüncü Âyetin Tefsîri	54
2.8.4	Dördüncü ve Beşinci Âyetlerin Tefsîri	55
2.8.5	Altıncı Âyetin Tefsîri.....	57
2.8.6	Yedinci ve Sekizinci Âyetlerin Tefsîri:	58
2.8.7	Sûrenin İcmali Tefsîri	60
2.9	Sûrede Geçen Anahtar Lafızlar	61
2.9.1	Eskâl اَنقَالَ ve Miskâl مَسْكَال Kelimesi	61
2.9.2	Vahiy Kelimesi وَحْي	64
2.9.3	Sadara Kelimesi صَدَرَ	66
2.9.4	Eştât Kelimesi اُشْتَات	67
2.9.5	Amel Kelimesi اَعْمَلَ	69
2.9.6	Zerre Kelimesi زَر	70
2.9.7	Zelzele Kelimesi زَلَزَلَ	71
2.10	Kur'ân'da Diğer Sûrelerde Geçen Depremle İlgili Bazı Kavramların Analizi	71
2.10.1	Zelzele زَلَزَلَ	72
2.10.2	Racce رَجَّح	74
2.10.3	Racefe رَجَف	75
2.10.4	Hasf خَسَف	76
2.10.5	Temûr تَمُور	78
2.10.6	Sayha صَيْحَة	79
2.11	Zilzâl Sûresinden Çıkarılabilecek Dersler	80
3.	DİNÎ VE TOPLUMSAL AÇIDAN DEPREM OLGUSU	82
3.1	Depreme İlişkin Söylenceler ve İnançlar.....	82
3.2	İslâm ve Hristiyan Dünyasında Deprem Algısı ve Yorumlanması	84
3.2.1	Hristiyan Dünyasında Deprem Algısı.....	84
3.2.2	İslâm Dünyasında Deprem Algısı.....	87
3.3	Depremın Sosyolojik Boyutu	91
3.3.1	Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Sosyal Sorunlar	91
3.3.1.1	Depremın Bireysel Etkileri.....	91
3.3.1.2	Depremın Toplumsal Etkileri.....	92
3.3.1.3	Depremın Ekonomik Etkileri	94
3.3.2	Dayanışma Ruhu	95
3.4	Depremde Yıkıma Etkisi Olan Fiziki, Mimari ve Bilişsel Etmenler ve Bunları Minimize Etme	96
3.5	Depremler Önceden Kestirilebilir mi?	100
3.6	Depremden Korunma	102
4.	GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	104
	KAYNAKLAR.....	106
	ÖZGEÇMİŞ.....	113

TABLÖLAR

Sayfa

Tablo 2. 1 Şiddet ve Magnitüd Değerleri Arasındaki Dönüşüm Tablosu.....	30-31
---	-------

ŞEKİLLER

Sayfa

Şekil 1. 1 Yerin Katmanları.	9
Şekil 1. 2 Yerkürenin Jeolojik Tabakaları	10
Şekil 1. 3 Pangea'nın Parçalanması ile Kıtaların Oluşumu	11
Şekil 1. 4 Dünya Levhalar Haritası.....	12
Şekil 1. 5 Konveksiyonel Akımlar ve Levha Hareketleri	14
Şekil 1. 6 Levha Hareketleri	15
Şekil 1. 7 Fay Çeşitleri.....	20
Şekil 1. 8 Odak Noktası, Dış Merkez ve Sismik Deprem Dalgalarının Yayılışı	23
Şekil 1. 9 Deprem Dalgaları ve Çeşitleri	25
Şekil 1. 10 P ve S Dalgası.....	26
Şekil 1. 11 Yüzey Dalgaları	27
Şekil 1. 12 Dünya Deprem Kuşağı Haritası.....	33
Şekil 1. 13 Anadolu Levhası.....	35
Şekil 1. 14 Türkiye Deprem Tehlike Haritası.....	37

KISALTMALAR

AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
a.s	: aleyhis selâm
b	: ibn'i, bin
bkz.	: bakınız
BAF	: Batı Anadolu Fay Hattı
BDTİM	: Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü
cm	: santimetre
CBS	: Coğrafi Bilgi Sistemleri
çev.	: çeviren
d.	: doğum
DAF	: Doğu Anadolu Fay Hattı
DİA	: Diyânet İslâm Ansiklopedisi
Dr.	: doktor
ed.	: editör
g	: gram
GPS	: Küresel Konumlama Sistemi (Global Positioning System)
Hz.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
KAF	: Kuzey Anadolu Fay Hattı
km	: kilometre
METU	: Middle East Technical University
Mm	: milimetre
MTA	: Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
Mw	: megawatt
OECD	: Ekonomi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-Operation and Development)
ö.	: ölüm tarihi
r.a	: Radiyallâhu anh.

PDF	: Portable Document Format (Taşınabilir Belge Formatı)
Prof.	: profesör
s	: sayfa
sad.	: sadeleştiren
s.a.s/s.a.v	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SSB	: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
vb.	: ve benzeri, ve bunun gibi
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Yüce Allah, kâinatı mükemmel ve muntazam bir şekilde yaratmıştır. Yarattığı bu kâinat için koymuş olduğu ölçü ve yasalar çerçevesinde gerçekleşen deprem olgusunu işlediğimiz bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımda, nerede, ne zaman, nasıl olacağı bilinmeyen ve oluşumu da engellenemeyen bu olayın tanımı, türleri, parametreleri, Türkiye ve Dünya’da nerelerde görüldüğü yönünde teknik açıdan bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Zilzâl sûresinin tefsirinden yola çıkılarak depremin Kur’ân-ı Kerîm’de hangi anlam çerçeveleri içinde geçtiği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu sûrede, bizim anladığımız teknik yöndeki depremden çok daha büyük, dünyanın da sonunu getirecek olan, makro boyutta bir kıyâmet depremi işlendiği anlaşılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de bu kavramın geçtiği naslara baktığımızda ise kıyâmet sarsıntısı, günahkâr kavimlerin helâkını getiren sarsıntı ya da mecazi anlamda toplumların sosyolojik sarsıntısı olmak üzere üç perspektiften konuya değinildiği anlaşılmıştır.

Son kısımda ise ilk zamanlardan bugüne değin insanların deprem algılarından, bilim ve teknik alandaki gelişmelerle beraber bu algılardaki değişmelerden bahsedilip, bu olgunun toplumda oluşturduğu tahribata ve bu tahribatı minimize etmenin yollarına da kısaca değinilerek çalışma sonlandırılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yapılan araştırmalar sonunda görebildiği kadarıyla, ana tema olarak deprem olgusunu işleyen ilahiyat alanındaki tezlere bakıldığında, konunun önemine binaen yeterli sayıda çalışmanın olmadığı görülmüştür. Özellikle Din Bilimleri alanında YÖK (Yükseköğretim Kurulu) Ulusal Tez Merkezi internet sitesinden yapılan araştırmada görülebildiği kadarıyla, deprem konusunu işleyen sadece birkaç çalışmayla karşılaşmış olup, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim dalında ise sadece bir tane (Kur’ân’da Deprem) çalışmaya rastlanılmıştır. O çalışmanın da Kur’ân’ın geneline bakılarak yapılmış olduğu görülmektedir. Konulu tefsir örneğinde ele alınan bu tezin Zilzâl sûresi ekseninde konuyu işleyen özgün bir çalışma olması hedeflenmektedir.

Ülkemiz topraklarının neredeyse %90 nın bu tehlike altında olması, belli sıklıklarda bu afeti yaşaması ve bilimsel veriler göre gelecekte de maruz kalacağı için bu olgunun hem

teknik açıdan hem dinî ve sosyolojik yönden değerlendirilmesinin faydalı olması ve araştırmacıların da bu alanda daha derinlemesine inceleme yapmalarına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Ayrıca konunun teknik açıdan da bir değerlendirilmesi yapılarak, bu olgu hakkındaki bazı yanlışlıkların giderilmesi de hedeflenmiştir. Şöyle ki insanları yaşamdan koparan ve büyük ekonomik kayıplara yol açan bu afeti herhangi bir önlem almadan, insanların işlemiş olduğu günahların bedeli gibi sadece cebri bir kader zihniyetiyle ele almamak veya ilahi bir eziyet olarak görmemek gerektiği vurgulanmıştır. Kâinata mevcut olan her şeyin belli bir nizam içinde yaratıldığının (bu bilimsel olarak da teyit edilmektedir) farkına varılması ve zelzeleye de bu nizam ve kanunlar kapsamında, yer içindeki biriken enerjinin fay çatlakları üzerinden ani olarak boşalması sonucu meydana gelen, tabii bir olay olarak bakmak gerekir. İşte bu tabii, jeolojik, doğa fenomeninin yol açtığı maddi ve manevi tahribatta, sorgulanması gereken insanların bu doğa kanunlarının aksi yöndeki eylemleri ve ihmalleridir. İnsan olarak bize düşen görev, bu afetin, zararlarını minimize etmek için, öncesinde ve sonrasında neler yapmamız gerektiğinin bilincinde olunmasıdır.

Sonuç olarak çalışmada, Zilzâl sûresi ekseninde Kur’ân’da zelzele kavramını açıklayarak, teknik ve sosyolojik yönden de konuya temas edip, deprem özelinde tüm afetlerle ilgili yanlış algıların düzeltilmesi, “afet farkındalığı ve bilincinin” artırılması hedeflenmiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, öncelikle konu ile ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Bu çalışmalar ışığında tezimizin ilk kısmında deprem olgusu teknik yönden açıklanmaya çalışılmıştır. Kısa bir semantik tahlili yapılan depremin oluşumu hakkında ortaya atılan kuramlara değinilmiştir. Konunun daha iyi kavranması için olmazsa olmaz deprem parametrelerinden bahsedilip, bu konuların daha iyi anlaşılması için bazı başlık altlarında şekillere de yer verilmiştir. Turan Yüksel’in “*Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*”, Lutgens Tarbuck Tasa’nın “*Deprem ve Yerkürenin İçi*”, Hüseyin Kurt ve Fetullah Arık’ın *Planlama, Yapı ve Çevre İçin Jeoloji*, Haluk Eyidoğan’ın *50 Soruda Deprem*, Bruce A. Bolt’un *Deprem* vb. kaynaklardan da istifade edilmiştir. Daha güvenli ve güncel verilere ulaşmak için de Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

(AFAD) ile Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsünün (BDTİM) resmi internet sayfalarından da yer yer veri alınmıştır.

Deprem olgusuna dinî açıdan Zilâl sûresi ekseninde temas edileceği için, öncelikle tefsîr ilmi bağlamında sûreye verilen isimlerden, sûrenin faziletinden, sebep-i nüzûlünden (iniş sebebinden) bahsedilip, siyak ve sibakı hakkında kısa bilgiler aktarılmıştır. Ana hatlarıyla muhtevâsından da bahsettiğimiz sûrenin âyet âyet açıklaması tefsîrlerin ışığında yapılmaya çalışılmıştır.

Tefsîrlerden istifade edilirken genel olarak dirâyet alanında yazılan eserlere ağırlık verilmiştir. Fıkhî tefsîr sahasından, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin *el-Câmi'li-Ahkâm'il-Kur'ân* eserinden; kelâmî tefsîrde Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd el-Hârizmî ez- Zemahşerî'nin *el- Keşşâf*'ından; ictimai tefsirlerden, Ebû'l Al'â el-Mevdûdî'nin *Tefhimü'l-Kur'ân Tefsîri* ve Saîd Havvâ'nın *el-Esâs fi't-Tefsîr*'inden de yararlanılmıştır. Eseriyle ilmî tefsir hareketine öncülük yapan Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er- Râzi'nin *Mefâtîhu'l-ğayip*'dan (*et-Tefsîrû'l-kebîr*) ve Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtûrîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*'inden yer yer pasajlar sunulmuştur. Gerekli görülen yerlerde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* ve diyânetin *Kur'ân Yolu* tefsîrlerine de başvurulmuştur.

Kur'ân ve sûrede geçen bazı anahtar lafızların semantik tahlili için de lügavî tefsîrlerden olan Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*'ından ve bazı sözlüklerden geniş oranda istifade edilmiştir.

Dinî ve ilmî açıdan değerlendirilmeye çalışılan deprem olgusunun, sosyal etkilerine de çalışmanın son kısmında temas edilmiştir. İlk zamanlardan günümüze değin depremin insanlar tarafından nasıl algılandığına, semavi dinlerle beraber metafizik bir boyut alan bu algıda, bilimin ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak yaşanan değişimler ve gelişmelere de vurgu yapılmıştır. Günümüze kadar gelen bütün bu bilgilere ve teknolojik gelişmelere rağmen, karmaşık birçok etmenin neden olduğu depremin zaman ve yer konusunda nokta atışı olarak tespitin şimdilik mümkün olmadığı da anlaşılmıştır. Henüz kesin tespitin mümkün olmadığı, oluşumu da engellenemeyen bu doğa olayının, toplumu nasıl etkilediğine, bu etkilerin nasıl minimize edileceğine ve insan olarak bize ne gibi sorumluluklar düştüğüne vurgu yapılarak, çalışma noktalanmıştır.

1. TEKNİK OLARAK DEPREM NEDİR?

Bu bölümde çalışmamın ana konusu olan deprem olgusunun, teknik açıdan kısaca bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Öncelikle depremin, afet türlerinden hangi kategoriye girdiğine ve deprem lafzının semantik tahliline değinilecektir. Depremin türlerinden, parametrelerinden, oluş nedenlerinden ve bununla ilgili ortaya atılan kuramlardan, yer yer şemalar da verilerek, bahsedilecektir. Ayrıca afet olarak nitelediğimiz bu doğa olayının yokluğunda görülebilecek birkaç olumsuzluğa da temas edilecektir.

1.1 Afet ve Türleri

Birleşmiş Milletler afeti, “insanlar için bedensel, ruhsal ve mali kayıplara neden olan, standart hayatı ve beşer aktivitelerini engelleyerek veya sekteye vurarak toplumları etkileyen, etkilenen toplumların mahalli olanaklarını kullanarak üstesinden gelemeyeceği tabii, teknolojik ve beşer kaynaklı vakaların doğurduğu sonuçlar” olarak izah etmektedir¹.

Bir başka kaynakta buna yakın ifadelerle, toplumun bütünü veya bir bölümü için bedensel, mali ve sosyal yararlar doğuran, standart yaşamı ve beşer aktivitelerini engelleyen ya da sekteye vuran, etkilenen topluluğun üstesinden gelemeyişi tabiat, teknoloji ya da beşer kaynaklı olay diye tanımlanan afet, bir olayın gerçekleşmesi değil, meydana getirdiği sonuçtur².

Burada AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) ve Birleşmiş Milletlerin yapmış olduğu iki tanım ele alınmıştır. Birbirine benzer her iki afet tanımında da “toplumun mahallî olanaklarını kullanarak üstesinden gelemeyişi olayların sonuçlarıdır” tabiri geçmektedir. Burada “toplumun baş edemeyeceği olayın doğurduğu sonuca afet denmesi” ifadesine bakılarak, şöyle bir yorum çıkarılabilir; kuşkusuz her olay her toplumda afet boyutunda bir sonuç göstermeyebilir. O halde aynı yorum üzerinden diyebiliriz ki bir doğa olayının afete dönüşüp dönüşmemesinin de toplumlardan toplumlara farklılık görülecektir. Mesela, çalışmamızın da ana konusunu teşkil eden ve

1 Armağan Çınar Yolcu, *17 Ağustos Depremi ile 23 Ekim-9 Kasım 2011 Van Depremlerinin Kriz Yönetimi Açısından Karşılaştırılması* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 13.

2 AFAD, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, “Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü” (Erişim 14 Kasım 2023).

bir afet çeşidi olan deprem konusunda Japonya'yı burada örnek gösterebiliriz ki, şiddet derecesi yüksek olan depremler görülmesine rağmen baş etme kapasitesine sahip, sosyoekonomik altyapısı, toplumun bilinç düzeyi, imkân ve kaynakları yeterli olmasından ötürü çoğu zaman afet olarak nitelenecek düzeyde ciddi kayıplar vermemektedirler.

Öte yandan afet türleri farklı kaynaklarda değişik sınıflandırmaya da tabi tutulmuştur. Yukarıdaki tanımdan yola çıkarak bir gruplama yapmaya çalışırsa, afetleri doğa ve insan kaynaklı olarak iki ana başlıkta toplayabiliriz.

Kaynağını doğadan alan afetleri; deprem, heyelan, sel, kuraklık, çığ, fırtına, hortum, dolu, göktaşı düşmesi gibi, teşekkülü durdurulamayan jeolojik, hidrolojik, meteorolojik, klimatolojik (iklimsel), biyolojik ve dünya dışındaki tehlikelerden kaynaklanan, tabiat ve atmosferik olaylarının neticelerine verilen genel bir isim olarak adlandırılmaktadır.

Teknoloji kaynaklı olanını ise; insan faaliyetlerinin ya da doğal afetlerin harekete geçirmesiyle meydana gelen sanayi, nükleer, maden ve tehlikeli madde taşıyan araçlardan kaynaklı kazalar, savaşlar, siber tehditler, yangın, terör faaliyetleri gibi büyük kayıp ve yıkımlara sebep olan vakalar olarak tanımlanmaktadır ³. Afet hakkında bu kısa tanım ve sınıflamadan yola çıkarak, çalışmanın konusu olan deprem, doğa kaynaklı, oluşumu engellenemeyen jeolojik olaylar kategorisinde görülmektedir.

Doğal afetlere maruz kalan ülkeler arasında ilk sıralarda yer alan Türkiye ise, jeolojik (yer bilimi), jeofizik (yeryüzündeki ve atmosferdeki doğal olayları inceleyen bilim), jeomorfolojik (yüzey şekillerinin oluşum aşamalarını inceleyen bilim) ve meteorolojik (atmosfer bilimi) yapısından dolayı depremler başta olmak üzere afetler nedeniyle yaşanan kayıplar açısından OECD (Ekonomi İş birliği ve Kalkınma Örgütü) ülkeleri arasında yine ilk sıralarda yer almaktadır. Hatta denilebilir ki, ülkemizdeki afetler sınıflamasında en büyük pay ise depremlere aittir⁴.

1.2 Deprem ve Sismoloji Nedir?

O halde doğa kaynaklı, oluşumu engellenemeyen jeolojik olaylar kategorisinde yer alan deprem, görüldüğü kadarıyla zemini sallamakta, üzerindeki yapıları yıkıp can ve mal

3 AFAD, "Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü".

4 Haluk Eyidoğan, *50 Soruda Deprem* (İstanbul: 7 Renk Yayıncılık, 2012), 15.

kaybına neden olmaktadır. Deprem kelimesi terimsel açıdan incelendiğinde, kaynaklarda şu bilgilerle karşılaşmıştır.

Sözlüklerde, arzın altından gelen, yüzeyinde titreşimler yapan tabii olay ⁵ olarak tanımlanan deprem, başka bir ifadeyle, taş küre içindeki kırılmalar sonucu çok hızlı bir şekilde çıkan titreşimlerin, yayılarak yeryüzünü adeta bir beşik gibi sallaması durumudur ⁶ . Burada belli bir zaman aralığında birikmiş elastik enerjinin, yerin derinliklerinden gelerek çok kısa bir zaman içinde yeryüzünü sert bir şekilde sarsması söz konusudur. Ancak ne var ki, bu sarsmanın bitmesiyle birlikte, yeni bir sarsıntıya kadar tekrar bir elastik (stres) enerji toplanmaya başlar.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere bir yerde, deprem olduktan hemen sonra yeniden enerji birikimi başlamakta ve bu enerji birikimi belli bir noktaya ulaştıktan sonra aniden boşalmakta (deprem olmakta), hemen o andan itibaren, bir sonraki boşalmaya kadar tekrar enerji birikimi başlamaktadır. Hem bilimsel olarak hem de tarihsel verilerle kanıtlanmıştır ki, depremi yaşayan bir bölgenin mazisinde bu afet öyküsü olduğu gibi geleceğinde de bu faciaya maruz kalacağı ihtimal dahilindedir.

Görünüşte bir afet kategorisi içinde değerlendirilse de deprem, hakikatte yer yuvarının yaşamını devam ettirebilmesi, önemli yaşam kaynaklarının oluşabilmesi ve buna bağlı olarak da canlı yaşamının süregelmesi için kaçınılmaz olan, doğal jeolojik süreçlerin bir parçasıdır⁷.

Kısaca deprem bilimi denilen sismoloji; depremin kaynağını, deprem dalgalarının yer kabuğunda ne şekilde yayıldığını inceleyen, kaydeden, ölçen ve bu verilerin teknik bir şekilde değerlendirilmesini yapan jeofizik biliminin bir alanıdır. Bu bilimin ışığında yeryüzündeki deprem riski olan alanların tespit edilmesi ve ona göre gerekli tedbirlerin alınması sağlanabilmektedir⁸. Tanımdan da anlaşıldığı üzere, bu sismolojik araştırmalar, planlama ve yerleşim kararlarında kullanılan deprem tehlikesi haritalarının

5 Pars Tuğlacı, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük (İstanbul: Cem Yayınevi, 1980), "Deprem", 2/553; Sami Güngör, Coğrafya Sözlüğü (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961), 211.*

6 BDTİM (Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi), Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, "Deprem Bilgileri" (Erişim 28 Kasım 2023).

7 M. Bahadır Şahin, *Temel Jeoloji Bilgileri* (Ankara: MTA Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012), 239.

8 AFAD, "Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü".

oluşturulmasına ve dolayısıyla deprem zararlarının azaltılması çalışmalarına yapısal düzeyde önemli katkılar sağlamaktadır⁹.

1.2.1 Deprem Kavramının Etimolojisi

Yukarıda teknik olarak tanımı yapılan deprem kavramının, kısaca bir tahlili için sözlüklere bakıldığında şu bilgilerle karşılaşılmaktadır.

Depre(mek): Eski Türkçe *tep-* “vurmak, özellikle ayakla vurmak” fiili ile yine Eski Türkçe *tepre-* “sarsılmak, oynamak, depreşmek” fiilinden evrilmiştir. Türkiye Türkçesinde *depre-* fiilinden +Im sonekiyle türetilmiştir¹⁰. Yine sözlüklerde “kımıldamak, harekete geçmek, yerinden oynamak, sarsmak” anlamındaki *depre-* fiilinden türemiştir¹¹.

Benzer açıklamalar bir başka kaynakta da şöyle geçmektedir; Eski Türkçede sarsılmak, kımıldamak, sallanmak anlamındaki *tebremekten* *depr-e-* m/deprem olmuştur¹².

Yine bu bağlamda bir başka sözlükte deprem sözcüğü, Orta Çağ Türkçesindeki *tabramek* (sallanmak, sarsılmak, kımıldamak) fiiliyle ilişkilidir. Eski Türkçe *tap* kelimesi ‘ezmek, basmak, tepmek’ diye bilinmektedir. Buna ilaveten Latince’de bastırmak, ezmek, derine batırmak anlamlarına gelen *deprimo* ve aşağıdaki, alçak anlamındaki *depressus* sözcükleri de yakın anlamlı kabul edilmektedir. Her ne kadar yakın anlamlı gibi gözükseler de Latince çöküntüye uğrama anlamındaki *depressio* ile deprem kelimelerinin kökenine inildiğinde aralarında bir ilişki gözükmemektedir. Kaldı ki yarım yüzyıl öncesine kadar deprem ifadesini karşılamak üzere zelzele veya hareket-i arz terimi kullanılıyordu¹³.

Deprem bilimi olan sismolojinin ise, Fransızca *sismologie* sözünden alındığı sanılmakla beraber eski Yunancada da *seio* (sio), *seiso* (siso) sözcükleri ‘sarsmak veya sallamak’ anlamında geçmektedir. Eski ve çağdaş Yunancada *seismos* sözünün ‘deprem’ karşılığında kullanıldığı bilinmektedir. Denilebilir ki kelime, Yunancadan da diğer

9 Eyidoğan, 50 Soruda Deprem, 20.

10 Nişanyan Sözlük, “Deprem” (17 Kasım 2023).

11 Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 883.

12 İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1988), “Deprem”, 81.

13 Tuğlacı, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, “Deprem”, 2/553; Ak Sözlük, “Deprem” (17 Kasım 2023).

Batı dillerine intikal etmiş görülmektedir. Aynı terim Osmanlıcada ise ‘ilm-i zelzele’ olarak dile getiriliyordu¹⁴.

1.3 Deprem Nasıl Meydana Gelir?

Etimolojik olarak kısaca incelenilen ve tanımı yapılan bu deprem olgusunu daha iyi kavrayabilmek için öncelikle depremin de kendisinden kaynaklandığı yerkürenin iç yapısını ve yer kabuğu hareketlerini kısaca açıklamak gerekmektedir.

1.3.1 Dünyamızın Morfolojik/İç Yapısı

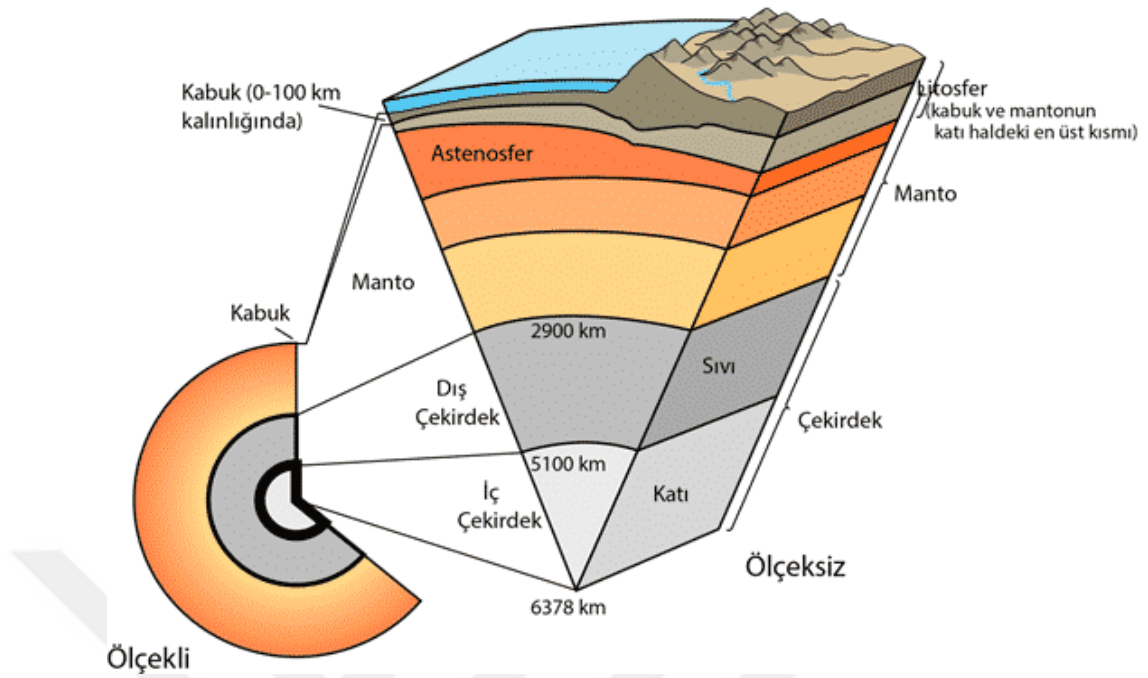
Alanla ilgili bilimsel verilere göre, önceleri Güneş’in çevresinde dönen kızgın gaz ve toz bulutu kütleli olan, daha sonra soğumaya ve büzölmeye başlayan ve bu değışimin sonucunda oluşan yerküremizin yapısı, kabuk, manto ve çekirdek olarak farklılaşmıştır¹⁵.

Jeoloji biliminin çalışmalarıyla yerkürenin katmanlarını gösteren bir yeryüzü modeli (Şekil 1.1) oluşturulmuştur.

Yaklaşık 6.371 km yarıçaplı yer yuvarının en dışında bulunan, aşağı yukarı 70-100 km kalınlığında *kabuk* delilen, bir *taşküre (litosfer)* tabakası bulunmaktadır. Bu tabakanın en dıştaki kısmında kıtalar ve okyanuslar yer alırlar. Yoğunluğu az olan bu katman, yaklaşık olarak 2800 km kalınlığa sahip *manto* üzerinde yüzer vaziyettedir. Litosferle çekirdek arasında kalan ve neredeyse Dünya’nın üçte ikisini oluşturan *manto* tabakasının da altında yani Dünya’nın merkezinde nikel-demir karışımından oluşan yaklaşık 3500 km kalınlığında bir *çekirdek* katmanı vardır (Şekil 1.1 ve Şekil 1. 2).

14 Ak Sözlük, “Deprem”; Kemal Demiray, *Temel Türkçe Sözlük* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1988), “Sismoloji”, 843.

15 Turan Yüksel, *Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları* (İstanbul: Serhat Yayınları, 2000), 16-17.

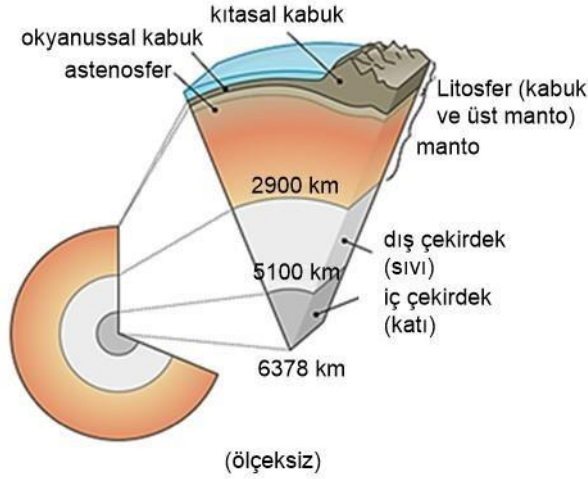
Şekil 1.1 Yerin Katmanları, (Coğrafya Defterim, “Yerin Katmanları”, Erişim 30 Kasım 2023).

Kısaca yerküremizin katmanlarını dıştan içe doğru sayılacak olursa: en dıştaki katman olarak çok ince durumdaki *kabuk*, 2900 km kalınlıkta, kabuk altında yerleşmiş kayaç benzeri *manto*, hareketli sıvı özelliği sergileyen 2270 km kalınlığa sahip *dış çekirdek*, katı bir metalik küreden oluşan ve yaklaşık 1216 km yarıçapa sahip *iç çekirdekten* oluşur¹⁶. Şekil 1.2’de de görüldüğü gibi yerküremizin çekirdeğine doğru gidildikçe basıncında, yoğunluğunda ve ısısında yükselmeler gözükür.

Manto tabakasının üst kısmında elastiki yapıda ve kolay şekillenebilen kızgın bir sıvı olan *Astenosfer* (*Ateş küre*) katmanı bulunmaktadır. Burada oluşan kuvvetler özellikle konveksiyonel akımlar (merkezde meydana gelen ısı yükselmesine bağlı olarak değişen akım hareketi) nedeni ile taş kabuk parçalanmakta ve Şekil 1.4’te görüldüğü gibi birçok levhalara bölünmektedir¹⁷. Kısaca belirtmek gerekirse, ileriki konularda üzerinde uzunca durulacak olan levha tektoniği kuramının ana oluşum nedeni budur.

16 Lutgens Tarbuck Tasa, “Depremler ve Yerkürenin İçi”, çev. Kaan Şevki Kavak, *Genel Jeoloji- Temel Kavramlar*, ed. Cahit Helvacı (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 358.

17 BDTİM, “Deprem Bilgileri”.

Derinlik, km	Tabaka	Yoğunluk, g/cm ³
0 – 60	Litosfer	–
0 – 35	Kabuk	2.2 – 2.9
35 – 60	Manto (Üst)	3.4 – 4.4
60 – 2890	Manto (Alt)	4.4 – 5.6
100 – 700	Astenosfer	–
2890 – 5100	Dış çekirdek	9.9 – 12.2
5100 – 6378	İç çekirdek	12.8 – 13.1

<https://en.wikipedia.org/wiki/Earth>

Şekil 1.2 Yerkürenin Jeolojik Tabakaları, (Dünya’nın İç Yapısı, “Yeryüzünün Katmanları”, Erişim 10 Eylül 2024).

1.3.2 Yer Kabuğu Hareketlerinin Oluşumu Hakkında Ortaya Atılan Kuramlar

Bilinmeyi merak etme, araştırma yapma, öğrenmeye isteği insanoğlunun fitratından gelen özelliklerindendir. İşte insan, ayağını bastığı, üzerinde yaşadığı, hareketsiz sandığı, yeryüzünü ve derinliklerini de merak edip araştırmaya başlamıştır. Araştırmalarının sonunda hareketsiz değil sürekli bir devinim halinde olduğunu anladığı yerkürenin, bu devinimini sağlayan gücü ve kaynağını merak etmeye başlamıştır. Edindiği bilgilerle bu oluşumun nedenleri hakkında, çeşitli görüşler ileri sürmüştür. Bu ileri sürdüğü jeoteknik hipotezlerin başlıcaları, Kıtaların Kayma Teorisi, Kontraksiyon Teorisi (büzülme-buruşma kuramı), Ekspansiyon Teorisi (genişleme-büyüme kuramı), Magmatik Yükselme-Kabarma Teorisi, Konveksiyon Akımları Teorisi, Deniz Tabanı Yayılması Kuramı vd. şeklinde ifade edilebilir.¹⁸

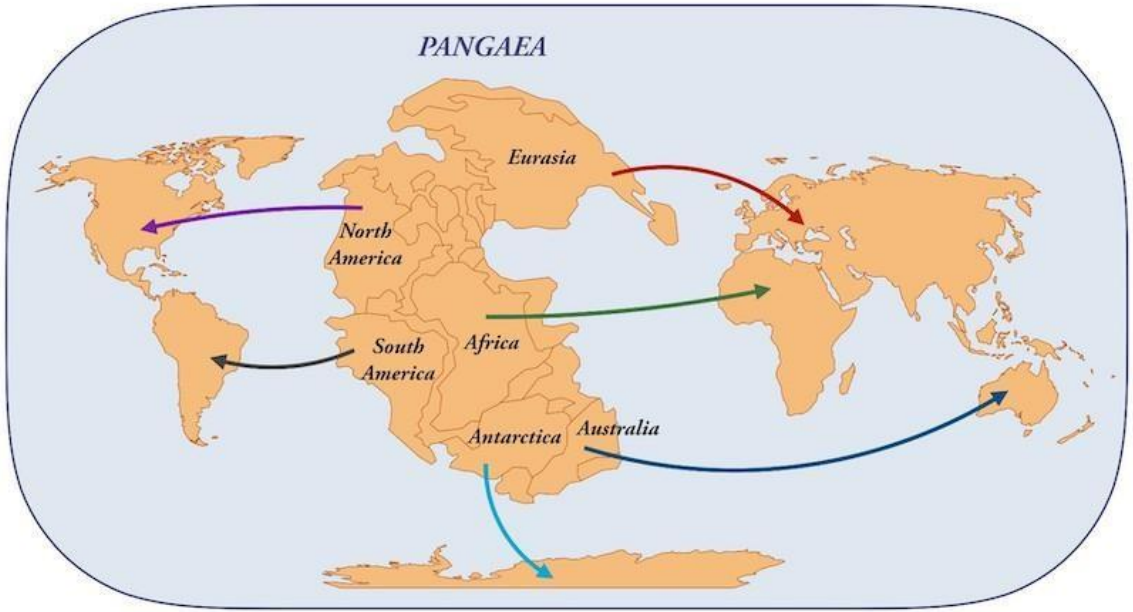
Bu kuramlar içerisinde, çalışmamızın ana konusu olan depreminin oluşumuyla alakalı olduğu için öncelikle Kıtaların Kayma Teorisi açıklanmaya çalışılacaktır. Bu teori, jeologların ve jeofizikçilerin çalışmalarıyla yeterli şekilde gelişmiş ve bu alanın bilim adamlarından geniş bir destek bulmuştur. Daha sonra bu alandaki teknik bilimlerin gelişmesine paralel olarak içerisinde deprem ve volkanizmanın nedenlerini de açıklayan

¹⁸ Hatice Kübra Kırıcı, *Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Uygulamalarıyla Türkiye’de Fay Hatları ile Depremsellik İlişkisinin Belirlenmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 12.

tamamlayıcı bir kuram olan “levha tektoniği” doğmuştur ki hâlâ da geçerliliğini korumaktadır¹⁹.

Bu kuram, Alman bilim adamı olan Alfred Wegener (ö. 1930)’in çalışmalarıyla 1915 yılında geliştirilmiştir. Wegener kıtaların başlangıçta Pangea (tüm kıtalar veya süper kıta) adı verilen tek bir parçadan oluştuğunu, bu parçayı da Panthalassa (tüm okyanus ya da süper okyanus) adındaki okyanusun çevrelediğini ve Pangea’nın bölünerek ana karaların şu anki mevcut konumlarına doğru ilerlediklerini savunmuştur (Şekil 1.3). Yek parça olan bu kıtaların plaka hareketleri ile parçalandığını savunan bu kuramın kanıtları ise; birbirine yakın mesafede olan kıtasal plaklarda yakın kayaç türlerinin varlığı, şu anda birbirlerinden ayrılmış olan kıta kıyılarının aynen bir yap-boz parçası gibi birbirlerine uyumu ve özdeş canlı fosillerinin görülmesi, yine bu kıtalar arasında dağ sıraları gibi oluşumu uzun zaman olan yüzey şekillerinin benzerliği şeklinde özetlenebilir. Ayrıca yer katmanlarının birbiriyle olan ilgilerini araştıran *tektonik* de yer biliminin bir kolu olarak bu kuramla gelişmiştir²⁰.

The continental drift

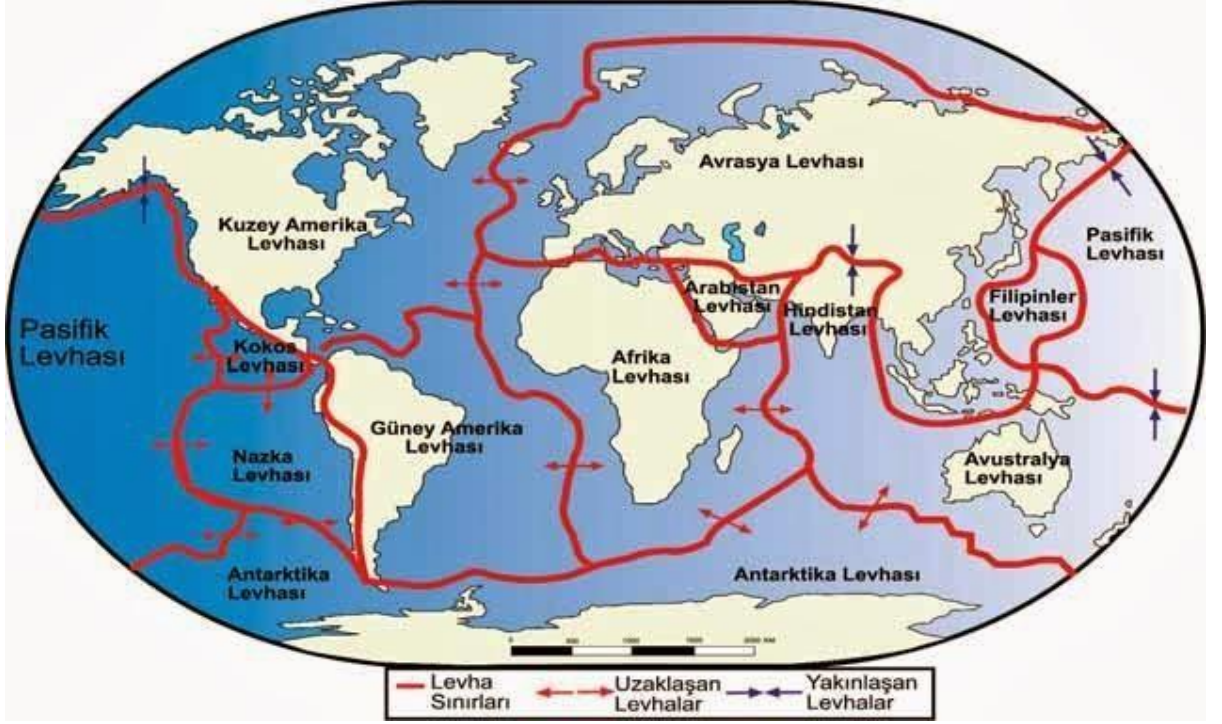

Şekil 1.3 Pangea’nın Parçalanması ile Birlikte Kıtasal Sürüklenmeye Bağlı Olarak Kıtaların Oluşumu (Arkeofili, ‘Pangea Nedir? Eski Bir Süper kıta Hakkındaki Gerçekler’ Erişim 29.09.2024)

19 Eyidoğan, 50 Soruda Deprem, 27-28.

20 Yüksel, Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları, 32.

Kısaca yer yuvarlağının yapısı ve hareketlerini konu edinen bu kuram, tüm kıtaların başlangıçta bir bütün olduğunu, zamanla bölünerek dağılıp zamanımızdaki konumlarına geldiği düşüncesine dayanmakta olup, bir nevi, dünyamızın yüzeyi, bütün bir parçadan değil de yuvarlak biçimini bozmadan, kırılmış yumurta kabuğuna benzer plaka/levha adı verilen birçok parçadan oluştuğunu savunmaktadır²¹.

Şekil 1.4 Dünya Levhalar Haritası, (Coğrafya Doğa Eğitim Sitesi, ‘Dünya Levhalar Haritası’, Erişim 30 Kasım 2023).

Şekil 1.4’te de görüldüğü gibi, tıpkı bir yapboz gibi birbirine geçen levhalar, milyonlarca yıldır süre gelen hareketleri ile sınırlarında yeni bir okyanus, kıta ya da sıradağlar ve yanardağlar oluşturmakta olup böylece dünyamızın şekli sürekli olarak değişmektedir. Günümüzde litosferde yılda birkaç santimetre hızla hareket halinde bulunan 7 ana (Avrasya, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Afrika, Hindistan-Avustralya, Antarktika ve Pasifik levhaları) ve birçok küçük levha (Karayip, Kokos, Nazka, Skotya, Arap levhaları) vardır. Bu plaka hareketliliği özellikle levha

21 Mutlu Saylık, *Kur’ân’da Deprem* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 41.

sınırlarındaki kayaların sıkışıp, gerilip, kaymasına ve bunun sonucu olarak da deformasyona neden olmaktadır. Depremler ve volkanik aktiviteler de bütün bu hareketlerin sonucu olarak kayaçların belli bir düzlem içinde kırılması ve bu kırıklar (faylar) boyunca birikmiş enerjinin boşalması nedeniyle oluşmaktadır²².

Bu levhalar, üzerinde yer alan kıtalarla birlikte (Şekil 1.1 de görüldüğü gibi) *Astenosfer* tabakası üstünde adeta su üzerindeki sal misali yüzmekte olup, insanların sezemeyeceği bir hızda devinim yapmaktadır. Levha hareketlerinin oluşumunda izostatik dengenin bozulması da etkilidir ²³ . Yer kabuğu parçalarının (levhaların) yükselmesi veya alçalması durumu olan izostatik denge ise katı haldeki taş kürenin sıvı durumdaki *manto* tabakası üzerinde batmadan kalabilmesini ifade eder.

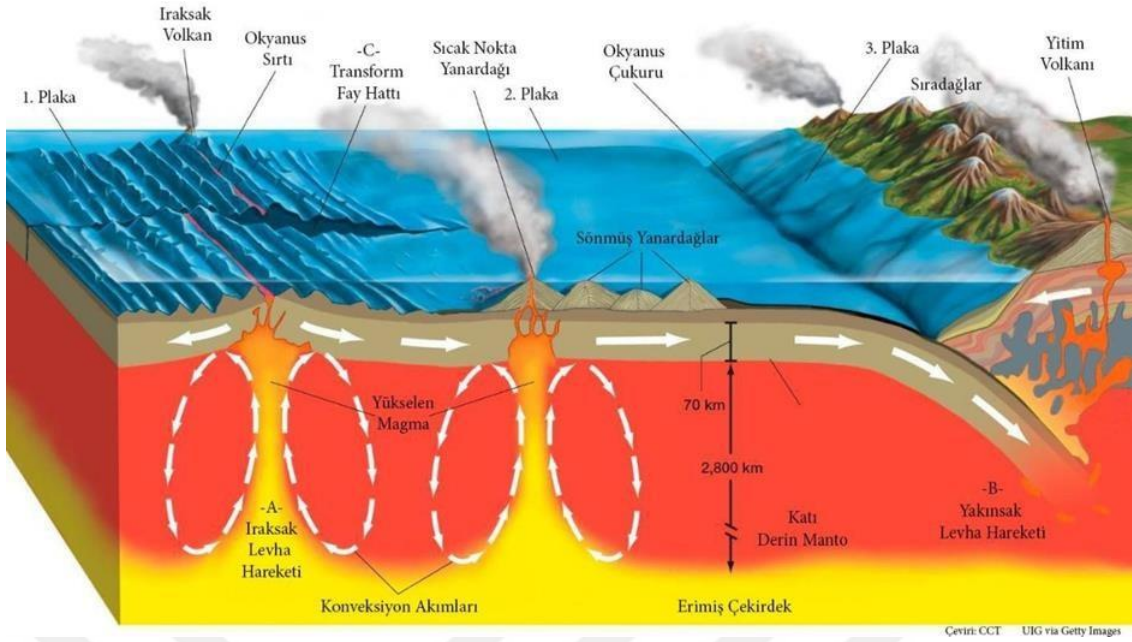
Kıtaların hareket etmesinin bir nedeni de *Astenosfer*'deki konveksiyonel akıntılardır. Şekil 1.5'te de görüldüğü üzere *manto* tabakasındaki maddeler çekirdeğe yakın yerlerde ısınmaya başlar. Isınan bu maddeler hafifleyip yükselirler. Mantonun üst tarafına yükselen bu maddeler, soğumaya başlarlar. Doğal olarak soğuyan bu maddeler, ağırlaşır tekrar aşağıya doğru inerler. İşte birbiri arkasına devam eden bu hareketliliğe *konveksiyonel akıntı* (*manto* ısı akması) denmektedir. Üst mantoda olan bu akıma, çekirdekte oluşan radyoaktif bölünmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan çok yüksek derecedeki sıcaklık neden olmaktadır.

Yerkürenin içinde oluşan bu hareketlilik yer yüzeyinin de gerilmesine ve bunun sonucu olarak da zayıf bölgelerin kırılmasına sebep olmaktadır. Bu kırılmalar sonucunda da levha adını verdiğimiz parçalar oluşmaktadır. Bir netice olarak ortaya çıkan levhalar da kendi aralarında sürekli hareket içindedir. Bu hareketlerin sonucunda sıradağlar, volkanlar, yeni kıtalar ve çalışmamızın da ana konusu olan depremler oluşmaktadır. Dünya üzerindeki fay hatları, deprem kuşakları ve volkanik dağların levha sınırları ile kendi içinde bir paralellik göstermesi, bir nevi bu oluşumu destekleyen bir neticedir. Fakat dünyada tüm levha sınırlarında bu paralellik görülmeyebilir²⁴.

22 Hüseyin Kurt – Fetullah Arık, *Planlama, Yapı ve Çevre İçin Jeoloji* (Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2018), 35-36.

23 Kırıcı, *Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)*, 12.

24 BDTİM, “Deprem Bilgileri”.

Şekil 1.5 Konveksiyonel Akımlar ve Levha Hareketleri (Evrim Ağacı. ‘Deprem Nedir?’ Erişim 20 Kasım 2023).

1.3.3 Levha Hareketleri ve Doğurduğu Sonuçlar

Araştırmalara göre yerküremiz, Güneş Sistemi’nde kırıklı bir katmanı olan tek gezegendir. “Levha tektoniği” de denilen bu oluşumun varlığı, kabul edilmesine rağmen sürecin başlangıcı, yani tek parça halindeki yer kabuğunun ilk çatlama zamanı konusunda jeologlar arasında net bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu konuda bazı bilim adamları, sürecin başlangıcının yaklaşık 4,5 milyar yıl önce harekete geçtiği iddiasında olup, nerdeyse Dünya’nın oluşmasının kısa süre sonrasında kadar götürmüşlerdir²⁵.

Fakat son zamanlarda bazı jeologlar da teknolojinin ilerlemesiyle beraber modern aletleri kullanarak ve levhaların hareket hızlarından da yola çıkarak bu sürecin yaklaşık 200 milyon yıl önce başladığını savunmuşlar ve bu Pangea parçalanmasının adımlarını yeniden oluşturmuşlardır. Bu parçalanmanın dünyamızı ilgilendiren en önemli bir sonucu da yeni bir okyanus havzasının oluşumudur ki, bu da Atlas Okyanusu’dur. Üstelik bu havza günümüzde de hâlâ genişlemesini sürdürmektedir.

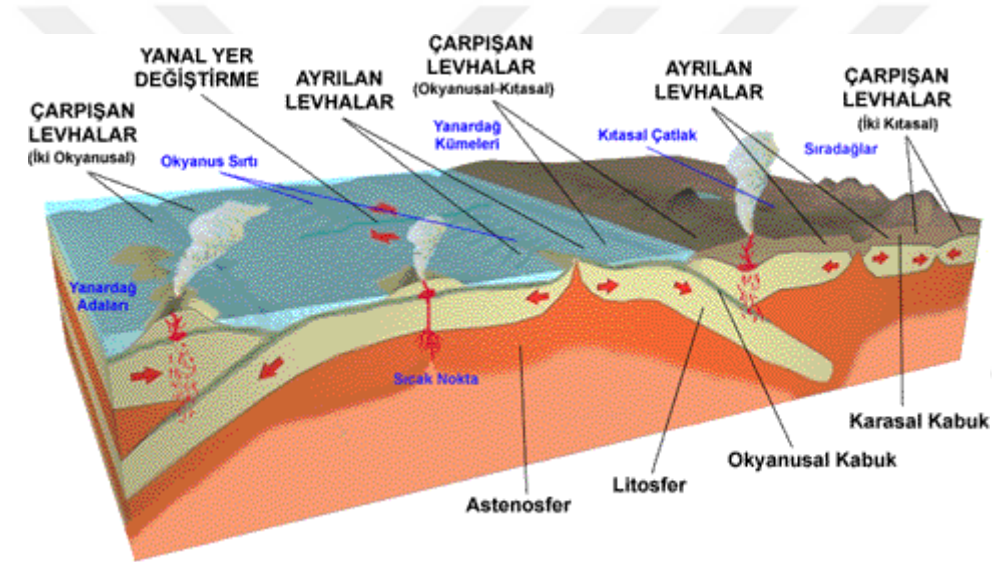
Yine bu kurama göre bazı araştırmacılar, kıtaların yaklaşık olarak her 500 milyon yılda bir birleşerek süper kıtaları oluşturduğunu tahmin etmektedirler. Pangea’nın

25 Kurious, Kurious Herkes İçin Bilim, “Ne Zaman Çatladık?” (Erişim 18 Kasım 2023).

parçalanmasından bu yana yaklaşık 200 milyon yıl geçtiğine göre, yeni süper kıtanın oluşumu için sadece 300 milyon yıl gerekmektedir²⁶. Şu hâlde bu son kurama göre yeryüzü sürekli bir devinim içinde olup her 500 milyon yılda bir kıtalar birleşip ayrılmaktadır.

Şimdi parçalanan, hareket halinde olan, bu levhalar arasında nasıl bir ilişki olduğuna ve bu ilişkinin doğurduğu sonuçlara bakılacak olursa; üç tür hareketin varlığından söz edilmektedir.

- 1) Yaklaşma-yaklaşma (çarpışma)
- 2) Uzaklaşma- uzaklaşma (ayrılma)
- 3) Yan yana kayma (sıyırma)

Şekil 1.6 Levha Hareketleri (Jeofizik Mühendisleri. “Levha hareketleri ve Temel İlkeleri Nelerdir?” Erişim 10 Eylül 2024).

Bu demek oluyor ki, levhaların bazıları birbirine yaklaşır, bazıları birbirinden uzaklaşır. Bazıları ise yatay olarak birbirine sürtünerek hareket eder²⁷ (Şekil 1.5 ve 1.6). Bu üç hareketi ve sonuçları tek tek ele alınacak olursa, şunlar söylenebilir.

²⁶ Tasa, “Levha Tektoniği: Bir Bilimsel Devrimin Ortaya Çıkışı”, 384-389.

²⁷ Eyidoğan, *50 Soruda Deprem*, 33.

1.3.3.1 Birbirinden Uzaklaşan-Ayrılan Levhalar

İki levhanın birbirinden uzaklaştığı alanlar genelde Okyanus tabanında belirli yerlerdedir. Buralarda volkanik kayalardan oluşan sıradağlar vardır. Buradaki yanardağlar, az eğimli yamaçlara sahip uzun sırtlar biçiminde sertleşirler. Bu sırtlar iki levhanın sınırlarını belirleyen bir yarıkla birbirinden ayrılırlar. Magma (erimiş durumdaki kayalar) yukarı doğru yükseldikçe yarığı genişletir. Yüzeye ulaştığı zaman soğur ve levha kenarlarında katılaştığı okyanusun tabanına yeni biçim kazandırır. Buna deniz tabanı yayılması denir. Burada katılan magma, aynı zamanda levhaları iterek birbirinden uzaklaşmasına da neden olmaktadır²⁸. (Şekil 1.5 ve 1.6)

Buralara okyanus sırtı derken bu yapılar, dağ gibi dik ve dar biçimde anlaşılmasın, bilakis bunlar 1000 kilometreden 4000 kilometreye kadar değişen genişlikte ve okyanus havzasından 2-3 kilometre daha yüksek olan yapılardır. Ayrıca bazı sırt parçaları derin ve çukur bir yapıya da sahiptir.

Bu sürecin olumlu bir yanı da okyanusal levhaların birbirinden uzaklaşmasıyla aralarında oluşan boşluğa giren magma sayesinde yerkabuğunun devamlı olarak yenilenmesidir. Avrasya ve Afrika levhaları ile Güney ve Kuzey Amerika levhalarının birbirinden uzaklaşması sonucunda Atlantik Okyanusu'nda boydan boya bir yarık ve bu yarığın içini dolduran magma sayesinde bir sırt oluşmuştur. Bu sırttan çıkan magma yeni bir kabuk oluşturmaktadır. Kaynaklarda değişik rakamlar ifade edilmekle beraber yılda, yaklaşık olarak 5 cm ilerleyip iki taraftan bu okyanusun yayılmasına ve bunun bir sonucu olarak da Büyük Okyanus'un daralmasına sebep olmaktadır²⁹. (Şekil 1.5 ve 1.6)

1.3.3.2 Birbirine Yaklaşan Levhalar

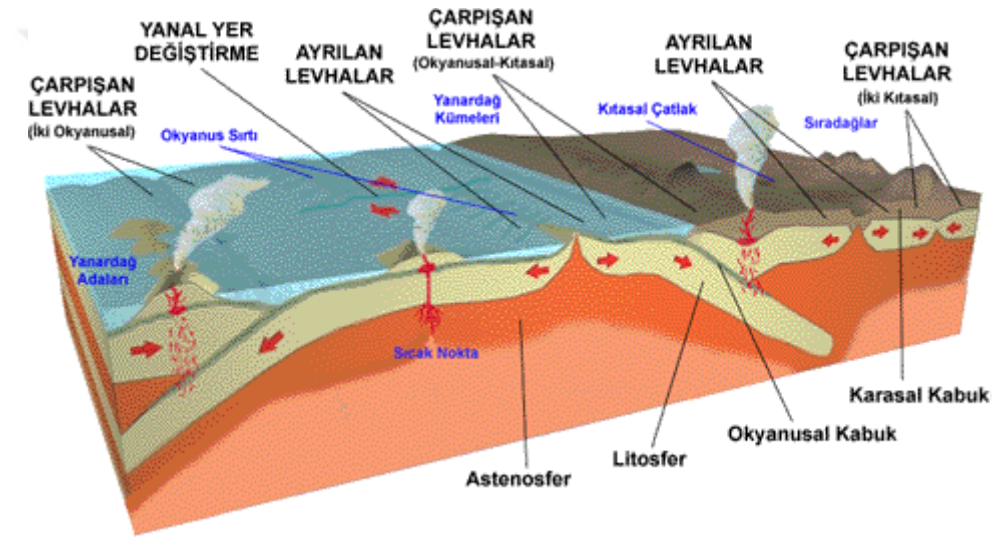
Levhaların birbirine yaklaşması ya iki kıtasal levhanın veya bir kıtasal levha ile bir okyanusal levhanın ya da iki okyanusal levhanın birbiriyle karşılaşması biçiminde olabilir. Bu yaklaşma iki kıtasal levha arasında olursa, bunlar karşılıklı olarak basınç yaparlar. Böylece de bu levhaların içindeki tortular da kıvrılıp yükselir. Bu hareketin sonucunda da kıvrım dağları oluştururlar. Bu levhalar birbirini sıkıştırmayı sürdürdükçe, tüm bölge yukarı doğru itilir ve sıradağlar giderek daha da yükselir. (Şekil 1. 5) Buna en

28 Yüksel, *Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*, 33.

29 Kurious, "Ne Zaman Çatladık?".

iyi örnek, Hint Levhası ile Avrasya Levhasının çarpışmasıyla başlayan Himalaya Dağ silsilesidir³⁰. Hindistan'ın yukarı doğru hareket etmesiyle Himalayalar, kaynaklarda geçtiğine göre yaklaşık olarak yılda 0,5cm ile 1 cm arasında yükselmektedir. Bu da demek oluyor ki neredeyse her yüz yılda, bir metre yükselmektedir.

Eğer bu yaklaşma hareketi okyanusal ile kıtasal levha sınırında olursa okyanusal levhanın yoğunluğu daha fazla olduğu için diğerinin altına dalarak, yüzeyde bir hendek oluşturur (Şekil 1.6). Bu alana *dalma-batma bölgesi* denir. Manto içine doğru inen levha sınırında da ergime başlar. Üste kalan levha üzerinde ise dağlar oluşur. Örneğin Güney Amerika And dağları gibi. (Şekil 1. 6) Ayrıca burada zayıf alanlardan yüzeye çıkan magma volkanizmanın oluşmasına da sebep olmaktadır³¹.

Şekil 1.6 Levha Hareketleri (Jeofizik Mühendisleri. “Levha hareketleri ve Temel İlkeleri Nelerdir?” Erişim 10 Eylül 2024).

1.3.3.3 Yatay Olarak Birbirine Göre Kayan Levhalar

Bazı levhalar ise değişik hızlarda, birbirine zıt yönlerde kayarak hareket ederler. Birbirini sıyıran bu levhalar, sınırlarında yeni bir litosfer oluşturmazlar. Ancak, bu bölgede birbirini sıyıran zıt yönde ilerleyen bu plakalarda sürtünmeyi engelleyecek bir

30 Eyidoğan, 50 Soruda Deprem, 35.

31 Yüksel, Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları, 33-34.

çıkıntının varlığı, o bölgele gerilimi artıracaktır. Belli bir noktaya ulaşan bu gerilimin birden boşalması ise büyük depremlere yol açacaktır. Bunun en güzel örnekleri, Kaliforniya'daki San Andreas Fay hattı ile ülkemizde bulunan Kuzey Anadolu Fay hattında görülmektedir³².

Bu süreçlerin sonucunda denilebilir ki, kıtalar bizim düşündüğümüz gibi sabit kalmayıp sürekli bir devinim halindedirler. Bu devinim sayesinde kıtalar milyonlarca yıllık periyotlarda birbirleriyle birleşip bir (süper kıta) bütün olduktan sonra tekrar ayrılıp dağılma sürecine girmektedirler. Yine bu sürecin getirdiği olumlu yönlerden biri atmosferin karbon dönüşümünün ve yerin derinliklerindeki minerallerin magmayla beraber yeryüzüne çıkmasını sağlamaktadır³³. Böylece dünyamızda da sürekli bir yenilenme olmaktadır.

1.4 Levha Hareketleri ve Depremlerin Yokluğunda Olabilecekler

Bir önceki konuda değinilen bu levha hareketlerinin durması ya da sona ermesi halinde yer yuvarında ne gibi bir değişiklikler olmaktadır? Bilim adamlarına göre levha tektoniği süreçleri Dünya'nın iç ısısından kaynaklandığı için, levha hareketlerini yöneten kuvvetler uzak gelecekte tükenecektir. Bundan sonra da rüzgâr, su ve buz gibi dış etkenler yeryüzünü aşındırmaya devam edecektir. En sonunda kıta parçalarının yüzeyi düze yakın (peneplen) olacaktır. Öngörülen odur ki, depremlerin, volkanların ve dağların olmadığı bir Dünya son derece farklı olacaktır³⁴.

Depremlerin yokluğunda; yeryüzü şekillerinin, yeraltı kaynaklarının, iklim değişikliğinin ve bilimsel araştırmaların nasıl etkilendiğine kısaca bir bakacak olursak şu tespitleri görürüz. Öncelikle yeryüzünün şekli bugünkü halinden oldukça farklı olurdu. Bir önceki konuda da bahsedildiği gibi levhaların birbirleriyle yapmış oldukları bu hareketlerin neticesinde dağlar yükselmekte, volkanik araziler oluşmakta ve okyanus zeminleri genişlemektedir. Depremlerin yaşanmadığı bir yerde, bu süreçler de olmayacağı için yer kabuğu, bugünkü mevcut görünümünden daha değişik, sade, pürüzsüz bir hal alacaktır.

32 Yüksel, Deprem, *Bilgisi ve Deprem Anlatıları*, 34.

33 Kurious, "Ne Zaman Çatladık?".

34 Tasa, "Levha Tektoniği: Bir Bilimsel Devrimin Ortaya Çıkışı", 390.

Bu levha hareketleri yer kabuğunda çatlaklar ve kırıklar oluşturarak; yeraltı sularının, kaynaklarının ve minerallerinin yukarı çıkmasına neden olacaktır. Bu periyot aynı zamanda yeraltı su kaynaklarının yenilenmesini ve maden yataklarının oluşumunu sağlayıp bunlara ve diğer değerli kaynaklara erişimimizi de kolaylaştırmaktadır. Bu da dolaylı yoldan madencilik, tarım, enerji ve sanayi birimlerini de olumlu etkilemektedir. Bir de depremler, bazı fosil yakıtlarının bir araya gelip depolanmasında rol oynarlar. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, bu rezervuarların oluşumunu sağlayan depremler yaşanmasaydı dünyamız ekonomik krizler ve enerji sorunlarıyla baş başa kalabilirdi.

Depremlerin diğer bir getirisi de okyanus tabanlarında oluşan hidrotermal bacalardır. Bu bacalar, atmosferdeki karbon döngüsünün düzenlenmesinde, karbondioksit seviyesinin de ayarlanmasında önemli bir etkidir. Bu sürecin yokluğunda, bu doğal karbon emilim mekanizması da ortadan kalkabilir ve bu durumun bir sonucu olarak küresel ısınma daha da hızlanabilir.

Bilim insanları, sismograflarla ölçülen deprem dalgalarının yayılımını araştırarak yer yuvarının iç yapısını, tabakalarını belirleyip levha hareketlerini de ölçebilmektedirler³⁵.

Yukarıdaki veriler ışığında denilebilir ki, her ne kadar merkezi yerlerdeki yıkım ve can kayıplarına bakarak deprem bir afet olarak görülse de bu olgunun, dünyamız için gerekli ve doğal bir jeolojik süreç olduğu anlaşılmaktadır.

1.5 Fay Oluşumu ve Tipleri

Yeraltında biriken enerjinin faylar boyunca ilerleyerek depremi oluşturduğu bilinmektedir. O halde deprem oluşumunda çok önemli bir etmen olan bu faylar, nasıl oluşmaktadır? Kısaca tektonik hareketler sonucu yer kabuğundaki kırıklar olarak tanımlanan faylar, birbirlerine doğru hareket halinde olan iki kıtasal levhanın birleştikleri *orojenik kuşaklarda*³⁶, kayaçların üst üste kıvrılıp ya da yırtılıp-kırılması sonucu oluşurlar. Kaya katmanlarındaki hareket sonucu meydana gelen bu fay çatlağı bazen yüzey tabakaları ile gizlendiği için yeryüzünde gözlenemezler. Kaynaklarda farklı türden sınıflamalar olmakla birlikte bu konu içinde üç tür faydan söz edilecektir (Şekil 1.7).

³⁵ Tint Mimarlık, “Sık Sık Deprem Olmasa Ne Olur?” (Erişim 29.09.2024).

³⁶ Birbirine yaklaşan levha sınırlarında dağ oluşturan kuşaklar.

Şekil 1. 7 Fay Çeşitleri (Jeoloji Mühendisliği. “Dünyanın Yapısı” Erişim 10 Ekim 2024).

Bunlar, normal faylar, ters faylar ve doğrultu atımlı faylardır. Bir fayın iki tarafında bulunan kaya oluşumuna blok denmektedir. Fay çizgisinin altındaki kaya bloğuna *taban bloğu*, üzerindeki kaya bloğuna ise *tavan bloğu* denmektedir ³⁷.

Eğik bir fay düzleminde tavan bloğunun taban bloğuna göre aşağıya inmesiyle *eğik atımlı normal fay*, bunun tam tersi durumda ise yani tavan bloğunun taban bloğuna göre yukarıya çıkması durumuna da ters faylar denir. Normal faylar gerilmeli alanlarda gözükürken ters faylar ise sıkışmalı bölgelerde gelişirler. Bazen bu sıkışmalı yerlerdeki ters faylarda tavan ve taban kütlelerindeki tabakalar kıvrılarak şekilleri bozulup kıvrımlı yapı geliştirirler. Burada kıvrılıp yükselen tavan blokları taban bloğunun üzerinde, uzun mesafelere ilerlemesi sonucu dağ kuşaklarını oluşturmaktadırlar. Örneğin bu oluşuma, ülkemizde Karadeniz ve Toros dağları ile Doğu Anadolu’nun bazı yüksek dağlık alanları verilebilir.

Burada bahsedilecek bir üçüncü fay türü olan Doğru Atımlı Faylar, birbirlerine göre yanal yönde hareket eden bloklar boyunca oluşurlar. (Şekil 1. 7) Burada fay blokları birbirlerine göre aşağı yukarı değil de sağa sola doğru hareket halindedirler. Bu fay çeşidinin dünyadaki en iyi örneği Amerika’da bulunan San Andreas Fayı ile ülkemizde Kuzey Anadolu Fayı (KAF)’dır. Her ikisi de 7 ve daha üzeri büyüklükte deprem oluşturma özelliğine sahiptir³⁸.

³⁷ Eşref Atabey, *Deprem* (Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Yayınları, 2000), 14.

³⁸ Fay Çeşitleri Nelerdir? Jeofizik Mühendisleri. “Fay Nedir? Fay Çeşitleri Nelerdir?” (Erişim 10 Ekim 2024).

1.6 Deprem Türleri

Bu süreçlerin bir devamı olmak üzere depremler de büyüklüklerine, odak derinliklerine, kökenlerine ve uzaklıklarına göre sınıflandırılmaktadır. Bunlardan büyüklük ve odak derinliklerine göre depremler ilerleyen konular içinde değinileceği için burada oluş nedenlerine göre deprem türlerinden bahsedilecektir. Alman bilim adamı Rudolf Hoernes'ın (ö. 1912), 19. yüzyılın sonunda yaptığı sınıflandırmaya göre depremler kökenine göre; çöküntü, volkanik ve tektonik olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır. Doğal nitelikli bu üç gruptaki deprem türlerinin dışında, yer altı nükleer denemeleri de çevresinde bir takım yer sarsıntılarına neden olur; fakat bunlar yerel, önceden bilinen ve zarar vermeyen türlerdir. Ayrıca, büyük heyelanlar, diğer yandan gökten düşen büyük meteorlar da çevrelerinde küçük sarsıntılar meydana getirebilir³⁹. Deprem türleri, yıkıcı etkisi en çok olandan başlanarak kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

1.6.1 Tektonik Depremler

Tektonik depremler, Astenosfer katmanı üzerindeki plakaların devinimi sonucu meydana gelen sarsıntılardır. Yukarıda da değinildiği gibi bunlar, genellikle levha sınırlarında görülürler. Dünyada yaşanan sarsıntıların yaklaşık yüzde doksanını bu türden depremler oluşturmakla birlikte; maalesef ülkemizde görülen depremlerin de en büyük payı tektoniklere aittir⁴⁰.

1.6.2 Volkanik Depremler

Bunlar, aktif volkanların çevresinde, magmanın yüzeye çıkması öncesinde ya da o sırada veya sonrasında meydana gelen depremlerdir. Aslında volkanik depremlerdeki sismik sarsıntının nedeni, magma içindeki gazların yukarı çıkarken fiziksel ve kimyasal olarak patlamasından dolayıdır. Bunlar bölgesel nitelikte olup tektonikler gibi büyük yıkımlara da sebep olmazlar⁴¹.

Volkanlar püskürme durumuna göre, gerçekleştiği ortama göre ya da faaliyetine göre değişik sınıflandırmalara tabidirler. Biz burada faaliyetine göre volkanların, aktif, uykuda veya sönmüş olarak üç çeşidinden bahsedeceğiz. Son 10 000 yılda en az bir kez

39 Yüksel, *Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*, 48.

40 BDTİM, "Deprem Bilgiler".

41 Yüksel, *Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*, 48.

faaliyet göstermiş olanlarına aktif volkan, bu tanımdan hareketle son 10 000 yılda hiç püskürtme yapmamış olanlarına da sönmüş volkan denir. Atlas Okyanusu'ndaki İzlanda Adası dünyanın en aktif, dev volkanik arazisidir. Üstelik burası volkanik faaliyetlerle de sürekli genişlemektedir. Türkiye, Ağrı, Kula, Tendürek, Nemrut ve Hasan Dağı, aktif kabul edilen volkanlardan bazılarıdır. Sönmüş volkanlara örnek olarak da Kapadokya bölgesi gösterilebilir.

Bir dağlık alanda, magmanın hareketleri sonucu oluşan sismik faaliyetlerin varlığı ve aynı alanda az da olsa gaz çıkışının olması, buraların henüz uykuda olan volkanlar olduğunu gösterir. Ülkemizde de buna en iyi örnek Gölcük ve Süphan Dağıdır⁴².

1.6.3 Çöküntü Depremleri

Bir başka tip bölgesel depremler de “çöküntü” depremleri olarak isimlendirilir. Genellikle karstik arazilerde, yer altındaki boşluklarda tavanının çökmesi sonucu oluşurlar. Bu tür depremler de yerel olduğu için sadece olduğu alanda hasara sebep olurlar. Çöküntü depremlerinde en çok karşılaşılan maden patlaması olmakla beraber nadiren de büyük heyelanlar bu tür depremlere neden olmaktadır⁴³.

Yukarıda kısaca değinilen bu üç çeşit deprem türüne ilave olarak, bir de odak noktası denizde olan depremleri müteakiben, kıyılarda oluşan Tsunamileri de eklemek gerekir. Tsunamilerin %80 Pasifik Okyanusunda görülmektedir⁴⁴.

1.7 Deprem Parametreleri

Depremi anlaşılabilmesi için deprem parametreleri adı verilen bazı teknik kavramların bilinmesi gerekmektedir. Bu başlık altında ise bu parametreler kısaca açıklanacaktır.

1.7.1 Depremi Odak Noktası (İç Merkez, Hiposantr)

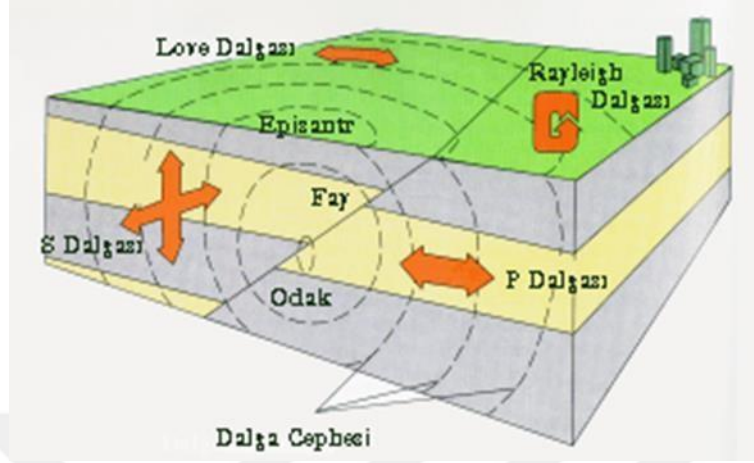
Yerin içerisinde depremi başlatan ilk hareketin, ilk kırılmanın (faylanmanın) ve beraberinde ilk enerjisinin ortaya çıktığı noktadır. Tanımda her ne kadar nokta kelimesi

42 MTA Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, “Türkiye’nin Volkanları” (Erişim 10 Ekim 2024); TÜBİTAK Bilim Genç, “Uyuyan Volkan Neden Uyanır?” (Erişim 10 Ekim 2024).

43 Bruce A. Bolt, *Depremler*, çev. Ülkün Tansel (Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2008), 99; AFAD, “Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü”.

44 BDTİM, “Deprem Bilgileri”.

geçse de söz konusu olan bir alandır. Aynı zamanda iç merkez olarak da isimlendirilir⁴⁵. (Şekil 1.8)

Şekil 1.8 Odak Noktası, Dış Merkez ve Sismik Deprem Dalgalarının Yayılışı (BDTİM, ‘Deprem Bilgileri’, Erişim 29 Kasım 2023).

1.7.2 Dış Merkez (Episantr, Merkez Üssü)

Deprem dalgalarının yeryüzüne ilk ulaştığı ve odak noktasına en yakın olan yere dış merkez denir. Deprem en kuvvetli olarak hissedildiği ve doğal olarak en büyük kayıpların yaşandığı yer burasıdır. Episantr Bölgesi ya da Episantr Alanı olarak tanımlanan bu dış merkez yaşanan depremin büyüklüğüne bağlı olarak bazen kilometrelik bir alan boyutunda olabilmektedir⁴⁶ (Şekil 1.8).

1.7.3 Odak Derinliği

Kısaca Hiposantr ile Episantr, arasındaki mesafe olan odak derinliği, enerjinin ilk açığa çıktığı yerin yüzeye olan uzaklığıdır. Odak derinliklerine göre depremler üç grupta sınıflandırılabilirler. Buna göre,

- a-) 0 – 60 km arasındaki derinlikte olanlara sığ odaklı deprem (yüzey depremi),
- b-) 60-300 km arasında olanlara orta derinlik depremi,

⁴⁵ Eyidoğan, 50 Soruda Deprem, 76.

⁴⁶ BDTİM, “Deprem Bilgileri”.

c-) Derinliği 300 km'den daha fazla olanlara da derin odaklı depremler denmektedir⁴⁷.

Yüzeye yakınlığından dolayı yeryüzünde en yıkıcı etkisi olan depremler sığ odaklı yani yüzey depremleridir. Türkiye'de görülen depremlerin çoğu sığ odaklıdır. Sığ odaklı depremler dar bir bölgede büyük yıkımlar yaparken derin odaklı olanlar ise çok geniş bir alanda hissedilmesine rağmen verdikleri zarar azdır. Orta ve derin depremler, daha çok bir levhanın bir diğer levhanın altına girdiği bölgelerde olur⁴⁸.

Odak derinliği konusuna yakın tarihimizden bir örnek verecek olursak, AFAD verilerine göre; 06.02.2023 tarihinde, saat 04:17'de Pazarcık (Kahramanmaraş) merkez üssü olan Mw (Megawatt) ⁴⁹ 7.7 büyüklüğünde ve aynı tarihte saat 13:24'te Elbistan (Kahramanmaraş) merkez üssü olan Mw 7.6 büyüklüğünde iki büyük sığ odaklı deprem meydana gelmiştir. İlk yaşanan deprem, yine AFAD verilerine göre yerin 8,6 km altında; ikinci görülen deprem ise yerin 7 km altında meydana gelmiştir ⁵⁰ . Bu iki deprem de çok yüzeysel depremlerdir ve böyle oldukları için yıkıcı etkileri de bir o kadar fazla olmuştur.

1.7.4 Deprem Dalgası

Yanımızdan büyük motorlu bir araç geçtiğinde veya bir patlama olduğunda ya da bir depremde sarsılırız. Bu sarsıntıya, odağından çıkıp bulunduğumuz noktaya ulaşan sismik dalgalar neden olmaktadır. Bu dalgalar depremin odak noktasından itibaren bütün yönlerde paralel olarak dağılan elastik enerjinin ürünüdür. Dünya üzerinde her gün binlerce deprem olmaktadır. Neyse ki, çoğu çok küçük olup ancak zemine yerleştirilmiş duyarlı aletler tarafından kaydedilirler. İşte sismograf (depremyazar) adı verilen bu aletler, yer seslerini ve sarsıntılarını sürekli olarak kaydederek bu sarsıntıların büyüklüğünü, süresini, merkezini ve zamanını saptayarak depreme ait çok önemli bilgiler sağlamaktadır⁵¹.

47 BDTİM, “Deprem Bilgileri”.

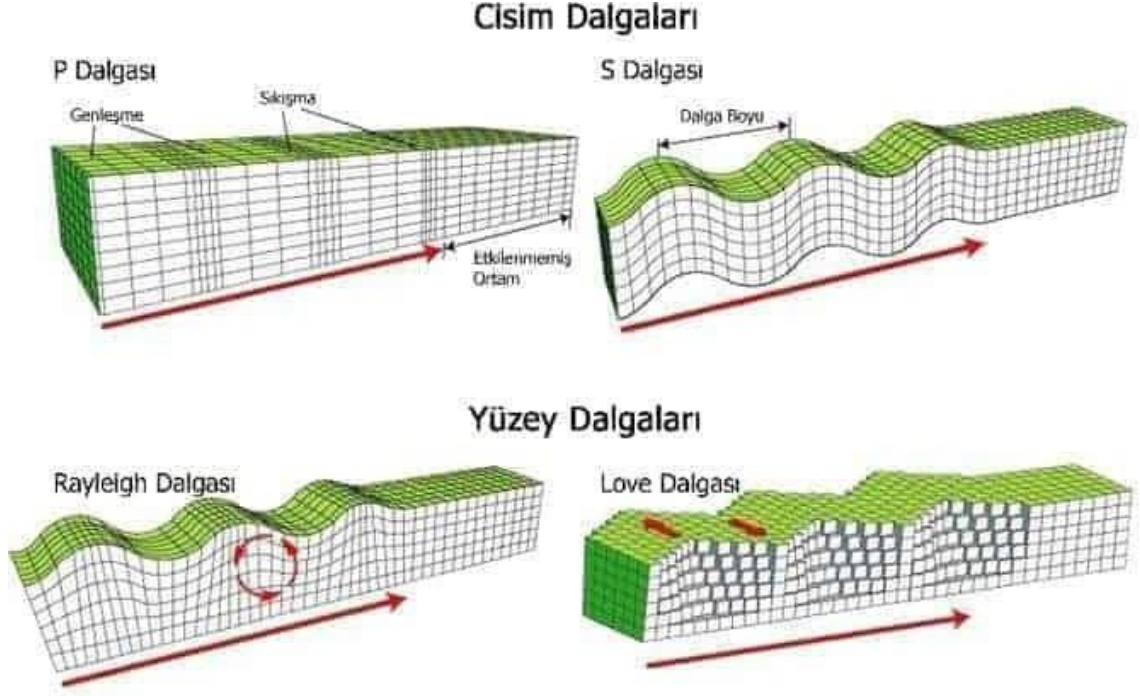
48 Kurt – Arık, *Planlama, Yapı ve Çevre İçin Jeoloji*, 112.

49 Wattın bir milyon katıdır.

50 AFAD, “Kahramanmaraş-Pazarcık'ta Meydana Gelen Deprem Hakkında Bilgilendirme”.

51 Şahin, *Temel Jeoloji Bilgileri*, 243.

Bu sismografların kayıtlarına göre iki ana sismik deprem dalgası bulunmaktadır. Bunlar; cisim dalgası ve yüzey dalgalarıdır (Şekil 1.9). Bu dalgalar da kendi içinde sınıflandırılmaktadır⁵². Şimdi bunlar kısaca açıklanarak etkilerinden bahsedilecektir.

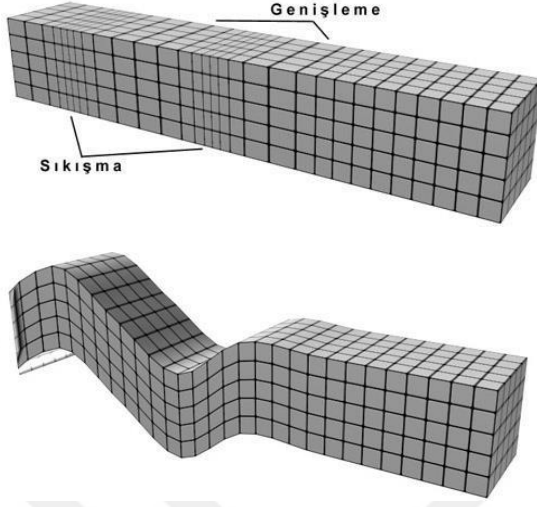
Şekil 1.9 Deprem Dalgaları ve Çeşitleri (Sanal Şantiye, “Deprem Dalgaları ve Çeşitleri” Erişim 10 Şubat 2024).

Cisim dalgası: Depremi odağından başlayıp yer içinde bütün yönlerde dağılan dalgalardır. Yer kabuğunun iç kısmında etkili olan cisim dalgalarının iki çeşidi vardır. Bunlardan P (primary/öncül/basınç) dalgaları; kara, deniz ve atmosferde yayılma özelliği gösterirken S (makaslama) dalgaları sadece karada ve yerin bazı katı bölümlerde yayılabilmektedir. (Şekil 1.10) P dalgaları S dalgalarından daha hızlı olduğu için birincil (P/ primer), diğerine de ikincil (S/sekonder) dalga adı verilir. Depremi odak noktasını tespit etmekte bu dalgalar arasındaki zaman farkı işe yarar.⁵³ Depremde önce hissedilen bu P dalgaları enine dalgalardır ve uzun mesafelere ulaşabilirler. Bundan

⁵² Tasa, “Depremler ve Yerkürenin İçi”, 336-337.

⁵³ Eyidoğan, 50 Soruda Deprem, 62-64.

biraz sonra kayıtlara ikinci ulaşan dalgalar da S dalgalarıdır. Yüzey dalgaları kadar olmasa da S dalgalarının etkisi yapılara zarar vermektedir ⁵⁴.

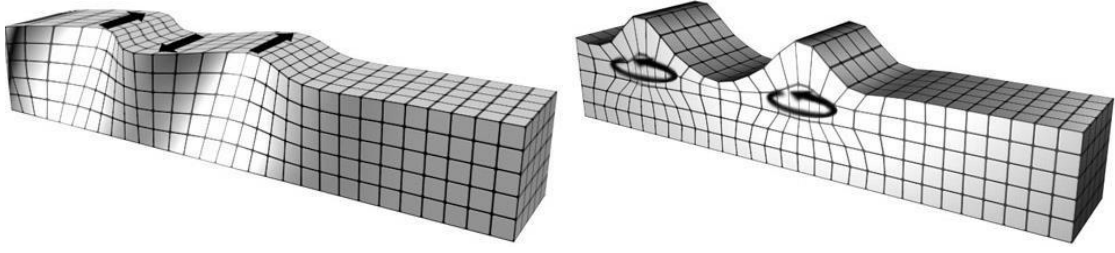
Şekil 1.10 P ve S Dalgası, METU (Orta Doğu Teknik Üniversitesi), “Deprem Dalgaları” (Erişim 10 Ekim 2024).

İşte bu yıkıcı dalgadan (S dalgası) saniyeler önce hissedilen P dalgasını kullanarak, olması çok yakın olan depremlerde elektrik ve gaz vanalarını kapamak veya çalışması halinde tehlikeli olacak bazı tesisleri devre dışı etmek için erken uyarı teknikleri araştırma konusudur. Yalnız burada erken uyarı tekniklerini, olabilecek bir depremi önceden haber verme yöntemleriyle karıştırmamak gerekir ⁵⁵. Çünkü, erken uyarı, yeraltında oluşan bir depremin henüz yer yüzüne çıkmadan kısa bir zaman önce uyarı gönderen sistemlerdir. Önceden haber verme de ise, olabilecek bir depremin aylar önceden tahmini söz konusudur.

Yüzey dalgaları: P ve S dalgalarının yer kabuğu içinde yansımasından sonra yüzeye çıkmaları ile meydana gelen ve yeryüzünün depremin merkezine en yakın bölgesinden yayılan, tahrip gücü fazla olan, ağır ilerleyen, uzun süren dalgalardır. En hızlı yüzey dalgalarından olan love dalgaları, sığ derinlikte olup yeri yatay düzlemde hareket ettiren enine dalgalardır.

⁵⁴ Bolt, *Depremler*, 26.

⁵⁵ Eyidoğan, *50 Soruda Deprem*, 64.

Şekil 1. 11 Yüzey Dalgaları, METU (Orta Doğu Teknik Üniversitesi), “Deprem Dalgaları” (Erişim 10 Ekim 2024).

Yeryüzünde yarılmalara yol açan bu dalgalar özellikle yapıların temellerine zarar verirler. Diğer bir türü olan “rayleigh dalgaları” ise hem enine hem boyuna olup (Şekil 1.11) yeryüzünde sanki su yüzeyinde yuvarlanan dalga şeklinde ilerler. Enerjilerinin büyük olmasından dolayı deprem anında en çok bu dalgalar hissedilirler⁵⁶.

Her iki yüzey dalgası da cisim dalgasına göre daha yavaş olup yıkıcı etkileri daha fazladır.

1.7.5 Deprem Şiddeti ve Büyüklüğü

Deprem şiddeti ve büyüklüğü aynı anlamı ifade etmemektedir. Büyüklük, aletle ölçülebilen nesnel bir kavramı ifade ederken, şiddet ise afetin verdiği tahrip ile ilgili olup toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Günümüzde her ikisini de değerlendirmek için farklı ölçekler geliştirilmiştir. Deprem büyüklüğünü tanımlamak için Richter ölçeği kullanılırken, (depremin verdiği hasara göre değerlendirilen) şiddeti ise Mercalli şiddet cetveliyle değerlendirilmektedir⁵⁷.

1.7.5.1 Deprem Şiddeti ve Şiddet Cetveli

Burada depremin yer yüzeyindeki yapmış olduğu toplam hasar ve yıkımlar bütüncül bir şekilde göz önüne alınarak, bu şiddetin bir derecelendirilmesi yapılmaktadır. Deprem verdiği hasara göre belirlenen şiddetin, derecesini belirlemek için herhangi bir matematiksel temele dayanmayan Mercalli Şiddet Ölçeği en yaygın kullanılanıdır.

⁵⁶ Yavuz Unat, “Zelzele”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/231.

⁵⁷ Unat, “Zelzele”, 44/232.

Romen rakamlarıyla 12 iki dereceye ayrılarak tasnif edilen bu ölçekle depremin ortaya çıkan etkisinin düzeyi belirlenir⁵⁸.

Deprem yeryüzündeki yıkıcı etkileri baz alınarak belirlenen bu şiddet ölçüsünü anlatırken burada bir noktaya da açıklık getirmekte fayda var. Bazı fantastik filimler ve abartılı hikayelerde deprem esnasında sanki yeryüzünün kırılarak açılması ve insanları yutması sahneleri işlenmektedir. Fakat gerçek şu ki, depremde fay kütleleri sadece sürtünerek kaymaktadırlar. Filmlerdeki gibi açılıp her şeyi yuttuktan sonra da kapanan bir durum söz konusu değildir. Sadece bazı depremlerde ikincil bir felaket olarak ortaya çıkan heyelanlar, çökmeler ve sıvılaşmalar olabilmekte hatta bu olaylarda verilen kayıplar depremlerden de fazla olabilmektedir. İşte bu vahim durum, deprem faylarının insanları yuttuğu şeklinde yorumlanabilmektedir⁵⁹.

1.7.5.2 Depremın Büyüklüğü (Magnitüd)

Deprem esnasında ortaya çıkan enerjinin sayısal göstergesine depremin magnitüdü/büyüklüğü denir. 1930 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nden Profesör Charles Richter'in (ö. 1985) geliştirdiği bir metotla depremin açığa çıkardığı enerjinin hesaplamasını yapmıştır. Şöyle ki, merkez üssünden yaklaşık 100 km ileride sağlam bir zemine sabitlenmiş sismografla yer sarsıntısını kaydetmiş ve elde edilen ölçümleri de logaritmasını ⁶⁰ 10 tabanına göre hesaplamıştır. Böylece de depremin büyüklüğünü ölçmüştür⁶¹. Logaritma kullanmasının nedeni ise, depremlerin kuvvet olarak aşırı derece farklılık göstermeleri ve sarsıntılarının yarattığı dalga boyları arasındaki bu geniş farklılığı bağdaştırmak içindir⁶².

Kullanışlığına rağmen, Richter ölçeği çok büyük depremleri tanımlamak için yeterli değildir. Bu yüzden de sismologlar moment büyüklüğü (Mw) olarak da adlandırılan ve tüm fay yüzeyi boyunca salınan gerilim enerjisini belirleyen daha yeni bir ölçümü

58 Jeofizik Mühendisleri, “Deprem Parametreleri” (Erişim 10 Aralık 2023).

59 Eyidoğan, *50 Soruda Deprem*, 68.

60 Üstel işlevlerin tersi olan bir matematiksel fonksiyondur.

61 BDTİM, “Deprem Bilgileri”.

62 Tasa, *Depremler ve Yerkürenin İçi*, 345.Bolt, *Depremler*, 207.

dikkate almışlardır. Moment büyüklüğü salınan toplam enerjiyi ölçtüğü için büyük depremlerin ölçülmesi ve tanımlanmasında daha iyi sonuç vermektedir⁶³.

Yapılan incelemelere göre bugüne kadar görülen depremlerin büyüklüklerine baktığımız da kaydedilen en büyük magnitüd değerleri 9,5 büyüklüğündeki 22 Mayıs 1960 Şili, 9,2 büyüklüğündeki 28 Mart 1964 Alaska ve 9,1 büyüklüğünde 9 Mart 1957 Alaska depremleri, geçen yüzyılın en büyük depremleri olarak sayılırken, 9,1 büyüklüğündeki 2005 Sumatra (Endonezya) depremi ve 8,8 büyüklüğündeki 2010 Şili depremleri ise bu yüzyılın en büyük depremleri olarak kayıtlara geçmiştir⁶⁴.

Şiddet / Magnitüd Karşılaştırması

Ayrı ayrı incelenilen depremin magnitüd ve şiddeti burada bir tablo içinde birbirlerine dönüştürülerek incelenmeye çalışılacaktır. Depremin şiddetinden kasıt doğaya verdiği hasarın gözle görülebilen bir ölçüsüdür. Konunun başında da değinildiği gibi şiddetin ölçüsü, toplumun baş etme kapasitesi baz alınırsa toplumdan topluma değişecektir. Depremin büyüklüğü ise sismik dalgaların hassas aletler yardımıyla ölçülmesi sonucu bulunan matematiksel verilerdir ve bu değer şiddeti etkileyen unsurlardan asla etkilenmezler⁶⁵. Kısaca denilebilir ki, depremin şiddeti ve büyüklüğü derken aynı verilerden bahsedilmiyordur.

Tablo 1.1 Şiddet ve Magnitüd Değerleri Arasındaki Dönüşüm Tablosu (BDTİM, “Deprem Bilgileri”, Erişim 30 Kasım 2023).

Magnitüd (Aletsel ölçü)	Şiddet Ölçüsü	Açıklamalar
1.0- 2.9	I	İnsanlar bu sarsıntıyı hissedemezler. Ancak rasathanelerdeki aletler kaydeder.
3.0- 3.9	II	Özellikle üst katlarda oturan hassas kimseler belki hissedilebilir.

63 Tasa, Depremler ve Yerkürenin İçi, 346.

64 Kurt – Arık, Planlama, *Yapı ve Çevre İçin Jeoloji*, 116.

65 Saylık, *Kur’ân’da Deprem*, 27.

	III	Yapıların üst katında oturanların hissedeceği bu sarsıntı sanki büyük bir kamyonun geçme esnasındaki titreşimini andırır. Park halindeki araçları hafif sallayabilir.
4.0- 4.9	IV	Bu şiddetteki bir sarsıntı sanki tırın bir eve çarpması gibi titreşim yapar ve apartmanda bulunan herkes hissederek. Kapı, pencere ve ev eşyalarında titreşimler olabilir. Dışardaki insanlardan bazıları bu sarsıntıyı hissedebilir.
	V	Bu şiddetteki bir sarsıntıyı içeride ve dışardaki hemen herkes hissedebilir. Ev içindeki sabit olmayan eşyalar düşebilir, tabak ve pencerelerde kırılmalar oluşabilir.
5.0- 5.9	VI	Bu sarsıntı sadece hissedilmekle kalmaz insanlara korkuda verir. Ağır mobilyaların bazıları hareket edebilir, duvar sıvalarında dökülmeler gözlenebilir. Bu sarsıntı genelde hafif hasarla atlatılır.
	VII	İnsanların korkup panik olduğu ve bulundukları yerden hareket etmekte güçlük yaşadıkları bir sarsıntıdır. Artık bu ve daha üzeri şiddetteki sarsıntılarda hasarın miktarını yapıların sağlamlığı belirlemektedir. Sağlam sıradan yapılarda hafif hasar verirken, kötü malzemeye yapılmış yapılarda ise daha büyük hasar meydana çıkarır.
6.0- 6.9	VIII	Sağlam ve güzel tasarlanmış yapılarda hafif zarara yol açarken zayıf ve normal binalarda orta ve büyük zararlara yol açabilir. Örneğin; baca, duvar, kolon ve ağır mobilyalar yıkılması gibi. Islak zeminlerde birkaç santimetrelik çatlaklar meydana gelir.
	IX	Artık bu sarsıntıda çok iyi tasarlanmış yapılar bile orta hasar alırken, diğerlerinde çok büyük hasar hatta temelden kayıp yıkılmalar bile olabilir. Yeryüzünde 10 cm'den büyük geniş çatlaklar meydana gelir.
7.0 veya daha büyük	X	Bu sarsıntıda güzel inşa edilen ahşap binalarda bile yıkılmalar olur. Diğerlerinin çoğu temelleriyle beraber yıkılırlar. Ayrıca tren yollarındaki raylar bükülür, asfalt ve parke yollarda kabarmalar, dalgalanmalar meydana gelir. Toprak akmaları, kaya düşmeleri ve büyük heyelanlar görülür. Nehir suları taşar.
	XI	Bu sarsıntıda birkaç binanın dışında kalanların hepsi yıkılırlar. Kara

		ve demiryollarına bir önceki sarsıntıdan daha çok hasar verirler.
	XII	Yeryüzünde insan eliyle yapılmış hiçbir şey ayakta kalmaz. Yeryüzü şekilleri değişir. Nehirler yataklarını değiştirirler.

1.7.6 Deprem Sesi

Her ne kadar deprem esnasında yerin altından geldiği sanılan birtakım seslere “deprem sesi” dense de aslında depremin yaydığı titreşimin frekansı, normal insanın duyabildiği derecenin çok altındadır. Gerçekte, "deprem sesi" diye algılananların çoğunluğu; şehir merkezlerinde sallanan binaların, köprülerin, arabaların, ağaçların ve panik olmuş insanların çıkardıkları seslerin bir kargaşasından kaynaklanmaktadır.

Bilimsel verilere göre bir insanın duyabileceği frekans aralığı 20-20.000 Hertz⁶⁶ iken deprem titreşimlerinin frekans aralığı ise 0.9 ile 2.1 Hertz arasındadır. İnsanların duyduğu seslerin depremin sesi olması bu verilere göre çok güçtür. Şu ihtimalde göz ardı etmemek gerekir; çok sık depremlerin titreşimleri 20 Hertze yaklaşırsa ya da insan 20 Hertzin altındaki titreşimleri algılayacak kadar hassas bir kulak yapısına sahipse, o zaman belki bir ihtimal deprem seslerini duyabilirler⁶⁷.

İnsanların bu yanılgıya kapılmalarında basın yayın organlarının etkisi de çok fazladır. Şöyle ki, sismografların kayda aldığı sinyaller insanların duyabileceği hale dönüştürülebilmektedir. Dönüştürülen bu seslerde maalesef medyada sanki depremin sesiymiş gibi yayılmaktadır.

Sonuç olarak, insanların depreme ait sandığı seslerin çoğu depremlerden kaynaklanmadığı gibi sarsıntı esnasındaki o kaotik ortamdaki; evlerin, binaların, köprülerin, arabaların aynı anda sallanmasıyla oluşan yüzey gürültüleridir⁶⁸.

1.8 Öncü Deprem, Ana Deprem, Artçı Deprem ve Deprem Fırtınası

66 Saniye başına düşen devir sayısını ifade eder.

67 Çağrı Mert Bakırcı, “Deprem Sesi: Depremler Ses Çıkarır mı? Deprem Sırasında Yerin Gürültüsünü Duyabilir miyiz?” Evrim Ağacı (Erişim 25 Mart 2022).

68 Çağrı Mert Bakırcı, “Deprem Sesi: Depremler Ses Çıkarır mı? Deprem Sırasında Yerin Gürültüsünü Duyabilir miyiz?”

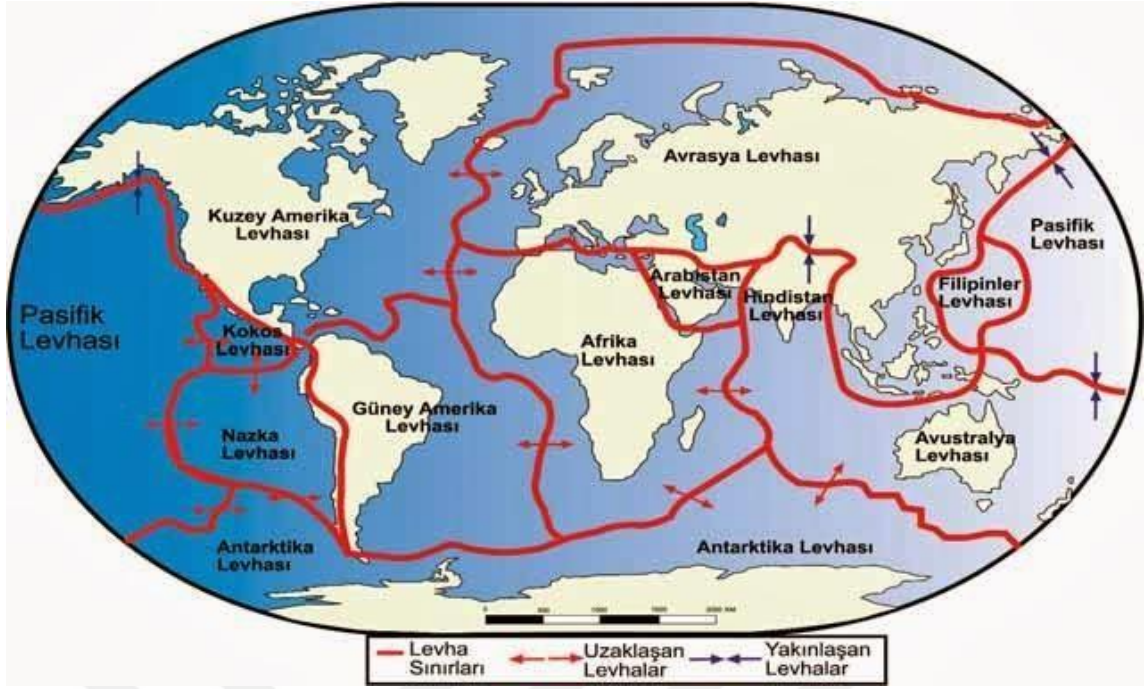
Öncü depremler, büyük depremden önce fay hatlarında bazı küçük ve kısa süreli olarak meydana gelen sarsıntılardır. Bunlar küçük kırılmalarla oluşmaktadır. Her küçük sarsıntı büyük depremin habercisi değildir; arkasından büyük deprem olmuşsa ancak bu halde haberci olarak kabul edilebilir.

Ana deprem (Şok), bir deprem sırasındaki en büyük derecedeki sarsıntıdır. Büyüklüğü 6'nın üzerinde olan sarsıntılardır. Fay hatlarındaki büyük kırılmaların yaşandığı anda serbest kalan enerji dalgalarının yayılmasıyla oluşur. Can kayıpları, yıkımlar bu depremler sonucu olmaktadır. **Artçı depremler** ise ana şoktan sonra kırılan fay düzlemindeki farklı bölgelerdeki gerilmelerin tekrar salınımı ile meydana gelen depremlerdir. Ana fay bölgesinde birikmiş olan enerji büyük bir sarsıntı ile bir defada boşalmayacağı için kalan enerjinin de aralıklarla salınması gerekmektedir. Her ne kadar artçı şoklar ana şoka göre daha küçük bir alanı etkilese de ana şokun yarattığı hasarlar üzerinde ilave yıkıcı etkileri olabilmektedir. Artçı depremlerin sayısını ve sıklığını, ana depremin büyüklüğü ve depremin görüldüğü yerin coğrafi özellikleri etkilemektedir. **Deprem fırtınası**, az da olsa bazen ana fay üzerinde arka arkaya, çok sayıda görülen depremlerdir. Böylesi depremlerin yaşanmasına ise deprem fırtınası denir⁶⁹.

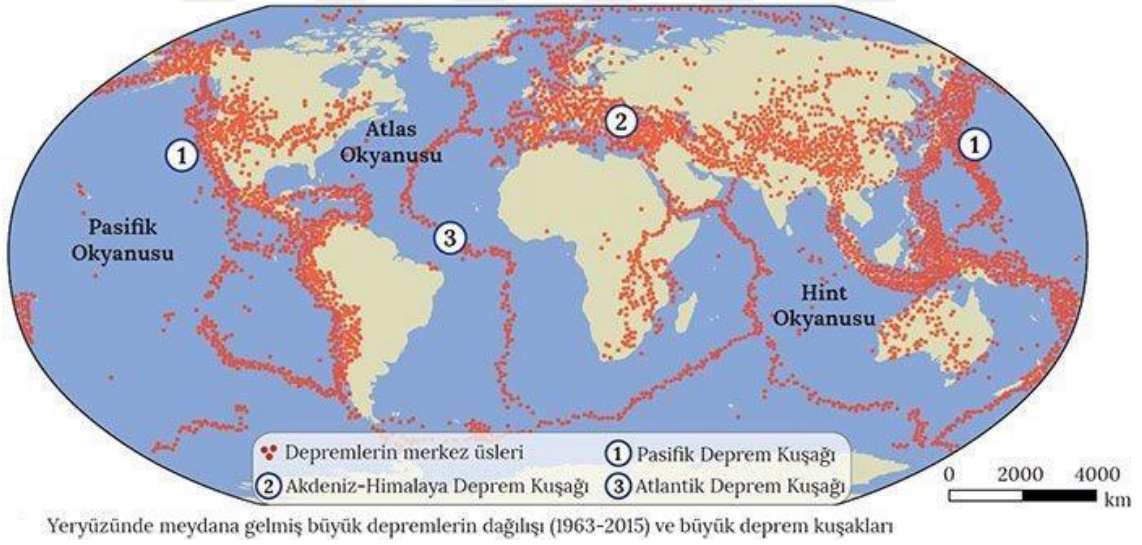
1.9 Dünya'daki Önemli Deprem Kuşakları

Yerküremizi oluşturan plakaların birbirleriyle yapmış oldukları birleşme, ayrılma ve sürtünme hareketleri yaptıkları yerler dünyada en çok deprem yaşanan bölgelerdir.

69 Eyidoğan, *50 Soruda Deprem*, 84; Kurt – Arık, *Planlama, Yapı ve Çevre İçin Jeoloji*, 121-122; Yüksel, *Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*, 55.

Şekil 1.4 Dünya Levhalar Haritası, (Coğrafya Doğa Eğitim Sitesi, ‘Dünya Levhalar Haritası’, Erişim 30 Kasım 2023).

Şekil 1.12 Dünya Deprem Kuşağı Haritası “Dünya Jeoloji Haritaları” (Erişim 10 Ekim 2024).

Şekil 1.4 ile şekil 1.12’ye karşılaştırarak bakıldığında dünya üzerinde levha sınırları ile deprem bölgelerinin ne kadar örtüştüğü görülmektedir. Her ne kadar bu duruma çalışmanın başında bahsedilmiş olsa da burada kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Normalde levhaların hareketine mâni olan sürtünme kuvveti vardır. Bu sürtünme kuvveti aşıldığında levhalar hızlı bir şekilde hareket eder. İşte bu ani hareketin

sonucunda da yeryüzü sallanır. Bu sarsıntı esnasında açığa çıkan enerji yer kabuğunun zayıf alanlarını çatlatarak fayları oluşturur. Levha hareketiyle depremin ilişkisi buradan gelmektedir⁷⁰.

Yapılan incelemeler ve gözlemler neticesinde, dünyada depremlerin üç büyük kuşak üzerinde yığıldığı görülmektedir. Bunlar;

a) Pasifik Deprem Kuşağı: Avusturalya, Avrasya, Kuzey Amerika ve Güney Amerika levhalarının altında kaldığı bölgeleri içine alan yaklaşık olarak 40.000 km uzunluğunda olan bu kuşak Pasifik Ateş Çemberi olarak da bilinmektedir. Büyük Okyanus Havzasını çevreleyen bu kuşak dünyada görülen depremlerin yaklaşık yüzde doksanını, içermektedir.

b) Akdeniz (Alp-Himalaya) Deprem Kuşağı: Yaklaşık 12.000 km uzunluğunda olan bu kuşak İspanya'dan başlayıp Fransa, Kuzey Afrika, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Hazar Denizi, İran, Afganistan'dan Himalayalara ve Çine kadar uzanmaktadır. Yeryüzünde görülen depremlerin yaklaşık %17'si bu kuşakta gerçekleşmektedir.

c) Atlantik Bölgesi: Bu kuşak ise Atlantik Okyanusu'nun ortasından geçen levha sınırı boyunca ve kuzeyden güneye doğru bir S şeklinde uzanan sırtın iki tarafa yayılmasına bağlı olarak oluşmuştur⁷¹.

1.10 Türkiye'de Depremler

Akdeniz Deprem Kuşağı üzerinde yer alan Türkiye, Avrasya, Arabistan ve Afrika levhalarının arasında sürekli bir sıkışmaya maruz kaldığı için tarihi büyük depremlerle doludur. Bu baskı hâlâ devam ettiği içi gelecekte de ciddi sarsıntılara maruz kalacaktır. Anadolu plakası üzerinde bulunan ülkemizde can ve mal kaybına neden olan yüzlerce deprem yaşanmıştır⁷².

Yoğun bir tektonik etkinliğe sahne olan Anadolu doğudan batıya birçok aktif faylarla kuşatılmış, tarih boyunca da büyük depremlere sahne olmuştur. Dünya Deprem Kuşağı

70 Evrim Ağacı, “Deprem Nedir?” (Erişim 20 Kasım 2023).

71 Mehmet Baki Bilik, *2011 Van Depremleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 14-15; Eyidoğan, *50 Soruda Deprem*, 138.

72 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SSB), “2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu” (Erişim 16 Mart 2024).

Haritasında da (Şekil 1. 12) görüldüğü üzere, yurdumuzun neredeyse %92'si deprem bölgeleri içerisindedir. Nüfusumuzun da yaklaşık %95'inin deprem tehlikesi altında yaşadığını ve sanayi bölgelerinin %98'inin ve barajların %93'ünün de deprem tehlikesi altında bulunduğunu belirtmemiz gerekmektedir⁷³.

İşte bu coğrafi özelliğinden dolayı ülkemizin, neredeyse hemen her bölgesinde deprem meydana gelmektedir. Bu depremlemler de en çok, fay hatlarının geçtiği yerlerde görülmektedir.

Şekil 1.13 Anadolu Levhası (Coğrafya Doğa Eğitim Sitesi, ‘Anadolu Levha Haritası’, Erişim 20 Ekim 2024.

Bunlardan Anadolu ve Avrasya levhaları arasında yer alan Kuzey Anadolu Fayı (KAF), İran sınırından Ege Denizine kadar varmaktadır. Yaklaşık 1200 km. uzunluğunda olan bu fay Karadeniz kıyısı boyunca paralel bir şekilde uzanmaktadır (Şekil 1.14).

Doğu Anadolu Fay Hattına (DAF) gelince, ana gidiş istikametine doğru birbirine paralel dizilmiş fay kırıklarından oluşan bir hattır. Yaklaşık 550 km uzunluğunda olan bu fay

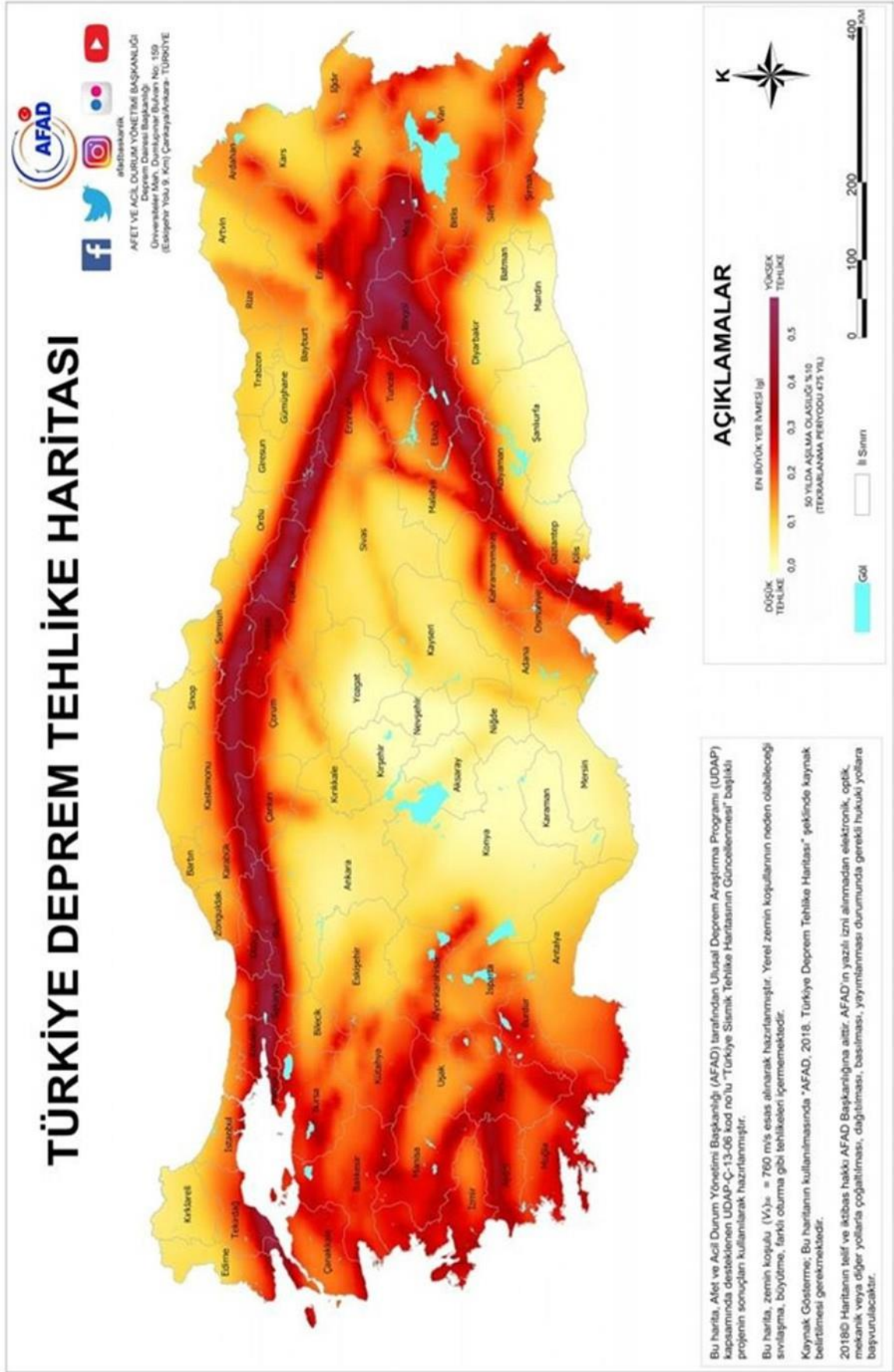
73 BDTİM, “Deprem Bilgileri”.

hattı Amik Ovası'ndan başlar Kahramanmaraş, Bingöl ve Van üzerinden Hakkâri'yi de içine alacak şekilde kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanmaktadır (Şekil1.14).

Batı Anadolu Fay Hattı (BAF), ise genel olarak Ege Bölgesi'nde dağılım göstermektedir. Şekil 1.13'te de görüldüğü üzere Arabistan ve Avrasya levhalarının karşılaşmasının bir neticesi olan bu hat doğu batı doğrultulu birçok fay kırığından oluşmaktadır⁷⁴.

74 Kırıcı, *Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)*, 22-27.

Şekil 1.14: Türkiye Deprem Tehlike Haritası (AFAD, “Deprem” Erişim 14 Kasım 2023).

Kısaca Levha Tektoniği kuramına göre Atlantik Okyanusu'ndaki sırtın sürekli genişleme faaliyeti göstermesine bağlı olarak kuzeye itilen Arabistan plakasının Avrasya plakasının altına dalması ve Afrika plakasının sıkıştırmasıyla sürekli gerilim altında olan Anadolu plakasında, zaman zaman bu stresin boşalmasına bağlı sarsıntılar olmaktadır (Şekil 1. 13). İşte bu boşalma da genellikle az önce değinildiği gibi fay hatlarında olmaktadır⁷⁵. Durum onu gösteriyor ki, bu levha hareketleri devam ettiği sürece ülkemiz gelecekte de yaşanacak depremlere zorunluğu ev sahipliği yapacaktır.

Bu bölümde teknik açıdan irdelenmeye çalışılan bu deprem olgusunun, Zilzâl sûresi ekseninde Kur'ân-ı Kerîm'de nasıl işlendiğine sûrenin tefsîri ışığında kısaca değinilecektir.

75 Kırıcı, *Coğrafi Bilgi Sistemleri* (CBS), 5.

2. ZİLZÂL SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Çalışmanın ana konusu olan deprem olgusu, Kur’ân’ın Zilzâl sûresi bağlamında işleneceği için bu bölümde ilk önce sûrenin genel bir incelemesi yapılacaktır.

Buna göre diyebiliriz ki, Yüce Kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’i açıp baktığımızda Zilzâl sûresinin, Beyyine ile Âdiyât sûreleri arasında (Mushaftaki sıralamada) doksan dokuzuncu sûre olduğu görülmektedir. Kaynaklarda, iniş sırasına bakıldığında ise Nisâ sûresinden sonra, Hadîd sûresinden önce doksan üçüncü sırada olmakla birlikte, nuzûl sırasına göre tefsir çalışması yapan Hakkı Yılmaz’a göre de müstakil bir sûre olmayıp Nisâ sûresinin 172.âyetinde ⁷⁶ geçen, فَسَيَحْشُرُهُمْ *feseyahşuruhum* yakında onları toplar

ifadesinin zaman zarfı (hal ögesi) olduğunu belirtmiştir. Yani “onların hepsini pek yakında yeryüzü şiddetli bir depremle sarsıldığı zaman Cenâb-ı Hak Kendisine toplar” denmek suretiyle Nisâ sûresi içerisinde yer verilmektedir. Medine’de indiğine dair rivayetler olduğu gibi Mekkâ’de indiğine ait bilgiler de mevcuttur ⁷⁷. Ayrıca üslûp bakımından da Mekkî sûrelere benzemektedir. Taberî ile Kurtubî, Medenî olduğunu savunmuş, Süyûtî de bunu tercih etmiş, İbn Âşûr da Mekkî diyenler arasındadır. Sekiz âyet olan sûrenin fâsılaları هـ، م، ا harfleridir. Sûrenin teması, diğer Mekkî sûrelerdeki gibi, kıyâmet günü meydana gelecek dehşet verici sahneler ve insanoğlunun, dünyadayken işledikleri en küçük bir amelinin dahi orada görüleceği hakkındadır⁷⁸.

2.1 Sûrenin İsimlendirilmesi ve Fazileti

2.1.1 Sûrenin İsmi

Sûreler isimlerini, ilgili kaynaklarda zikredildiğine göre; ilk kelimelerden (Âdiyât, Tebbet, vd.), başlarındaki hurûf-ı mukattaadan (Yâsîn, Tâhâ vd.), kıssasını içerdiği şahıslardan (Nûh, Meryem vd.) veya toplumlardan (Mü’minûn, Münâfikûn vd.)

76 “Mesih de Allah’a yakın melekler de Allah’a kul olmaktan asla kaçınmazlar. Kim O’na kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki, O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır.”

77 Hayreddin Karaman vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 5/667; Hakkı Yılmaz, *Nuzûl Sırasına Göre Tebyînu’l-Kur’ân İşte Kurân!* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2010), 10/545.

78 Bekir Topaloğlu, “Zilzâl Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/419.

ya da temas ettiği konuların birinden almışlardır⁷⁹. Ayrıca sûre içinde geçen sıra dışı bir kelime veya ilginç ifadeden de almış olabilirler (Mâûn, Kâri'a vd.). Bunun dışında Kur'ân-ı Kerîm'deki sûrelerin birçoğu adını doğrudan Peygamberimizin (s.a.s.) tevcihlerinden almıştır.

Sûrelerin adlarının tevkîfi⁸⁰ mi değil mi olduğu konusu ise alimlerce müzakere edilmiş fakat umumi kanaatin, tevkîfi noktasında yoğunlaştığı gözükmiştir. Bundan dolayı Zilzâl sûresine verilen isimlerin de ana referansı Peygamberimizdir (s.a.s.). Kıyâmet esnasında ortaya çıkacak dehşet verici sarsıntıyı dile getirerek başladığından dolayı *zelzele* veya *zilzâl* diye hitap edilen sûreye *câmia* adı da konmuştur. Sûreye *câmia* adı konmasının ana nedeni ise son iki âyetinde de bahsedildiğı üzere insanoğlunun dünyadayken yapmış oldukları zerre miktarı hayır ve şerrin de dahil olduğu tüm eylemlerinin, hesaba katılacağını bildirdiğı içindir. İsmail Hakkı Bursevî'ye göre bu son iki ayet Kur'ân'nın en muhkem âyetlerindendir. Buna tüm hikmetleri kendisinde topladığı için “el-câmia” denmiştir. Ayrıca Resulullah (s.a.s.) tarafından Kur'ân'ın yarısına ya da çeyreğine denk görülmesi de sûreye verilen *câmia* ismi ve arkasındaki mananın inceliğini vurgulamak içindir.

Sonuç olarak verilen bu isimler, sûrenin içeriğini bariz bir şekilde yansıtır niteliktedir⁸¹.

2.1.2 Sûrenin Fazileti

Zilzâl sûresinin faziletiyle ilgili rivayet olunan hadisler incelediğinde şu bilgilerle karşılaşılacaktır: İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet olunduğuna göre, Resûlullah (s.a.s.) şöyle söylemiştir: “Her kim Zilzâl sûresini okursa bu onun için Kur'ân'ın yarısına denk gelir. Kim de Kâfirûn sûresini okursa, bu onun için Kur'ân'ın dörtte birine denk gelir. Kim de İhlâs sûresini okursa bu da onun için Kur'ân'ın üçte birine denk gelir.”⁸². Ayrıca bu minval üzere gelmiş başka bir hadiste Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır: “Her

79 İsmail Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971), 56.

80 Sûre isimlerinin vahiy ile belirlenmiş olup yoruma kapalı olması durumu.

81 Yılmaz Yiğit, *Zilzâl Sûresi'nin Tefsîri ve Günümüze Bakın Yönleri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 14-15.

82 Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâm'il-Kur'ân*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2003), 19/265; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 4/402-403.

kim Zelzele sûresini dört defa okur ise Kur'ân'ın tümünü okuyan kimse gibi olur.”⁸³. Bu rivayetlerin ikisi de merfûdur, yani her ikisinin kaynağını da Resûlullah'dır (a.s.). Aradaki müşkilâtı, alimler şöyle izah etmişlerdir: Yüce Kitabımızın amacı mebd⁸⁴ ve meâd⁸⁵ meselesini açıklamaktır. Yani, varlık âleminin ve insanın evveli nedir, sonu ne olacaktır? Din de bir bakıma bu soruların cevabıdır. İşte Zilzâl sûresi müstakilen bu meâd meselesini ele alıp ahvâlini açıkladığı için dolaylı yönden Kur'ân'ın yarısına denktir⁸⁶.

İkinci rivayette Zilzâl sûresinin, Kur'ân-ı Kerîm'in dörtte birine denkliğini ise alimler, Kitâbullah'ın dört ana meseleye yer vermesine bağlamışlardır. Bunlar; tevhîd, nübüvvet, dünya hayatıyla ilgili ahkâm ve âhiret ahvâlidir. İşte Zilzâl sûreside bu son kısmı işlediği içindir.

Birinci rivayete göre kırâatı, Kelâmullah'ın yarısına denk tutulan Zilzâl sûresi, ikincisine göre ise çeyreğine denk tutulmuştur. Müfessirler görünüşte birbirleriyle çelişkili gibi yansıyan bu durumu yukarıdaki açıklamaya bezer bir şekilde şöyle izah etmeye çalışmışlardır: Kur'ân genel olarak ahiret ve dünya ahkamı olarak iki bölümdür. Sûrenin genelinde ahiret ahkâmından bahsedilmektedir. Konuya bu yönden yaklaşan alimler, Zelzele sûresinin, Kur'ân'ın yarısına muadil tutulmasını anlamlı bulmuşlardır.

İkinci nakle göre Kur'ân'ın çeyreğine denk tutulması konusunu alimler, bir başka hadisin öncülüğünde şöyle açıklamaktadırlar. Rivayetlere göre Allah Resûlü (s.a.s.), “Bir kişi şu dört şeye iman etmedikçe mümin olamaz: Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Resûlü olduğuma tanıklık etmek; ölüme; ba'sa (ölümünden sonra dirilmeye) ve kadere iman etmek” diye buyurmaktadır. Buna göre sûrenin konu edindiği, öldükten sonra dirilmeye iman meselesi, bu hadis çerçevesinde, iman esaslarının dörtte birine tekabül eder⁸⁷, diye yorumlamışlardır.

Aslında bu ve benzeri ifadeler, “okunan sûrenin konusu neyi içeriyorsa Kur'ân'ın tümünde o içeriğe ne kadar değinildiği, temas edildiği” anlamında söylenmiştir.

83 Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 4/402-403.

84 Evvel, başlangıç.

85 Âkibet, son.

86 Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 4/403.

87 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, sad. M. Nur Çetin vd. (İstanbul: Çelik-Şura Yayınları, 2011), 9/43-44; Yiğit, *Zilzâl Sûresi'nin Tefsîri*, 16.

Örneğin sahih hadislerde değinildiği üzere, “İhlâs-ı şerif sûresinin Kur’ân’ın 1/3’ine muadil” tutulması, Yüce Allah ile alakalı nasların Kur’ân’ın neredeyse 1/3’inin yerini tutmasıyla bağlantılıdır; yani her kim, bu sûreyi okursa, Kur’ân’ın o konuyla alakalı açıklama ve muhtevasını özetle okumuş olmaktadır. Yani kişi, bu sûreyi defalarca okuyacak olsa da sadece benzer içeriği okumuş olmaktadır; Kitâbullah’ın bütününe değil... Çünkü Kitâbullah’da, “tevhid” dışında değinilen daha birçok konu vardır⁸⁸. Aynı özellik Zilzâl sûresi içinde geçerlidir. Her ne kadar bu sûreyi defalarca okumuş olsak bile sadece sûrenin kapsadığı içeriği tekrar etmiş oluruz, Kur’ân’ın bütününe değil!

Yine bu bağlamda sûrenin Kitâbullah’ın temel konularını kapsayıcılığıyla alakalı özelliği, başka bir hadiste de Abdullah b. Amr’dan şöyle nakledilmiştir: “Adamın biri Resûlullah’a (s.a.s.) gelip: ‘Kur’ân’dan, bana bir şeyler öğret ya Resûlallah!’ dedi. Nebî (a.s.): ‘Elif-lam-ra ile başlayan üç uzun sûre öğrenmesini nasihat etti.’ Bunun üzerine adam, yaşlandığını, kalbinin sertleştiğini, dilinin kalınlaştığını belirtip: ‘Bunları ben belleyemem (ezberleyemem)’ dedi. Bu sözden sonra Nebî (s.a.) de ‘Başında Hâ-mîm bulunan sûrelerden üç tanesini okuyup bellemesini önerdi.’ Adam tekrar aynı mazeretleri beyan etti. Bu kez Hz. Peygamber: ‘Müsabbihat sûrelerden üç tane öğren!’ diye buyurdu. Adam üçüncü kez aynı mazeretleri beyan etti ve: ‘Ya Resûlallah! Bana sözleri az ama anlamı geniş, câmi (özlü) bir sûre oku!’ dedi. Allah’ın Nebî’si (s.a.s.) de ona, Zilzâl sûresini okudu ve öğrenmesini tavsiye etti. Bunun üzerine adam: ‘Seni Resûl olarak gönderen Allah’a yemin ederim ki, bundan daha çoğunu yapmam’ diyerek oradan ayrıldı. Resûlullah (s.a.s.): ‘Adamcağız kurtuldu!’ dedi ve bu sözü iki kere tekrar etti”⁸⁹.

Bu hadiste sûrenin fazileti açısından en can alıcı nokta, rivayette geçen meçhul adamın Resûlullah’dan (s.a.s.), kendisine Kur’ân’dan lafız yönünden az ama anlamı geniş özlü bir sûre öğretmesini istemesi ve bunun üzerine de Resûlallah’ın Zilzâl sûresini okumasıdır. Yani bu sûrenin adeta Peygamberimizin hadiste okuduğu diğer sûreleri içeren bir fihristi hükmünde olduğu anlaşılmaktadır.

88 Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, çev. Necdet Çağlı vd. (PDF: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), 6/1386.

89 Saîd Havvâ, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, çev. Beşir Eryarsoy-Abdüsselam Arı (İstanbul: Şamil Yayıncılık, 1996), 16/321; Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, 4/401.

Hadisin son kısmında Resûlullah'ın (a.s) 'adamcağız kurtuldu' sözüyle de muhtevasıyla amel ettiği takdirde insanın kurtuluşunu sağlayacak yani kurtuluşa ermesi için gerekli amelleri ihtiva eden bir sûre olduğu anlaşılmaktadır⁹⁰.

2.2 Sûrenin Nüzûl Sebebi, Yeri ve Zamanı

Bilindiği üzere sebab-i nüzûlu bilmek; İlahi kanunların hikmetlerini anlamak, âyetlerin maksatlarını idrak etmek, anlam karışıklığını çözmek, önlemek ve şüpheyi gidermek gibi alanlarda, sûre ya da âyetin anlaşılmasına doğrudan yardım etmektedir. Sûrenin nüzûl zamanı ve yeri ile ilgili *Tefhîm'ul-Kur'ân Tefsîr*'inde sûre hakkında şu açıklamaların yer aldığı görülmektedir: Bölüm başında da değindiğimiz gibi bu sûrenin Mekkî ya da Medenî olduğu konusunda ihtilaflar bulunmaktadır. Ibn Mesud, Cabir, Ata ve Mücahid sûrenin Mekkî olduğunu söylerler. Ibn Abbas'ın bir sözü de bunu teyit etmektedir. Buna mukabil Mukatil ve Katade ise sûrenin Medenî olduğunu belirtmişlerdir⁹¹.

Bir başka eserde sûrenin Medenî olduğu hakkındaki bir hadisi Ibn Ebi Hatim, Ebû Sâid el-Hudrî den rivayet etmiştir. Ebû Sâid el-Hudrî, "Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir; kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir." âyeti ile alakalı olarak Resûlullah'a şöyle demişti: "Ya Resûlallah! Kendi amellerimi görecek miyim?" Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Evet." Ben de şöyle dedim: "Büyüğe büyük, küçüğe küçük mü?" Resûlullah: "Evet" dedi. Bunun üzerine ben, "Vay halime, ben mahvoldum!" dedim. Resûlullah da şöyle buyurdular: "Hoşnut ol ey Ebû Sâid! Çünkü yapmış olduğun her iyi amele on mükafat verilecektir!"

Ebû Sâid el-Hudrî den rivayet edilen bu hadise dayanarak sûrenin Medenî olduğunun ileri sürülmesi, Ebû Sâid'in ensardan olması ve hicretten sonra bülûğa ermiş olmasıdır. Eğer sûre, bu naklinden hemen önce inmişse Medenî olduğu söylenebilir⁹².

Ancak yukarıdaki açıklamaya mukabil bir başka kaynakta da sûrelerin nüzul zamanı ile ilgili şöyle bir izahat yer alır: Bir sahâbinin, şu âyet şu zamanda nazil olmuştur demesi, sûrenin kesin olarak o zamanda indiğini ispatlamaz. Şöyle ki, Ebû Sâid el-Hudrî akıl

90 Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, 4/402.

91 Ebû'l Al'â Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân Tefsîri*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 7/197.

92 Bedreddin Çetiner, *Fâtîha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2019), 2/3966.

balıĝ olduğu zaman, daha önce inmiş olan bu sûreyi Resûlullah'dan (s.a.s.) henüz duymuş ya da o zaman idrak etmiş olabilir. Bunu üzerine de panik olup Resûlullah'la az önceki soruları sormuş olabilir

Eğer yukarıdaki hadis rivayeti olmasaydı sûrenin üslûbuna bakarak çok rahat bir şekilde Mekkî olduğunu ileri sürebilirdi. Aynen Zilâl'deki gibi Mekkî sûreler de genellikle kısa, içeriği ve anlatımı çarpıcı ve veciz tarzda İslâm'ın temel akidesi anlatılmaktadır⁹³.

Yine tefsir kaynaklarında sûrelerin nüzul sebeplerinden genel olarak bahsederken şöyle bir açıklama bulunmaktadır: “Rivayet eden, şu ayet şu olay üzerine inmiştir, dediğı zaman iki mana anlaşılmaktadır. Birincisi, yaşanan o hadisenin, bu ayetin nüzûluna sebep olduğu yani o olay üzerine indiğidir. İkinci mana ise âyet o hadise üzerine inmesi de âyetin içeriğinin yaşanan o olaya münasip düşmesini, ifade eder⁹⁴.

Sûrenin nüzûl yeri hakkında, yukarıdaki açıklamalardan Ebû Said el-Hudrî rivayetinde geçtiğı gibi, sûrenin o vakit indiğı esas alınırsa Medenî olduğu söylenebilir. Fakat rivayetin akabinde yapılan açıklamalara baktığımızda, sûreyi bir de üslup ve konusu bakımından incelediğimiz zaman da Mekkî olduğu kanısının daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Her ikisini de savunan müfessîrlere olduğu için sûrenin Mekkî sûreler içinde mi Medenî sûreler içinde mi olduğu konusunda ise net bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

Sûrenin nüzûl yeri ve zamanı dışında iniş sebebi ile ilgili de farklı rivayetler vardır. Mesela *Tefsîru'l-Münir* adlı eserde şöyle bir açıklamanın yer aldığı görülmektedir: Kâfirler kıyâmetten ve hesap gününden çokça soruyorlardı. Bu konuyla ilgili Kur'ân'a baktığımızda “*Kıyamet günü ne zamanmış?*” diye soruyor⁹⁵. “*Doğru sözlü iseniz (söyleyin), bu tehdit ne vakit olacak?*” derler⁹⁶. “*Şayet söyledığınız gerçek ise bu hüküm ne vakit?*” diye soruyorlar⁹⁷ gibi ifadeleri görürüz. İşte o zamanın net bilgisinin Allah katında bulunduğunu, hesap gününün zamanını tayin etmenin mümkün olamayacağını

93 Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 7/198.

94 Mevdûdî, *Tefhim'ul-Kur'ân*, 6/591.

95 Kur'ân Yolu (Erişim 20 Ekim 2023), el-Kıyâme 75/6.

96 el-Mülk 67/25

97 el-Secde 32/28

anlasınlar diye, bu sûrede net bir zaman ifadesi kullanılmayıp yalnızca bazı sahnelerinden bahsedilerek işte o sorduğunuz kıyâmet bu olaylardan sonra gerçekleşecek demek istenmiştir⁹⁸.

Kafirler, bilhassa âhiret hayatını ve bu hayata geçiş hükmünde olan kıyâmeti inkâr ediyorlar ve Resûlullah’a (s.a.v.) yukarıda âyette geçen soruları soruyorlardı. İşte bu sûre, kafirlerin bu tarz sorularına cevâben inmiştir.

Yine bu bağlam üzere sûrenin *iza* (إِذَا) (-dığı vakit, -dığı zaman, -ınca, -ken, -dığında, -se, -sa, ve ise manalarına gelen) edatıyla başlanılmış olmasını Râzî de Kıyâme sûresinde de geçtiği üzere insanların kıyâmetin zamanını sormalarından dolayı sûrenin *iza* edatı ile başladığını belirtmiştir. Az önce de açıkladığımız gibi o dehşet günün zamanını değil sadece alametlerini açıklamıştır⁹⁹.

Genel olarak yukarıdaki çalışmalar ışığında diyebiliriz ki; sûrenin *iza* (إِذَا) edatıyla başlamasını göz önüne alırsak sûre, kâfirlerin kıyâmetin zamanı ile ilgili sordukları sorulara cevaben inmiştir. Yine son iki âyetin nüzûlu için de hadislerin ışığında diyebiliriz ki; insanların genellikle küçük günahlardan dolayı kınanmayacaklarını ve yine küçük iyiliklerden dolayı da herhangi bir mükafata nail olamayacaklarını düşünmeleri sebebiyle inmiştir.

2.3 Sûrenin Siyak ve Sibakı

Öncelikle bu sûrenin *izâ* إِذَا zaman edatıyla başlamış olması, bir suale cevap ya da biraz önce değindiğimiz gibi Nisâ/172’nin zaman zarfı (hâl ögesi) da olabilir. Bu konuda tefsîrlerde şu izahlara yer verilmiştir:

1) Mushaftaki sıralamasına göre, bir önceki sûre (Beyyine) ile olan münasebetine bakılacak olursa; sûrenin son âyetinde Cenâb-ı Hak, “*Onların Rableri katındaki mükâfatları ... Adn cennetleridir...*”¹⁰⁰ buyurunca, insanoğlu bunun üzerine sanki, “Bu

98 Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *Tefsiru’l-Münîr*, çev. Hamdi Aslan vd. (İstanbul: Risale Yayınları, 2019) 15/595.

99 Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayıp (et-Tefsîru’l-kebîr)*, çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 23/331-332; Celâleddin es-Süyûtî, *Esbâbü’n Nüzûl*, çev. Abdulcelil Alpkıray (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016), 579; Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987), 15/8567-71.

100 el-Beyyine 98/8.

ne vakit gerçekleşecek?” diye sormuş ve buna cevap olarak da Allah Teâlâ, “*Yeryüzü, kendisine has şiddetli bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman...*” buyurmuştur. Yani bir önceki sûrede geçen nimetlere kavuşacakları zaman, açıklanmıştır.

2) Yine bir önceki sûrede Cenâb-ı Hak, mü'minlere verilecek nimetten bahsettiği gibi kafirlerin uğrayacağı azaptan da bahsetmiştir. İşte burada kafirlere verilecek bu azabın ne vakit vuku bulacağını, Zilzâl sûresi cevaplamaktadır. Sûremizin sonunda her iki gruba da hiçbir şekilde haksızlık edilmeyeceği, yapmış oldukları en küçük iyiliğinde kötülüğünde o gün karşılıklarına çıkarılacağı haber verilmektedir. Yine bu bağlamda çağdaş müfessîrlere Said Havvâ da Beyyine sûresinde geçen izahatların Zilzâl sûresi ile tamamlandığını belirtmiştir¹⁰¹.

3) Bazı müfessirler de bu sûrenin münferit bir cümle olmadığını kendinden önce inzal olan Nisâ sûresinin 172.âyetinde geçen, فَسَيَحْشُرُهُمْ *feseyahşuruhum* yakında onları toplar ifadesinin zaman zarfı (hal ögesi) olduğunu belirtmişlerdir. Yani “onların hepsini pek yakında yeryüzü şiddetli bir depremle sarsıldığı zaman Cenâb-ı Hak Kendisine toplar” demek istenmiştir¹⁰².

Bu anlam çerçevesinde, Zilzâl sûresinin Beyyine sûresiyle ilgisi olduğu gibi kendisinden sonra gelen Âdiyât sûresinde geçen, kabirde bulunanların diriltip dışarı fırlatılacağı ve kalplerde gizlenenlerin ortaya döküleceği; Kâria sûresinde, insanların o gün etrafa dağılmış kelebekler misali olacağı ve Tekâsür sûresinde, insanların o gün nimetlerden sorguya çekileceği ifadeleriyle de yakından alakası bulunmaktadır.

Ayrıca ritim ve temponun çok yüksek olduğu bu sûrelere, ele aldıkları konular açısından baktığımızda Zilzâl’de olduğu gibi ortak ve baskın tema kıyâmet vurgusudur. Bazılarındaki didaktik sorular (ve maedrâke...) bile uhrevî bir yapıyı desteklemektedirler¹⁰³.

Zilzâl sûresinin siyak ve sibakı hakkında müfessirlerin açıklamaları ışığında nihayet şunu söyleyebiliriz ki, bu sûre kendinden önceki Beyyine sûresinin devamı, tamamlayıcısı olduğu gibi kendinden sonra gelenlerle (Âdiyât, Kâria, Tekâsür) de içerik

101 er-Râzî, *Tefsîrû'l-kebîr*, 23/331; Yılmaz, *Tebyînu'l-Kur'ân*, 10/545-546; Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 16/332.

102 Yılmaz, *Tebyînu'l-Kur'ân*, 10/547.

103 Yiğit, *Zilzâl Sûresi'nin Tefsîri*, 33.

bakımından kıyâmet sahnelerini, hesap gününü işlemesi gibi ortak yönleri sahiptir. Yukarıda da değindiğimiz gibi bir görüşe göre de bu sûre, Nisâ/172'nin zaman zarfı olarak da değerlendirilmektedir¹⁰⁴.

2.4 Sûrenin Kur'ân'daki Diğer Sûre ve Âyetlerle Olan İlişkisi

Zilzâl sûresine, kıyâmete yakın vuku bulacak olan ve çalışmanın da ana konusunu teşkil eden deprem açısından bakıldığında Mekki sûrelerle pek çok ortak yönüne sahip olduğu gözükmemektedir. Meselâ kısa ve veciz bir hitaba sahip olması, içerik olarak bakıldığında ise; kıyâmet sahnelerinin işlemesi, öldükten sonra dirilme, ödül ve cezadan bahsedilmesi gibi hususlar sayılabilmektedir.

Konusu bakımından âyet bazındaki ilişkisi, ele alındığında akla ilk gelen âyetlerden biri

Hac sûresinin girizgâhını oluşturan عَظِيمَ شَيْءٍ السَّاعَةِ زَلْزَلَةً “بُكْمُ إِنْ زَلْزَلَةُ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ”¹⁰⁵ insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının! Kıyamet sarsıntısı gerçekten büyük bir olaydır.”¹⁰⁵ âyettir. Zilzâl sûresinin manasıyla paralellik arz eden diğer bir âyet de

Vâkıa sûresinde görülmektedir: إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا وَهُوَ الْجِبَالُ بَسًّا “Yer şiddetle

sarsıldığı, dağlar parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği zaman”¹⁰⁶. Değinilen bu iki âyette, aynen Zilzâl sûresinde olduğu gibi şiddetli bir sarsıntıyla başlayacak olan kıyâmeti anlatmaktadır. Bunların dışında kıyâmet sahnelerini farklı açılardan yansıtan sûrelerde vardır. Mesela; “Gök yarıldığı zaman, yıldızlar saçıldığı zaman, denizler kaynayıp fişkırtıldığı zaman, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, herkes yaptığı ve yapmadığı şeyleri bilecek.”¹⁰⁷; “Gök yarıldığı ve Rabbine boyun eğdiği zaman -ki ona yaraşan budur-, Yer uzatılıp dümdüz edildiği ve içindekileri atıp boşaldığı zaman,”¹⁰⁸ âyetleri yeryüzünü derinden etkileyecek olan kıyamet zelzelesine işaret etmektedirler¹⁰⁹.

Bunlara ilaveten bazı sûreleri incelendiğinde, kevnî-kozmik kıyâmet ve deprem sonrası, insanların tekrar dirilişiyle ilgili âyetler (bkz. en-Nâzi'ât 79/13; Mü'minûn 23/16.) de

104 Yılmaz, *Tebyînu'l-Kur'ân*, 10/546.

105 el-Hac 22/1.

106 el-Vâkıa 56/4-5

107 el-İnfıtâr, 82/1-5

108 el-İnşikâk, 84/1-4

109 Yiğit, *Zilzâl Sûresi'nin Tefsiri*, 35.

bulunmaktadır. Daha bunlar gibi kıyâmet depremi bağlamında ölümden sonra dirilişi konu alan birçok âyet mevcuttur.

Yine sûrede geçen bir başka konu olan dünyadaki amellerin ahitetteki karşılığının görülmesiyle alakalı birçok âyeti (bkz. Enbiyâ 21/47; Mü'min 40/40.) örnek olarak zikredebiliriz.

Mekkî sûrelerdeki âyetler ağırlıklı olmak üzere, Zilzâl sûresinde işlenen konulara daha birçok âyeti örnek olarak vermek mümkündür. Çünkü sûrenin faziletleri başlığında da değinildiği gibi Zilzâl, kısa olmasına rağmen veciz bir anlatıma sahip kapsayıcı bir sûredir.

2.5 Sûrenin Arapça Metni ve Meâli

2.5.1 Sûrenin Arapça Metni

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ١١ رَجِيمًا وَآخِرَ جَتِ الْأَرْضِ زُلْزَالَهَا ١٢ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ١٣ يَوْمَئِذٍ تُخْبِرُ

أَخْبَارَهُ ١٤ يَا نَرَبِّكَ أَوْحَى لَهُ اهْيَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ١٥ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا ١٦ يَرَهُ ١٧ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا ١٨ يَرَهُ ١٩

2.5.2 Sûrenin Meâli

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1,2,3. Yerküre kendine has bir sarsıntıyla sarsıldığı, içinde olanları dışarı fırlattığı ve insan, “Ona ne oluyor?” dediği zaman,

4. İşte o gün, yeryüzü, kendi haberlerini anlatacaktır. 5. Çünkü Rabbin ona (öyle) emretmiştir (vahyetmiştir).

6. O gün, amellerinin kendilerine gösterilmesi için insanlar bölük bölük kabirlerinden çıkacaklardır.

7. Bundan böyle kim zerre miktarınca bir hayır işlerse, onu görecektir.

110 ez-Zilzâl 99/1-8.

8. Kim de zerre miktarınca bir kötülük işlerse, onu görecektir¹¹¹.

2.6 Sûrenin Ana Hatları ile Muhtevası

Çalışmanın konusu olan ve kısmen yukarıda anlatıldığı gibi, mevzû bakımından başka sûrelerle de irtibatı olan Zilzâl sûresi, dikkat çekici bir şekilde kıyâmet alametlerinden, insanoğlunun tekrar dirilip hesap vereceğinden, istisnasız bütün beşerin, büyük ya da küçük her ne amel işledi ise kendisine gösterileceğinden bahsetmektedir.

Sûrenin konusu hakkında kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, manzara şudur: dehşet verici bir sarsıntıdan sonra, yeryüzü içindekileri çıkartıp bambaşka bir hâl alacak, öyle ki üzerinde yapılanları haber verecek, bununla da yetinilmeyip bütün insanlar çeşitli gruplar halinde toplanıp, dünyadayken işledikleri tüm amellerini apaçık görecekler. Yani hiç kimseye en ufak bir haksızlık yapılmayacak!

2.7 Sûrenin Belagat Açısından Tahlili

Belagat ve anlam incelikleri bakımından şunları söylemek mümkündür: *Zilzâlehâ* زُلْزَلَةُ kelimesindeki izafet, ürkütme içindir yani “onun sarsıntısı” demek, sarsıntının yeryüzünün tüm yüzeyinde olacağını ayrıca o yerin büyüklüğüne ve şanına yakışır bir şekilde sallanacağını, zelzelenin dehşetini ve vahametini belirtmek içindir. *Zülzilet* ve *zilzâlehâ* lafızları arasında ortak kökten gelen kelimelerin bir sözde kullanılması yoluyla yapılan cinas-ı iştikâk sanatı bulunmaktadır.

“Yeryüzü ağırlıklarını çıkardığı zaman...” âyetinde, daha öncekinde adı geçtiği için zamir kullanılması gerekirken, anlamı pekiştirmek ve olayı daha vurgulu bir şekilde anlatmak gayesiyle *أَرْضُ* adı tekrar açık bir şekilde kullanılmıştır.

“İnsanın, ‘Buna ne oluyor?’ dediğinde” cümlesindeki soru, istifsâr¹¹² ve istîzân¹¹³ için olmayıp, gerçekte bu yaşananların korkunç ve şaşılabilecek bir durum olduğunu ifade etmektedir.

Son iki âyet arasında ise iki karşıt temanın işlendiği, ama birbirlerini tamamlayıcı olan mukabele sanatı vardır.

111 Diyanet İşleri Meâli (Yeni) (Erişim 22 Ekim 2023), ez-Zilzâl Sûresi 99/1-8.

112 Bir şeyler hakkında bilgi almak için soru sorma

113 İzin isteme

Zilzâlehâ, evhâleha, eskâleha, ehbâreha ve mâleha kelimelerinin sonunda aynı sesin tekrarından dolayı, nesirde cümle sonlarındaki uyum ve ahengi ifade eden, seci sanatı gözlemlenmektedir¹¹⁴.

2.8 Sûrenin Tefsîri

Bu başlık altında sûreyi kaynaklardan istifade edilerek önce âyet âyet sonra da icmâlen/bütün olarak tefsiri yapılmaya çalışılacaktır.

2.8.1 Birinci Âyetin Tefsîri

إِذَا زُلْزِلَتْ أَلْأَرْضُ زِلْزَالَهَا “Yer o dehşetli sarsıntısıyla sarsıldığında;”¹¹⁵.

Çalışmanın odak konusu olan deprem kavramının geçtiği bu ayette, ifade edilen yeryüzünün belki son kez bütün gücüyle titremesi, sarsılmasıdır. Kelimenin kökü olan ‘zell’, de hareket anlamı içerdiği için, sûrede geçen *zilzâl*, onun *muzaaifi*¹¹⁶ olarak tekrerrüt etmeyi gösterir. Özellikle isim tamlaması şeklinde izafetle زِلْزَالُهَا gelmesi, yer kürenin var gücüyle o zamana kadar görülmemiş bir sarsıntısına işaretler (bkz. Hac 22/1; Vâkıa 56/4-5)¹¹⁷.

Demek ki, âyette geçen *zilzâlehâ* ifadesiyle “yerkürenin, bütünün temelinden titretildiği” anlatılmış olup, bu zelzelenin birinci bölümde de teknik olarak değinildiği günümüz depremleri gibi sınırlı olmayıp, yer kürenin tamamını kapsayacak, yeryüzünün her noktasında gerçekleşecek, makro ölçekte bir sarsıntı olan kıyâmet depremidir¹¹⁸.

Bursevî’nin *Rûhu’l Beyan*’nda bu âyetin tefsirinde yukarıdaki açıklamaya paralel olacak şekilde, *zilzâl* زِلْزَالُ lafzı üzerinde durulmuş, sözcüğün tekrarlanan sarsıntı anlamına geldiğini, buradaki tekrardan kastedilen şeyin ise, aynı harflerin yani ze ve

114 ez- Zuhaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 15/596.

115 ez-Zilzâl 99/1

116 Kök harflerinin ikisi aynı ve yan yana olan fiil demektir.

117 Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, çev. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 7/389; Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 9/44.

118 Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, çev. M. Emin Saraç vd. (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1993), 16/318; Yılmaz, *Tebyînu’l-Kur’ân*, 10/547-548.

lamin (ل, ز, ل, ز), tekrar edilmesine bağlanmıştır. Çünkü, bilindiği üzere, lafızlardaki harflerin tekrarı, anlamında da söz konusu olup, sarsıntının tekrarını ifâde eder¹¹⁹.

Ayrıca müfessirlerimiz bu sûrede geçen sarsıntının kıyâmetin hangi evresinde olduğu konusunda da farklı yorumlar getirmişlerdir. Bu bağlamda *Kur'ân Yolu* tefsirinde bu sarsıntının *sûrun* birinci defa üflenmesiyle meydana geleceği ve yer yüzünde yıkılmayan hiçbir şeyin kalmayacağı şeklinde bir açıklama yer almaktadır¹²⁰.

Diğer yandan bazı müfessirler ise, bu sarsıntının kıyâmetin ikinci evresinde (yani sura ikinci üfürüşte) gerçekleşecek olan sarsıntı olduğunu söylemişlerdir. Mesela bunlardan biri olan Mevdûdî'ye göre sûrenin devamındaki muhteva buna delalet etmektedir.

Mevdûdî'nin de belirttiği gibi sûrenin geneline baktığımızda: Yerin ağırlıklarını dışarı püskürtmesi (yani insanların kabirlerinden çıkarılıp diriltilmesi) ve insanların onun üzerinde iken işlediği fiilleri anlatması, sonra amellerinin gösterilmesi için insanların bölük bölük gelip toplanması ve hesaplarının görülmesi kısaca bunların hepsi, *sûrun* ikinci üfürülüştü ile gerçekleşecek olaylardır.

Mâtürîdî ise Te'vîlât'ında bu şiddetli sarsıntının iki şekilde tezahür edebileceğini söylemiştir. Birincisi yeryüzü üzerinde bulunan bütün yüklerini -bunlar dağlar, ırmaklar, ağaçlar, evler... vd. her şey olabilir- üzerinden fırlatıp her tarafı dümdüz yapana kadar sarsılması devam eder (bkz. et-Tâhâ 20/107.). Bu zelzelenin ikinci versiyonunda ise birinci de olduğu gibi sadece yeri dümdüz yapmakla kalmayan aynı zamanda yerkürenin mevcut halini ve mahiyetini değiştirene kadar devam eden bir sarsıntı söz konusudur (bkz. İbrâhim 14/48.)¹²¹.

Müfessirin burada bahsetmek istediği, bu şiddetli sarsıntının, dağları dahi toz haline getirip arzı dümdüz yapana kadar devam edeceği ya da mevcut durumundan bambaşka bir hal alana kadar durmayacağıdır.

¹¹⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l Beyân (Kur'ân Meâl ve Tefsiri)*, çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.), 23/451

¹²⁰ Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, 5/667-68.

¹²¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Mehmet Erdoğan - Bekir Topaloğlu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 17/315-316.

Kısaca diyebiliriz ki, bu âyette bahsedilen sarsıntının, çalışmanın ilk kısmında da üzerinde durulan teknik anlamdaki depremde çok daha büyük, makro boyutta, kıyâmet vaktinin depremi (zelzele) olduğu, kelime içindeki harflerin tekrar edilmesinin manaya da yansıdığını, yani sarsıntının yeryüzünü dümdüz edene kadar ya da yeryüzünü farklı bir hale getirene kadar süreceği anlatılmaktadır. Sonuç olarak bu deprem, şu fani dünyanın son bulacağının bir habercisidir.

2.8.2 İkinci Âyetin Tefsîri

وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا “Ve yer ağırlıklarını dışarı attığında;”¹²².

Kaynaklara baktığımızda bu âyete dair açıklamalarda *eskâl* أَثْقَالَ kelimesi üzerinde durulduğu görülmüştür. “Yerin ağırlıkları” anlamına gelen bu isim tamlamasına farklı anlamlar verilmiştir. Bunlar; yer içindeki değerli hazineler, kabirde yatan ölümler, yerin derinliklerindeki madenler ve lavlar olarak yorumlamışlardır. Müfessirler kabirdeki ölümler derken, kıyâmetin vuku bulmasına kadar gömülen bütün mevtalar kastedilmiş olabileceği gibi, hayvanat da dahil diğer tüm mahlukatlar da olabilir demişlerdir¹²³. Bu kavramı böyle genişletenler olduğu gibi daraltanlarda olmuştur. Şöyle ki, o gün yeryüzüne çıkartılacak olanların sadece hesaba çekilecek kişiler olabileceğini de söylemişlerdir. Yani hesaba çekilmeyecek olan varlıkları dahil etmemişlerdir.

Elmalılı da tefsîrinde bu kavram üzerinde durmuş ve bunun İnfitâr sûresindeki, “Kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman.”¹²⁴ âyetinin mefhumu ve manası, açılımı olduğunu belirtmiştir. Yine müfessire göre eğer burada *eskâl* lafzına, maden, define ya da hazine anlamı yüklersek bu kıyâmetin birinci safhası olacağını, yok eğer kabirdekilerin çıkarılması (ölülerin diriltilmesi) manasını verirsek bu kez de kıyâmetin ikinci safhasını kastetmiş oluruz demiştir. Yani, bu sûrede geçen sarsıntının, *eskâl* kelimesine vereceğimiz manaya bağlı olarak, kıyâmetin birinci merhalesinde mi yoksa ikinci merhalesinde mi olacağı tespit edilebilir. Mâtürîdî ise her iki merhalesinde bu sûrede olduğunu şöyle açıklamıştır; sûrenin birinci âyetinde geçen zelzelenin ilk defa

122 ez-Zilzâl 99/2.

123 el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 17/316;

124 el-İnfitar 82/4.

sûra üfürüşte meydana geleceğini, yerin ağırlıklarını çıkarması olayının ise *sûra* ikinci üfürüşte gerçekleşeceğini söylemiştir¹²⁵.

Rûhu'l Beyân adlı eserde *eskâl* lafzının tefsîriyle alakalı; “Toprak, ciğerparelerini altından ve gümüşten direkler gibi kusar...” hadis-i şerifi örnek verilerek şu açıklamalar yapılmıştır: Dikkat çeken bu haberde, *eskâl* lafzının yerine “ciğerpare” deyimini geçmektedir ki, bununla kastedilen, yeryüzü içinde saklı olan hazinelerdir. Teşbihî bir ifade olan “yeryüzünün kusması” deyimiyile de o hazineleri dışarı çıkarması anlatılmaktadır. Burada ölümlerle beraber altın gümüş gibi değerli madenlerin de dışarı atılmasının bir tabire göre de kusulmasının hikmeti, insanlara belki de şöyle denmek istenmiştir: Allah’ın dışında taptıklarınız, elde etmek için gece gündüz çalıştığınız, uğrunda ne kavgalar ettiğiniz belki canınızdan bile olduğunuz şeylerin değersizliğini görün! Ya da size ne faydası dokunacak bakalım!

Bu yorumu tam da günümüz depremlerine uyarlayacak olursak, şöyle diyebiliriz ki, yıllarca kazanmak için didindiğiniz şirketiniz, eviniz, arabanız, sahip olduğunuz ne varsa eş, çocuk, akraba, arkadaş yani bütün ciğer pareleriniz, birkaç saniye gibi çok kısa bir zamanda yok olabilir.

Ayrıca *Rûhu'l Beyân*’da müfessir *eskâl* اَثْقَالَ kelimesine, *sekalân* اَلثَّقَلَانِ kelimesini yâni insan ve cin topluluğunu da dahil etmiş ve buradan da cinlerin de insanlar gibi ölünce toprağa gömüldükleri çıkarımında bulunmuştur. Nitekim Rahmân sûresinin 31. âyetinde geçen, اَلثَّقَلَانِ “اَيُّهُ كَ” *eyyühe’s-sekalân* lafzına aynı sûrenin 33. âyetinde *insan ve cinlere*

olarak hitap edilmiştir¹²⁶.

Kısaca diyebiliriz ki, müfessîrler bu âyeti açıklarken genellikle ‘eskâl’ kelimesi üzerinde durmuşlardır. Bu kavramın içeriğine de altın ve gümüş gibi değerli hazineleri, toprak altındaki magma ve tüm madenleri, hesabı görülecek insanları ya da tüm insanları, hatta insan dışındaki varlıkları bile dahil etmişlerdir.

125 Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 16/318; Yılmaz, *Tebyînu'l-Kur'an*, 10/547-548; el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 17/316; Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 9/45.

126 Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, 251-252; Yılmaz, *Tebyînu'l-Kur'an*, 10/548; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, 7/389.

2.8.3 Üçüncü Âyetin Tefsîri

وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهٗ“¹²⁷. “Ve insan, “Ne oluyor buna!” dediğinde;”¹²⁷.

Kaynaklarda belirtildiğine göre, insan tarafından böyle denilecek olması, bir önceki âyetle bahsettiğimiz sahnenin onda yarattığı korku halinin büyüklüğünü betimlemek içindir. Yani, o sarsıntı esnasında arzın içindekileri kusmasına şahit olan insan, dehşetin büyüklüğü karşısında afallayarak, “Bu yeryüzüne neler oluyor böyle?”, “Nedir bunun hali?” diyecektir. Bazı kaynaklarda bu sözü söyleyecek kişinin kâfirler olacağını (bkz. Yâsîn 36/52.), müminlerin ise (Yâsîn, 36/52.) zaten böyle bir durumun olacağını önceden bekledikleri ve bildikleri için bu şekilde tepki vermeyecekleri anlatılmaktadır.

Bazı alimler de bu yorumu kabul etmekle beraber bunun ikinci *sûra* üfleme ile dirilme esnasında olacağını çünkü ilk zelzeleden bütün mahlukatın etkileneceğini (bkz. Zümer 39/68.) belirtmişlerdir¹²⁸. Yani burada müfessirlerimiz âyetin yine Kur’ân’da başka bir âyetle tefsir yöntemini kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Kur’ân’daki bir âyete dayanarak kâfirlerin böyle bir soru soracaklarını, müminlerin ise tasdik edeceğini, bunların ikinci dirilişten sonra olacağını, çünkü, Zümer sûresinde geçen âyetle de olduğu gibi, ilk zelzele sırasında herkesin etkilenip korkacağını, bayılacağını vurgulamıştır.

Mâtürîdî’ye göre ise ahmak bir kimsenin ancak böyle bir soru soracağını çünkü o gün yeri sarsan kişinin gerçekte Allah olduğunu fakat o kişinin bunu, dünyadayken anlamadığı gibi ahirette de anlayamayacağını, ayrıca o anda o kadar dehşetli sahneler yaşanırken, sadece sarsıntıya şaşırmasının da ayrı bir akılsızlık olduğunu söylemiştir.

Aynı müfessir, insanın şaşkınlığının nedenini şöyle de yorumlamıştır; burada bir takdim (öne alma) ve tehir (erteleme) durumunun olduğunu, yani bir sonraki âyetle geçen arzın konuşup haberlerini anlatmasından sonra insanların bu soruyu sormuş olabileceğini belirtmiştir¹²⁹.

127 ez-Zilzâl 99/3.

128 Yazır, Hak Dîni Kur’ân Dili, 9/47; es-Sâbûnî, Safvetü’t-Tefâsir, 7/389; ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 6/1382.

129 el-Mâtürîdî, Te’vîlâtü’l-Kur’ân, 17/317; el-Kurtubî, el-Câmi’li-Ahkâm’il-Kur’ân, 19/266-268.

Yine müfessire göre bu kişi, daha hayattayken bile sanatı görse bile sanatçıyı görmüyordu, her şeyin bir rutin içinde kendiliğinden akıp gittiğini düşünüyordu. İşte o günde bu düzenin bozulduğunu görüp sanki bu durumun sorumlusu yeryüzüymüş gibi ona soruyordu; ‘Neler oluyor’ diye. Oysa, her an olduğu gibi, o dehşetli günde de tek hükümlanlık sahibi Yüce Yaratıcıydı.

Bazı müfessirler de buradaki insandan kasdedilen kişinin el-Esved b. Abdu’l-Esed olduğunu çünkü âyette geçen insan sözcüğünün, lâm-ı tarif olan el takısı alarak ve tekil olarak geldiğini belirtmişlerdir. Buna mukabil kimi müfessirler de bu şahsın zaten ölmüş olduğunu ve kıyâmete tanık olamayacağını o yüzden de bu sözü söylemesinin mümkün olmayacağını savunmuşlardır¹³⁰.

Mâtürîdî, bu âyetteki soruyu kâfirlerin ahmaklıklarından dolayı soracaklarını söylerken; Razi ise, kâfirlerin bütün bu olanların sorumlusunun kendi nefisleri olduğunun idrakine vararak, böyle bir soru soracaklarını söylemiştir. Aslında burada kişinin nefisini kınaması, nefsinin işlemiş olduğu günahlardan ötürü arzın böyle davrandığını söyleyip bir nevi kendi pişmanlığını dile getirmesi söz konusudur¹³¹.

2.8.4 Dördüncü ve Beşinci Âyetlerin Tefsîri

“O gün yeryüzü, tüm haberlerini Rabbinin ona

vahyettiği(emrettiği) şekilde anlatır.”¹³².

Bu âyetlerde de müfessirler, daha çok yeryüzünün konuşma keyfiyeti üzerinde yorumlar yapmışlardır. Örneğin, Râzi, yeryüzünün konuşmasının üç farklı nitelikte olabileceğine değinmiştir. İlk olarak yeryüzünün hâl diliyle yani şiddetli sarsıntı ile artık sonunun geldiğini anlatacağını, ikinci olarak ise, Allah Teâlâ’nın onu konuşan canlı bir varlık haline getireceğini anlatmış; son olarak ise Mu’tezile’nin görüşü olarak Allah Teâlâ’nın onda konuşmaya benzer birtakım sesler yaratması ve öyle konuşturması, hakikatte konuşanın ise Allah Teâlâ’nın Kendisi olmasının imkanı belirtmiştir¹³³.

130 el-Kurtubî, *Ahkâm’il-Kur’ân*, 19/267-268; Yılmaz, *Tebyînu’l-Kur’ân*, 10/548.

131 er-Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 23/335; el-Kurtubî, *el-Câmi’li-Ahkâm’il-Kur’ân*, 19/265.

132 ez-Zilzâl 99/4-5.

133 er-Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 23/335; es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, 7/389.

İmam Mâtürîdî ise tefsirinde konuşmanın keyfiyeti değil de içeriği hakkında şu yorumları yapmıştır: Bu âyetteki haberlerden kastın şer (kötü/günah) işler olduğunu, çünkü yapılan iyi işlerin inkârının söz konusu olmadığını, insanların bunları zaten ikrar edeceğini ama kötü amellerin gizleneceği veya inkâr edileceği şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklamaya göre arz bu kötü haberleri konuşarak açıklayacaktır. Bir de konuşma ve sözün dışında; yerin sallanması, oynaması ve içindekileri dışarı atması şeklinde bazı ihbarlarda bulunmaktadır. Şöyle ki; kafirlerin dünyadayken inkâr etmiş oldukları kıyâmet sahneleri gözle görülecek, duyarlarla algılanacak biçimde ortaya çıkacağı anlamında olabilir¹³⁴.

Mevdûdî ise bu âyetle ilgili biraz daha bilimsel bir yorum yaparak tefsirinde, günümüz teknolojisine göre yeryüzünün konuşma olayının normalde garip karşılanmaması gerektiğine değinmiş, belki bunun evvelki insanlar için şaşılacak bir durum olabileceğini fakat bilim ve teknolojinin ilerlediği, çeşitli elektronik cihazların keşfiyle insanların sadece seslerinin değil eylemlerinin de kayıt altına alınmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Günümüz de bilimsel olarak da kanıtlanmış bir durum var ki artık insanların konuşmalarının hareketlerinin yansıması, bulundukları yerde çeşitli radyo dalgaları aracılığıyla muhafaza edilip kaydedilmektedir. İşte bu kaydedilen görüntüler, kıyâmet gününde film şeridi gibi insana gösterilecektir¹³⁵.

Müfessirler, ayrıca bu âyette, Allah'ın cansız olan arza yapmış olduğu vahyin mahiyeti üzerinde de durmuşlardır. “Ona vahyetti” derken; *ona emretti, ona talimat verdi, buyurdu, ona dedi...* anlamlarında olabileceğini açıklamışlardır. Bunun yanında *ona boyun eğdirdi, emrine itaatkâr kıldırdı, onu musahhar eyledi* diye anlam yükleyenler de olmuştur. Yani buna göre vahiy izin, ilham, emir şeklinde gerçekleşmektedir¹³⁶.

İlgili kaynaklarda gördüğümüz kadarıyla bu âyette arzın konuşma keyfiyeti hakkında farklı yorumlar bulunmaktadır. Burada önemli olan bir husus da şu ki, arzın nasıl konuştuğu değil ne konuştuğudur. Mâtürîdî'nin de belirttiği gibi eğer bir de aleyhimize şahitlik yapacaksa, bize düşen, yaptığımız her türlü fiilin o gün mahşerde gözler önüne serileceğini düşünerek, bugünden hayatımıza yön vermemiz gerektir.

¹³⁴ el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 17/317.

¹³⁵ Mevdûdî, *Tefhim'ul-Kur'ân Tefsîri*, 7/200-201

¹³⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâm'il-Kur'ân*, 19/270; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, 7/389-390.

2.8.5 Altıncı Âyetin Tefsîri

يَوْمَئِذٍ يَصُدُّرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوَّا أَعْمَالَهُمْ
“İşte o gün insanlar, yaptıklarının kendilerine
gösterilmesi için, (bulundukları yerden) çeşitli gruplar halinde çıkarlar.”¹³⁷.

İncelendiği kadarıyla kaynaklarda bu âyetin izahında, iki anahtar kelime olan, *yesdur* يَصُدُّرُ ve *eştât* أَشْتَاتٌ kavramları üzerinde durulmuştur.

Râzî de tefsirinde, bu âyetle ilgili olarak; *sudûr*’un *vurûd* kelimesinin zıddı olduğunu, çünkü *varid*, gelen şeye, *sâdır* da dönen şeye dendiğini, *eştât*’ın ise, “dağınık halde” demek olduğunu söylemiştir. Müfessir burada iki olasılık üzerinde durmuştur. Beşerin arza *vurûd* edip (gelip), ordan da kıyâmet sahasına *sudûr* etmeleri (dönmeler) ihtimali olduğu gibi; hesaplarının görülmesi için kıyâmet sahasına *vurûd* ettikten sonra hesabı görülenlerinde karşılıklarını alacakları yerlere *sudûr* etmeleri olasılığı da mümkündür, demiştir¹³⁸.

Yine müfessir, “Farklı gruplar halinde” diye çevrilmiş ‘eştât’ أَشْتَاتٌ kelimesinin hangi anlamda farklı gruplar olduğunu şöyle yorumlamıştır: İlk olarak insanların kabir ile mahşer arasındaki yolculuğun keyfiyeti hakkında yorum yapmıştır. Kişinin genel görünüşünden tutunda kıyafetine, yüzünün rengine, binitine varana kadar işlemiş olduğu amellerinin derecesine göre farklı farklı olacağını söylemiştir. Yine müfessir ikinci bir yorum olarak da kişinin inancına, itikadi görüşüne, ameline göre hangi gruba benziyorsa onlarla yolculuk yapacaktır (Müslüman Müslümanlarla, Yahudi Yahudilerle) demiştir. Üçüncü bir yorum olarak da bu farklılığı coğrafi bölge olarak ele almış ve yeryüzünün çeşitli bölgelerinden gruplar halinde mahşere doru gideceklerini söylemiştir¹³⁹. *Kur’ân Yolu*’unda da âyetin bu üç farklı yorumun hepsini, kapsadığı ve aynı anda hepsinin

137 ez-Zilzâl 99/6.

138 er-Râzî, et-Tefsîrû’l-kebîr, 23/337; Yazır, Hak Dîni Kur’ân Dili, 9/48.

139 er-Râzî, et-Tefsîrû’l-kebîr, 23/337; ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 6/1386;

olabileceği savunulmuştur. Burada bir noktaya değinmek gerekirse kişinin, daha kabirden çıkarken bile itikadına, ameline göre ahiretteki ahvalinin belli olacağıdır.

Âyette geçen *لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ* amelleri görmek ise ya amel defterlerindeki kayıtları görmek (İsrâ 17/71.) ya da yapılanların ödül veya ceza olarak karşılığını görmek olarak iki şekilde yorumlanmıştır¹⁴⁰.

2.8.6 Yedinci ve Sekizinci Âyetlerin Tefsîri:

“Kim zerre miktarı hayır *فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ*” *Kim zerre miktarı hayır*

yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.”¹⁴¹.

İnsanoğlunun sonunda işlediklerinin ecrini alacağını belirten bu âyetler, bütün beşeriyatı kapsaması ve yaptıklarını dile getirmesi bakımından hikmet dolu ifadelerden (cevâmiu'l-kelim) sayılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber de bu âyetleri, kuşatıcı anlamıyla eşsiz bir ifade olarak nitelemiştir. Bu bağlamda Kur'an'ın bir diğer âyetinde şöyle geçmektedir:

“Artık kitap (amel defteri) ortaya konmuştur; suçluların, onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, “Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!” dediklerini görürsün. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez.”¹⁴².

Aynı bağlamdaki âyetlerle ele aldığımızda, Zilzâl, 99/7-8 âyetleri, dünyada işlenilen en küçük sevap ya da günahın hesabının, âhret gününde verileceğini ve karşılığının alınacağını ifade eder. İlk bakışta eşitlik açısından bu son iki âyette sıkıntılı bir durum gözükmesine de bir kulun halis bir şekilde tövbe etmesi ve Allah Teâlâ'nın bazı kullarına mağfiret etmesi, onları affetmesi ve şefaât durumu açısından değerlendirildiğinde ortaya çıkan çelişkili durumları da alimler şöyle izah etmişlerdir¹⁴³.

140 er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 23/337; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1386; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/669.

141 ez-Zilzâl 99/7-8.

142 el-Kehf 18/49.

143 el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 17/318-319; Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 16/326-327; el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâm'il-Kur'an*, 19/271-275.

a) İman etmeyenler yaptıkları iyi işlerin karşılıklarını bu dünyada görecekler ve âhirette onlara bir şey kalmayacaktır.

b) Müslüman olsun kâfir olsun tüm insanlara bu dünyada yaptıklarının gösterileceği fakat inanan kimselerin küçük günahlarının bağışlanıp, iyiliklerinin ödüllendirileceğini; kâfirlerin ise, yaptıkları iyiliklerin reddedileceğini çünkü onların bunu Allah rızası için yapmadıklarını, günahlarının ise karşılığının verileceğini söylemişlerdir (bkz. Kasas 28/84 ve Nisâ 4/31).

c) İnançsızların da ameli hesaba dahil olur, inkârına ait büyük günahından düşürülme yoluna gidilir, ama iyilikleri bu günahı karşılayamaz ve bu bakımdan boşa gider.

d) Mümin bütün iyiliklerinin, inkârcı da bütün kötülüklerinin karşılığını görür¹⁴⁴.

Başka bir kaynakta ise, buradaki tenakuzla ilgili şöyle bir açıklama yer alır: İnsan zerre miktarı iyilik veya zerre miktarı kötülük yapmışsa, bunların amel defterine kaydedileceği ve insanın onu göreceğini kabul edilmiştir. Lakin burayı görmek değil de doğrudan ceza ve mükafat verilmesi şeklinde yorumlandığında, âhirette herkesin yaptığı iyiliğe ödül veya kötülüğe de ceza alacağı manası çıkmaktadır. Kişinin işlediği her hayrın mükâfatını alması konusunda İslâm itikadınca sakıncalı bir durum olmayabilir, ancak işlediği her kötülüğün cezasının verilmesi kısmı; Allah'ın mağfireti, kulun tövbesi, mizan ve şefaet esasları gibi birçok itikadî ilke ve prensiplerle çatışabilir. Hatta bazı itikadî problemleri ortaya çıkarabilir¹⁴⁵.

Bu âyetle ilgili bir hadisi örnek verirsek; Katade, Enes yoluyla Resulullah'tan şu hadisi nakletmiştir: “Allah bir mümine zulmetmez. Bu dünyada iyiliklerinin karşılığı olarak onu rızıklandır. Ahirette de ona mükafat verir. Kafire gelince ise ona iyiliklerinin karşılığını bu dünyada verir. Böylece kıyâmet günü onun hesabında iyilik kalmayacaktır.”¹⁴⁶.

Bu yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla buradaki görmenin gerçek anlamda olduğunu yani kulun zerre miktarı da olsa iyi ya da kötü bütün yaptıklarının yazılı sahifelerde (amel

¹⁴⁴ er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 23/338-339; el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâm'il-Kur'an*, 19/271-275; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/669-670.

¹⁴⁵ Ali Bakkal, “Her Kötülüğün Cezası Verilecek mi? Zilzâl Sûresi'nin Son Âyeti Bağlamında Bir Değerlendirme”, *KURSAK Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2022), 38.

¹⁴⁶ Mevdûdî, *Tefhim 'ul-Kur'an Tefsîri*, 7/204-5.

defterinde) kayıt altına alınmış, olduğunu görmesidir. Fakat ifadeyi ceza ve mükafatını görmek anlamında ele alan müfessirler ise şu yorumları yapmışlardır: Yapılan iyiliklerin mükafatı konusunda, inanmayanların ödülleri dünyada aldığını, bunların tüm günahlarını silecek kadar olmadığını ve bu iyilikleri Allah rızası için de yapmadıklarından dolayı tamamen reddedileceği; inananların ise hem dünyada hem de ahirette daha güzeli ve fazlasıyla ödüllendirileceğini söylemişlerdir. Günahların cezası konusunda ise müminin küçük günahlarının bağışlanacağı, inanmayanlara ise günahı kadar ceza verileceği, yaptığı iyiliklere karşılık belki cezasını hafifletileceği (Hâtim et-Tâi örneğinde olduğu gibi) belki de hiçbir hafifletmenin olmayacağı (Abdullah bin Cüd'ân örneğinde olduğu) gibi yorumlar da yapmışlardır.

2.8.7 Sûrenin İcmali Tefsîri

Yukarıda âyet âyet tefsirini yaptığımız bu sûre kıyâmete yakın kopacak olan zelzele ve sonrasında gelişecek olan olayları anlatmaktadır. Bu zelzelenin yere izafe edilerek şiddetinin boyutu anlatılmak istenmiştir O kadar şiddetli sallanacaktır ki, bu bildiğimiz depremlemin dışında, makro boyutta, sonunda yeryüzünü dümdüz edene kadar, içindekileri dışarı fırlatıp, arzı farklı bir hale getirene kadar, ta ki evreninde sonunu getirecek olan kıyâmeti ortaya çıkarana kadar sürecektir. Tefsîrlerde gördüğümüz kadarıyla yerin içinden çıkacak olanlar ise altın ve gümüş gibi değerli hazineler olabileceği gibi toprak altındaki magma ve tüm madenler de olabilir. Ya da o zamana kadar ölmüş olan insanlar hatta insan dışındaki varlıkları bile olabilir demişlerdir. Ya da bunların toptan hepsinin olabileceğini söyleyenlerde olmuştur. Bütün bunlara şahit olan, dehşete düşen ve şaşırın insan ise yeryüzüne “Buna ne oluyor?” diyecektir. Aslında bu cevap bekleyen bir soru olmayıp, bu olayın şaşılacak ve çok enteresan bir şey olarak görüldüğünü ifade etmek için söylenmiştir.

Bütün bunlar olurken o yeryüzü, Allah'ın ona verdiği yetkiyle adeta dillenecek ve o ana kadar üzerinde işlenen bütün fiilleri anlatacaktır ya da bazı müfessirlerin de belirttiği gibi -belki bir film şeridi gibi- gösterilecektir.

Yine o dehşetli günde insanlar, inanç ve amellere göre ya da yeryüzünün farklı bölgelerinden gruplar halinde amellerini görmek için toplanacaklardır. Burada asıl anlatılmak istenen, insanların daha kabirlerinden çıktıkları andan itibaren her birinin âhiretteki durumunu, âkıbetini, iyiler arasında mı yoksa kötülerle mi birlikte olacağını belirleyen şeyin, bizzat kendisinin bu dünyadaki tercihi, inancı ve yaşayışı olduğudur. O

hâlde bu betimleme, her insanın devredilemez ferdî sorumluluğunun varlığını da göstermektedir.

Sûrenin son iki âyetinde ise insanların dünyadayken işlemiş olduğu küçük bir iyiliğin ve kötülüğün kendilerine gösterileceğinden bahsetmektedir. Müfessirler burada da görmekten kastın; karşılığını görmek olabileceği gibi gerçek anlamda görmek de olabileceğini söylemişlerdir. Yani dünyada yapılan en küçük hayır veya şerrin bile kaybolmayıp kayıt altına alınacağı, âhret gününde bunun hesabının verileceği ve karşılığının da ödül veya ceza şeklinde alınacağı ifade edilmektedir.

2.9 Sûrede Geçen Anahtar Lafızlar

Bu başlık altında ise, sûrede geçen ve bir anlamda onun kurucu kavramlarını oluşturan lafızların tek tek ve muhtelif kaynaklar itibariyle incelenmesi ve tahlilleri yapıp bir başka ifadeyle semantik açıklamaları sunulacaktır.

2.9.1 Eskâl اِثْقَال ve Miskâl مِثْقَال Kelimesi

ثَقْل (sıklün) kelimesi, sözlükte ağırlık, yük, yerçekimi anlamlarına gelip çoğulu ise اِثْقَال (eskalün)dür¹⁴⁷. اِثْقَال ise daha ağır demektir.

ثَقْل 'un karşıtı, mukabili ise خِفَة 'dür. Ayrıca tartılan veya ölçülen her şeyin ağır basanına da ثَقِيل adı verilir. Asıl olan, cisimler için kullanılmasıdır, fakat manalar için kullanıldığına da rastlanır. Arapçada, borç ve günâh kendisini ağırlaştırdı anlamında اِثْقَالُهُ

ثَقِيلٌ denmesi gibi. İnsan için kullanılan ثَقِيل kelimesi, bazen yermek için de kullanılır; örfte bu anlamı daha yaygın olmakla beraber övmek için de kullanıldığına rastlanır.

Yine bu kelimenin kullanımıyla ilgili örnek verecek olursak; فِي أُذُنِهِ ثَقْل denildiğinde “kulağında ağırlık var, iyi işitmiyor” manası kastedilir. فِي أُذُنِهِ خِفَة kulağında hafiflik var, demek ise çok iyi işitiyor anlamına gelir. Zilzâl sûresinin وَأَخْرَجَتُ الْأَرْضَ أَنْقَالَهَا “Ve yer ağırlıklarını dışarı çıkardığı attığında”¹⁴⁸ âyetinde yeryüzünün çıkaracağı şey,

147 Kadir Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2015), “sekal”, 170.

148 ez-Zilzâl 99/2.

yukarıda anlatıldığı gibi, onun hazineleridir denildiği gibi, haşır ve diriliş zamanında içinde bulunan insan bedenlerini dışarı atmasıdır da denilmiştir¹⁴⁹.

Yine bir başka âyet-i kerimede bu manaya işaretle şöyle buyrulur: **وَلَنَجْزِلَنَّهُنَّ أَثْقَالَهُمْ** **وَالْقَالُ** “Onlar mutlaka kendi günah **yükleriyle** birlikte başka **yükler** de yüklenecekler.”¹⁵⁰; yani, “kendilerini ağırlaştıran ve sevaptan geri bırakan günâhları gibi.

Zilzâl sûresinde geçen ve semantik olarak aynı kökten gelen **مِثْقَالٍ** kelimesi ise kendisiyle tartılan ağırlık birimidir ve sıklûn **ثِقَلٍ** den alınmıştır. Bu, her tür iş için

kullanılan bir isimdir. Allah buyurur ki: **فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ** “Artık kim zerre **miktari** hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür; kim zerre **miktari** şer işlemişse onu (karşılığını) görür.”¹⁵¹; aynı şekilde, **فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ** “Kimin tartılan amelleri **ağır gelirse**; işte o mutlu bir hayat içinde olur.”¹⁵² Bu, hayırların çokluğuna işarettir. Yüce Allah’ın: **مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ** “Amelleri hafif olana gelince,”¹⁵³ sözü ise, hayırların azlığına delalettir.

ثِقَلٍ ağır ve **خَفِيفٍ** hafif kelimeleri iki şekilde kullanılır:

Birincisi, kıyas yoluyla yani, bir şeyin ağırlığı veya hafifliğinin ancak bir başkasına göre söylenmesidir. Bu nedenle bir şeyin, kendisinden daha ağır olanla karşılaştırıldığında hafif; kendisinden daha hafif olan ile karşılaştırıldığında ise, ağır kabul edilmesi doğru olur. Az önce geçen âyetin işaret ettiği de budur.

149 Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât fî Garibi'l Kur'ân, çev. Abdulbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 206; Karaman vd., Kur'ân Yolu, 5/667; Seyyid Kutub, Fî Zilâlî'l-Kur'ân, 16/318; Yılmaz, Tebyînu'l-Kur'ân, 10/547-548; es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsir, 7/389.

150 el-Ankebût 29/13.

151 ez-Zilzâl 99/7-8.

152 el-Kâri'a 101/6-7.

153 el-Kâri'a 101/8.

İkincisi, taş, çakıl gibi aşağıya çeken cisimler için ağır; ateş ve duman gibi yukarıya doğru çeken şeyler için de hafif kelimesinin kullanılmasıdır. *ثَقُلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ* “yerinize **çakılıp kaldınız**”¹⁵⁴ âyetinde geçen ağırlık da bu türden bir ağırlıktır¹⁵⁵.

Yukarıdaki esere paralel olarak Keşşâf’da da *eskâl* lâfzı, *sıklün* ثقل lâfzının çoğulu olup *meta-i beyt*, yani “ev eşyası” anlamına gelmektedir. Arz’ın karnında gömülü bulunan şeyler böylece ‘onun ağırlıkları /onun eşyası’ kılınmıştır. Bazı kaynaklarda bu lafza, “sahibinin çoğunlukla kullanmayıp koruyup hıfzettiği güzel ve kıymetli şey” anlamı da verilmiştir. Bu bağlamda, “Muhakkak ki ben size iki kıymetli şey bırakıyorum: Onlar, Allah’ın Kitab’ı ve benim sünnetimdir.” hadis-i şerifinde geçen *sekaleyn* kelimesinin bu manada olduğu belirtmiştir. Ve yine alimler demişlerdir ki, *künûz* (hazineler) de, yerin kıymetlisi olmak manasında onun ağırlığıdır. *Eskâl*, kelimesi için haml-i batın, yani “karın yükü” mânâsı da verilmiştir. Bunun da hazineler ve ölümler için söylenmesi, teşbih ve istiare şekliyledir. Farklı bir görüş olarak da *eskâlin esrâr* (sırlar) manasına geldiği nakledilmiştir. Yani o gün yer bütün sırlarını keşfedecek, açıklayacak. “O gün yer, haberlerini anlatacak.” buyurulduğu üzere, kullar için lehte veya aleyhte şahitlik edecek demektir¹⁵⁶.

Bir başka görüşe göre yine, *eskâl* lafzının madde için kullanılabildiği gibi mana için de kullanılabileceği ve yerine göre medh (övgü) ve yerine göre de zemm (kınama) ifade edeceği belirtilmiştir. Bir şeyin hafî (gizli) olması nefisler/canlar üzerine sakîl olması itibâriyledir. Bu bağlamda kıyâmet gününün sıfatı olarak: *ثَقُلْتُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ* “O (kıyâmet), semaya da arza da **ağır** gelecektir.”¹⁵⁷ Yanî, “Semâvât ve arzın ehlerinden, kıyâmetin zamân-ı vukûna dair ilim gizlendi” demek olur¹⁵⁸.

Kısaca ‘*eskâl*’ kelimesi, kaynaklarda incelendiği kadarıyla ağırlık ve yük anlamına gelmektedir. Bu ağırlık ve yük hem maddi hem de manevi anlamda kullanılabilir. Günah veya borç ağırlığı gibi. Yine bu kelime insan için kullanıldığında kınama veya

154 et-Tevbe, 9/38.

155 el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 206-208.

156 ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1382; er-Râzî, *et-Tefsîrü’l-kebîr*, 23/334; Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 9/46.

157 el-A’râf 7/187.

158 Hasîrîzâde Mehmed Elîf b. Ahmed Muhtâr, *en-Nûru’l-Furkân fî Şerhi Lugati’l-Kur’ân* (PDF: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 306-307.

övme anlamında da kullanılabilir. Zilzâl sûresi bağlamında tefsîrlere baktığımızda ise bu kelimeye yine ağırlık anlamı verilmiş ancak ağırlıktan kastın, yerin altındaki magma, lavlar, madenler, hazineler, ölümler ya da sırlar olabileceği belirtilmiştir.

2.9.2 Vahiy Kelimesi وَحْي

Mukaddes kitabımız Kur’ân-ı Kerîm, Hazreti Peygambere vahy yoluyla nazil olmuştur. Vahy kelimesi (v-h-y) وَحْي fiilinin mastarı olup, lügatte; gizli konuşmak, emretmek, ilham etmek, imâ ve işaret etmek, süratli bir şekilde bildirmek, telkin etmek, acele etmek, seslenmek, fısıldamak, vesvese vermek, mektup yazmak gibi çeşitli anlamlara gelmektedir Vahâ fiilinin masdarı olan vahiy ayrıca içgüdü manasına da gelmektedir. Allah Teâlâ’nın kullarına mesaj göndermesi demek olan "tenzil" ya da "inzal" kelimeleri de vahiy anlamındadır. Ayrıca Kur’ân’da geçtiği şekliyle ilim, hikmet, şifâ ve nur gibi lafızlar da vahiy karşılığında kullanılmıştır¹⁵⁹.

Vahiy terim olarak ise, “Allah’ın bir emri, bir hükmü veya bilgiyi peygamberine gizli olarak bildirmesi” demektir. Vahiy kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de yetmiş aşkın yerde fiil kalıplarıyla, altı yerde de “vahy” şeklinde geçer ve bu âyetlerin çoğunda Allah’a, ayrıca şeytana ve yardımcılara nisbet edilir. Allah’a izâfe edilen vahyetme fiili, peygamberler yanında Hz. Mûsâ’nın annesinde olduğu gibi insanlara, meleklerle, arılara, yer küresine ve göklere yöneliktir. Şeytanlara atfedilen vahiy sözlük anlamındadır ve şeytanın kendi dostları olan insanlara ve cinlere, peygamberlerle müminlere düşmanlık etmeleri için gizlice telkinde bulunmasını ifade eder¹⁶⁰.

Kaynaklara bakıldığında vahyin geliş şekilleriyle ilgili şu bilgileri bulunmaktadır:

1. Vahyi getiren elçinin bizzat görülmesi, sesinin işitilmesi şeklinde gelen vahiy. Hz. Cibril’in (as) Hz. Peygamber’e (sas) bazı durumlarda belirli bir suret ve simada (Dihiyetü’l Kelbi) yaptığı tebliğler gibi.
2. Vahiy getirenin gözükmeden sesinin işitilmesi şekilde gelen vahiy. Hz. Mûsâ (as)’ın Yüce Allah’ın kalamını işitmesi gibi.

159 Muhsin Demirci, *Kur’ân Tarihi* (İstanbul: İFAV (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları), 2015), 19-21.

160 Yusuf Şevki Yavuz, “Vahiy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/402.

3. Vahyin kalbe gönderilmesi şeklinde gelen vahiy. Bunu Hz. Peygamber (sas) bir açıklamasında ifade etmiştir: *إِن رُّوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي* “Rûhu’l-Kudûs (Kutsal Ruh), benim kalbime üfördü...”

4. İlham yoluyla gelen vahiy. Allah buyurur ki: *إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنِ أَرْضِعِيهِ ۚ وَأَوْحَيْنَا*

“Musa'nın anasına: Onu emzir, diye bildirdik (vahyettik)...”¹⁶¹

5. Boyun eğdirerek, fitrî olarak itâat ettirerek yaptırmak suretiyle gelen vahiy. Bu anlamda Allah, şöyle buyurur: *وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ* “Ve rabbın bal arısına şöyle ilham etti.”¹⁶²

6. Uykuda iken görülen rüya şeklinde gelen vahiy. Bu vahyin ilk şekli olan, Hazreti Peygamberin uyku halinde iken gördüğü sadık rüyalarıdır. Hazreti Peygamber sonradan zuhur edecek hakikâtları bu rüyalarla görmüş oluyordu. Bu rüyalara "er-Rü'ya es-Sâdika" veya "er-Rü'ya es-Sâliha" demekteyiz. Hazreti Âişe'nin “Resûlullah, hiçbir rüya görmezdi ki, sabah aydınlığı gibi çıkmasın” sözleri vahyin bu çeşidine işaret etmektedir.

7) Cebrâîlin, Hazreti Peygambere uyku halinde iken vahy getirmesi şeklidir. Bazı müfessirler “Kevser” sûresinin bu şekilde nazil olduğunu söylerler¹⁶³.

Kaynaklarda *وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرًا* “Her göğe işlevini ilham etti.”¹⁶⁴, âyetinde geçen vahiy terimi hakkında şu bilgiler yer alır; bu âyette, eğer muhataplar gökteki varlıklar ise, o zaman kendilerine vahiy gelenler hazfedilmiş, zikredilmemişlerdir. Sanki, “Meleklerle vahiy etti.” denilmek istenmiştir. Çünkü, gökteki varlıklar meleklerdir. Bu

durumda âyet, Yüce Allah'ın şu sözüne benzemiş olur: *إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ* “O sırada Rabbın meleklerle şunu vahyediordu.”¹⁶⁵

Âyette geçen, kendilerine vahiy edilenler göklerdir diyenler, gökyüzünü cansız/duyarsız kabul ederek bunun yaratılış itibarıyla böyle olduğunu söylerler. Gökyüzünü

161 el-Kasas 28/7.

162 en-Nahl 16/68.

163el- İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l Kur'ân*, 1140-41; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 47.

164 el-Fussilet 41/12.

canlı/duyarlı kabul edenler ise, bunun orada bulunan bir nevi oranın sakinleri olan meleklerle konuşma şeklinde gerçekleştiğini belirtirler.

İncelediğimiz ayette geçen **لَهُ أَوْحَىٰ** “O giin yer, bütün

haberlerini rabbinin ona vahyettiği şekilde anlatır.”¹⁶⁶ Sözü ise birinci anlayışa yani yeryüzünü duyarsız/cansız kabul edip yaratılış itibariyle, fitrî olarak, boyun eğdirerek yaptırmak anlayışına daha yakındır. Bununla birlikte yine tefsirlerde buradaki *vahyin*, izin, ilham, emir şeklinde gerçekleştiğinin ve bağlama hangisi daha uygun ise o tarzlardan birine göre yorumlanacağını bilgisi de yer almaktadır¹⁶⁷.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, buradaki vahiy, bağlamına uygun farklı çeşitlerde yorumlanacağı gibi az önce değindiğimiz boyun eğdirerek, fitrî olarak, itâat ettirerek yaptırmak suretiyle gelen vahiy türüne de uygun düşmektedir.

2.9.3 Sadara Kelimesi **صَدَرَ**

Sadara **صَدَرَ** kelimesi, sözlükte; dışarı çıkmak, doğmak, kaynaklanmak, sadır olmak; (düzenleme, kanun) resmen ilan edilmek; (kitap) yayınlanmak, basılmak; (posta) yola çıkmak; gitmek, meydana gelmek gibi anlamlara gelmektedir¹⁶⁸.

Bu kökten isim olan *sadr* ise **صَدْر** vücudun bir organı olan göğüs anlamındadır ve âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur; **قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي** : “Mûsâ “Rabbim!” dedi, “Gönlüme ferahlık ver.”¹⁶⁹ Çoğulu **صُدُور** şeklinde gelir. Ayrıca bu kelime, her şeyin ön/baş tarafı için kullanılmıştır. Örneğin: **صَدْرُ الْمَجْلِسِ** Meclisin önü, **صَدْرُ الْكِتَابِ** Kitabın başı, **صَدْرُ الْكَلَامِ** Sözün başı... gibi.

Harf-i cerlerin, fiillerle beraber kullanımında ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. İşte **صَدَرَ** fiili de **عَنْ** edatıyla müteaddî¹⁷⁰ olduğunda ‘geri dönmek’ anlamına gelir: **رَا صَدَرْتُ** **عَنِ الْمَاءِ** **صَدَرَ** kimisi de **صَدَرَ** demiştir ki, “Develer sudan geri döndü.” anlamına

¹⁶⁶ ez-Zilzâl 99/4-5.

¹⁶⁷ el- İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, 1140-42; el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 17/318.

¹⁶⁸ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), “sadara”, 473.

¹⁶⁹ et-Tahâ 20/25.

170 Geçişli fiil (nesne alabilen).

gelmektedir. Allah buyurur ki: **ذَيُّصُنْدُرُ النَّاسِ أَشْتَاتٌ أَلْيَزُوا أَعْمَالَهُمْ** “İşte o gün insanlar yaptıkları kendilerine gösterilsin diye (bulundukları yerden, yani kabirlerinden mahşer alanına doğru) farklı gruplar halinde dönerler.”¹⁷¹ buyrulmaktadır. Asıl itibarıyla **مُصَدَّر** kelimesi; **صَوَّعَ عَنِ الْمَاءِ** Sudan geri gelmek anlamında hem mastar hem de o anlamdan ism-i mekân ve ism-i zamandır. Dilcilerin ıstılahında ise mastar; mazi ve muzâri fiillerinin kendisinden türedikleri köke, müştakkun minh¹⁷² olan lafza denir¹⁷³.

Zilzâl sûresi içinde geçen *sadara* lafzının masdarı olan *sudûr* kelimesi ise, aynı zamanda felsefi bir terim olarak kullanılan, kâinatın meydana gelişini yorumlamak üzere tasarlanan, yoktan ve hiçten yaratma (halk) inancından farklı olduğu ileri sürülen, teoriyi ifade eder. *Sudûr* yerine “akmak, fişkirmek, taşmak” mânasındaki, feyz de kullanılır¹⁷⁴.

Bu kelime tefsirlerde ise şöyle açıklanmıştır: *Sudûrun* karşıt anlamlısı *vürûd* olup, *vürûd*, suya gitmek ise *sudûr* da sudan dönmek olur. Yani varmış oldukları, bırakılmış yerden dönüp çıkacaklar anlamına gelen *sadara* fiili, şu iki durumda kullanılmıştır: İlk olarak insanların yere *vürûd* edip, yani gelip; yerden de kıyâmet meydanına *sudûr* etmeleri, yani dönmeleri muhtemel olduğu gibi, hesap için kıyâmet meydanına *vürûd* etmeleri, oradan da mükâfat ve ceza yerlerine *sudûr* etmeleri de imkân dahilindedir¹⁷⁵.

Kısaca belirtmek gerekirse, *sadara* fiili, sözlükte; dışarı çıkmak, doğmak, kaynaklanmak, sadır olmak gibi anlamlara gelse de müfessierler genellikle bu kelimeye, âyetteki manasına da bağlı olarak, ‘dönmek yani varılan bir yerden bir yere dönmek’ anlamını vermişlerdir.

2.9.4 Eştât Kelimesi أَشْتَاتٌ

Âyette, insanların mahşer meydanına nasıl geleceklerini betimleyen sözcük ise, hal makamında olduğu için mansub olan أَشْتَاتٌ lafzıdır. Semantik olarak bakıldığında *eştât* kelimesinin kökü olan *şetta* شَتَّ fiili sözlükte; dağılmak, saçılmak (kalabalığı, grubu)

171 ez-Zilzâl 99/6.

172 Kendisinden başka bir kelime türeyen asıl lafız.

173 el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, 580-81.

174 Mahmut Kaya, “Sudûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/467.

175 er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 23/337; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 9/48.

dağıtmak, birliğini bozmak gibi anlamlarına gelmektedir. Yine aynı kökten gelip isim olan *şettün* شَتِّتْ ise dağılmış, saçılmış, dört bir yana serpilmiş anlamlarına gelir. İncelenen *eştât* أَشْتَاتْ lafzı ise bu kelimenin çoğulu olup, türlü türlü, çeşit çeşit, pek çok gibi anlamlarına gelmektedir¹⁷⁶.

Bu sözcük el-Müfredât'ta ise örnek cümle ve âyetlerle şöyle izah edilmiştir: شَتَّتَ جَمْعُهُمْ "Düzenleri dağınık olarak "جَاؤُوا أَشْتَاتًا" "Toplulukları darmadağın oldu," denir. "شَتَّتَا وَشَتَّتَا" "geldiler" demektir. Bu anlamda Allah buyurur ki: "O gün وَيَوْمَئِذٍ يُصْدَرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا" "insanlar, dağınık bir şekilde çıkarlar."¹⁷⁷; وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ تَبَتْ "جا من نبا" "Allah gökten bir su indirdi. Biz onunla çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık."¹⁷⁸ yani değişik türlerden. Aynı kelime, Yahudileri tasvir ederken de kullanılmıştır: وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى "Onların kalpleri darmadağındır."¹⁷⁹, yani dağılmış saçılmış durumda farklı farklıdır, aralarında bir birlik yoktur¹⁸⁰.

Zilzâl sûresinin meâllerine bakıldığında ise kelimeye şu anlamların verildiği görülmektedir: "bölük bölük" (Abdullah- Ahmet Akgül Meali), "ayrı ayrı gruplar" (Abdullah Parlıyan Meali), "fırka fırka" (Ali Fikri Yavuz Meali), "darmadağın" (Cemal Külünkoğlu Meali), "saf saf" (Cemil Said Meali), "kümeler halinde" (Yaşar Nuri Öztürk Meali), "müteferrik sürette" (Elmalılı Orijinal Mealinde)¹⁸¹.

Tefsirlerde ise bu kelime meallerdeki anlamlara gelmekle beraber daha çok bu farklılığın hangi türde bir farklılık olacağı konusunda değişik manalar verilmiştir. Kişinin genel görünüşünden tutunda kıyafetine, yüzünün rengine, binitine varana kadar işlemiş olduğu amellerinin derecesine göre farklı farklı olacağı söylenmiştir. İkinci bir yorum olarak da kişinin inancına, itikadi görüşüne, ameline göre hangi gruba benziyorsa onlarla yolculuk yapacağını (Müslüman Müslümanlarla, Yahudi Yahudilerle) söylenmiştir. Üçüncü bir yorum olarak da müfessirler bu farklılığı coğrafi bölge olarak

176 Mutçalı, "şetta", 430.

177 ez-Zilzâl 99/6.

178 et-Tâhâ 20/53.

179 el-Haşr 59/14.

180 el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, 540.

181 Türkçe Kur'ân Meâlleri, "Âyet Karşılaştırma" (Erişim 20 Kasım 2023).

ele almışlar ve yeryüzünün çeşitli bölgelerinden gruplar halinde mahşere doru gideceklerini söylemişlerdir¹⁸².

Kısaca bu kelime, mahşer yerine toplanan insanların hem zahiri hallerine hem de ruhi durumlarına işaret eder bir mahiyettedir.

2.9.5 Amel Kelimesi عَمَل

Sözlükte, amel عَمَل yapma, etme, hareket, eylem, operasyon, iş, çalışma, uygulama, hizmet etme; imal, üretim, icra etme, yerine getirme; görev, vazife, işçilik; ticaret, alışveriş; mıntika, bölge, nahiye gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin çoğulu أَعْمَال dur¹⁸³.

Müfredât'da ise bu kelimenin ince bir farkına şöyle değinilmiştir: عَمَل Canlıdan, isteğe bağlı olarak meydana gelen her fiile denir. Bu kavram, فَعْل sözcüğünden daha dar kapsamlıdır. Çünkü فَعْل kelimesi, kimi zaman, kasıt olmaksızın kendilerinden bir fiil sâdır olan hayvanlara, kimi zaman da cansız varlıklara nispet edilir. Fakat عَمَل sözcüğünün bunlara nispet edilmesi çok nadirdir. Örnek verecek olursak Arapçada; الْبَقَرُ (çalışan, işe koşulmuş sığırlar), sözlerinin dışında hayvanlar için عَمَل kelimesi kullanılmamıştır¹⁸⁴.

İsfahânî burada *amel* lafzının çok güzel bir özelliğine değinmiştir. Çünkü incelemekte olduğumuz sûrede insanlara amellerinin gösterileceği ve bunun da ceza ve mükafat olarak bir hesabının görüleceğinden bahsetmektedir. Eğer burada *amel* (عَمَل) yerine

fi'lün (فَعْل) kelimesi gelecek olsaydı sanki insanların isteğe bağlı olmadan gelişen tüm eylemlerinden de sorumlu olacakları ve bu eylemlerinden dolayı bir karşılık görecekları anlamı çıkardı ki, bu da adalet ilkesiyle bağdaşmazdı.

Alimler عَمَل lafzının hem iyi hem kötü eylemler için kullanıldığını söylemişlerdir. إِنْ

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

182 er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 23/337; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 9/48; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1386;

183 Mutçalı, "Amel", 599.

184 el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, 728.

iman edip dünya ve âhiret için yararlı şeyler yapanlar, namaz kılanlar ve zekât verenlerin rableri katında ecirleri vardır.”¹⁸⁵ “مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ”¹⁸⁶ âyetlerinde olduğu gibi daha birçok örneği mevcuttur. Yine müfessir, عَمَلٌ kelimesinin kökünden türeyen sözcüklere de; عَمَالَةٌ Görevlinin ücreti; عَامِلُ الرِّمَحِ Mızrak demirinin ardından gelen kısım; يَعْمَلُ işe dayanıklı deve gibi örnekler vermiştir¹⁸⁷.

2.9.6 Zerre Kelimesi

Zerra ذَرٌّ fiili sözlükte; yaymak, neşretmek, saçmak, serpmek anlamlarına gelirken aynı kökten gelen zerrün ذَرٌّ ise; yayma, saçma, serpme, parçacık, tane, anlamındadır. İsim olarak ذَرَّةٌ ise; atom, küçük parçacık, partikül, zerre gibi anlamlara gelmektedir¹⁸⁸.

Aynı kelimeyi müfessirler şöyle açıklamışlardır; “Âyetteki, ذَرٌّ, terkibi, ‘zerre kadar’, zerre ağırlığınca” anlamında olup, karıncanın en küçüğüne de bu ad verilir. Zerrütün ذَرَّةٌ kelimesinin ise, güneş ışığında görülen ve havada uçuşan toz olduğu da söylenmiştir İbn Abbas ise, zerreyi, tefsîrlerin aktarımına göre, betimleyici bir şekilde şöyle tarif etmiştir: “Avcunu toprağa koyup daha sonra kaldırdığında, işte oraya yapışan toz taneciklerinden her biri, ‘miskâl-i zerre’dir. Binâenaleyh ister iyi ister kötü ister az isterse çok olsun, Allah, kuluna, yaptığı bu şeyleri gösterecektir,”¹⁸⁹.

Başka bir kaynakta ise, zerre ile belirtilen küçüklüğün de izâfî olduğunu, buna göre zerre terimi, insana sorumlu tutulacağı davranışların en alt derecesini bildirmek üzere kullanılmış ve onun duyu organlarının algılayabileceği en küçük ölçü diye ifade edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de otuz yerde geçen **zürriyyet** kelimesiyle sahâbeden

185 el-Bakara 2/277.

186 en-Nisâ 4/123.

187 el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, 729.

188 Mutçalı, “Zerre”, 292.

189 er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 23/338; el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâm'il-Kur'ân*, 19/271-73; ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1386.

Cündeb b. Cünâde el-Gıfârî'nin lakabının da (Ebû Zer) bu *zerr* kelimesinden geldiği bildirilir¹⁹⁰.

Mâtürîdî ise; “miskâle zerratin” terkihi ile gerçek anlamda zerre miktarı kastedilmeyip, bunun bir temsil olduğunu, azlıktan kinâyeye olduğunu söylerken, Elmalılı'nın tefsirinde de benzer ifadeler yer alır ve o, zerre teriminden, şöyle bahseder; *zerratün*, zor görülür derecede, gayet küçük karıncadır. Güneşin şuasında sezilebilen ve havada uçuşan tozlara da *zerre* denilir. Nitekim, burada da İbnü Abbas'dan yukarıdaki rivayete benzer bir şekilde şöyle gelmiştir; elini toprağa sokmuş kaldırmış, sonra üflemiş de “işte bunlardan her biri bir miskal zerredir” demiştir. İkisi de azlığı anlatmak için gelmiş olan meseldir, bir benzetmedir. Burada sorumluluğun en alt derecesi, beşerî hissin ilgilenebileceği en küçük ölçü, miktar ile ifade edilmiştir. Asıl maksat ise en küçük bir hayır veya şerrin bile Allah katında kaybolmayacağını açıklamaktır¹⁹¹.

2.9.7 Zelzele Kelimesi زلزل

Çalışmanın odak konumunda olan bu kelime, “Kur’ân’da Diğer Sûrelerde Geçen Depremle İlgili Bazı Kavramların Analizi” başlığında daha detaylı bir şekilde inceleneceği için bu kısımda değinilmemiştir.

2.10 Kur’ân’da Diğer Sûrelerde Geçen Depremle İlgili Bazı Kavramların Analizi

Kur’ân-ı Kerîm’de bildiğimiz manada doğrudan depremden bahseden ayet bulunmamakla birlikte, en büyük deprem olan kıyâmetin kopuşu ile ilgili verilen bilgilerden ve daha önceki toplumlardan bazılarının maruz kaldığı ilahi cezalardan, sözünü ettiğimiz dünyevî depremlere birtakım işaretler tespit etmemiz mümkündür. Kur’ân’da birçok ayette kıyâmet saatinin kopuşu anlatılmaktadır. Bu ayetlere baktığımızda, yaşadığımız şiddetli depremle çok daha büyüğü, makro ölçeğinde örneklerini görmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, yaşadığımız dünyevî depremle, kıyâmet saatinin kopuşu esnasındaki depremin çok küçük ölçekte, belki binler, milyonlar defa küçültülmüş mikro planda birer örneği mahiyetindedirler, denilebilir. Kur’ân bunu “zelzele”, “racce”, ve “racefe”, fiillerini kullanarak ifade etmektedir. Bu

190 Osman Demir, “Zerre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/295.

191 el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü l-Kur’ân Tercümesi*, 17/318;-319; Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 9/48.

fiillerin tümü, Arapçada şiddetli sarsıntı, büyük titreşim, çalkantı, dalgalanma, depreşme vb. gibi anlamlara gelmektedir¹⁹².

Her ne kadar birinci bölümde değindiğimiz teknik anlamdaki depreme doğrudan temas etmese de etkileri ona benzediği için burada *hasf*, *sayha* ve *temûr* lafızları ile geçtikleri âyetlere de kısaca değinilecektir.

2.10.1 Zelzele زلزل

Bu kelimenin kökü olan زَلَّ *zell* fiili sözlükte; (kazara) kaymak, hata yapmak, yanılmak, yanlış yapmak, birini yoldan çıkarmak أَزَلَ ; زَلَّةً ise, ayağı kaymak, hata yapmak anlamlarına gelmektedir¹⁹³. Başka bir kaynakta ise زَلَّ kelimesinin asıl anlamı, kasıt olmaksızın ayağın kayması olarak nitelenir. Yine bu bağlamda, kasıt olmadan işlenen günâha, -ayak sürçmesine benzetilerek- زَلَّ denmektedir. *ez-Zilzâl* bir nesneyi ırgalamak manasına da gelip *zelzele*, hareket şekli olarak bir şeyi sarsan, ırgalayan, şiddet ve musibet manasını da ifade etmektedir¹⁹⁴.

Tefsirlerde de yukarıdaki açıklamaya paralel olacak şekilde, *zelzele* fiili üzerinde durulmuş, sözcüğün tekrarlanan sarsıntı anlamına geldiğini, buradaki tekrar manasıyla kastedilen şeyin ise, *zelzele* fiilindeki aynı harflerin (ز, ل), yinelenmesine bağlanmıştır. Çünkü lafızdaki harflerin tekrarı, onun anlamında da söz konusu olup, böylece sarsıntının mütemadiyen tekrarını ifade ettiği belirtilmiştir¹⁹⁵.

Kur'ân'da, kıyâmet depremini ifade etmek üzere kullanılan fiillerden biri olan *zelzele* fiili, incelediğimiz kadarıyla dört sûrede muhtelif formlarda altı defa geçmektedir. Bunlar: زُلْزِلُوا ۖ فَسُيِّرَ النَّبِيُّ ۖ “Fakirlik ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve

192 Hidayet Aydar, “Bazı Kur’ân Âyetlerinin Işığı Altında Kocaeli Depremine Bakış”, *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırma Dergisi* 2/19, 20, 21 (Eylül, Ekim, Kasım 1999), 111-114.

193 Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, “zell”, 360.

194Mütercim Asım Efendi, *Kâmûsu’l Muhîr Tercümesi (el-Okyanûsu’l-Basîr fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhîr)*, çev. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 5/4536; el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi’l Kur’ân*, 461.

195 Bursevî, *Rûhu’l Beyân*, 251; Karaman vd. *Kur’ân Yolu*, 5/667; Mevdûdî, *Tefhim ’ul-Kur’ân Tefsiri*, 7/199.

öyle sarsılmışlardı ki,”¹⁹⁶. Âyette geçen زُلْزِلُوا: (ve zulzilû) ve sarsılmışlardı ki anlamında olup, isti'nafiye edatı¹⁹⁷, fiil ve zamirden oluşmaktadır.

اِنَّ زُلْزَلَةَ الْيَوْمِ سَاعَةٌ شَدِيدَةٌ عَظِيمَةٌ “Kıyâmet sarsıntısı gerçekten büyük bir olaydır.”¹⁹⁸. Hac sûresinde geçen زُلْزَلَةٌ: (zelzelete) Kıyâmet depremi, anlamında bir isimdir.

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا “İşte o zaman müminler büyük bir imtihan

geçirdiler ve adamakıllı sarsıldılar.”¹⁹⁹ Ahzâb sûresinde geçen زُلْزِلُوا: (ve zulzilû) ve sarsılmışlardı anlamında olup bağlaç, fiil ve zamirden oluşmaktadır. Yine aynı âyette geçen زِلْزَالًا: (zilzâlen) bir sarsıntı ile anlamında bir isimdir. Buradaki kelime fiziksel yönden bir sarsıntıyı değil de mezaci anlamda toplumsal yönde bir psikolojik sarsıntıyı ifade etmektedir.

اِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا “Yer o dehşetli sarsıntısıyla sarsıldığında;”²⁰⁰ Zilzâl sûresinde geçen زِلْزَالًا: (zulzileti) sarsıldığı anlamında bir fiil olup, âyette geçen زِلْزَالًا: (zilzâlehâ) ise yaman sarsıntı ile anlamında isim ve zamirden oluşan bir isim tamlamasıdır²⁰¹.

Yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü gibi Kur’ân’da bir âyette zelzele, beş âyette de aynı kökten kelimeler bulunmaktadır. Çalışmamızın da konusu olan zelzele, bu âyetlerin ikisinde (Hac 22/1; Zilzâl 99/1), kıyâmetin kopması esnasındaki yer sarsıntısını diğer iki âyette (el-Bakara 2/214; el-Ahzâb 33/11) ise önceki ümmetlerle Hz. Peygamber’in ve sahâbenin dinleri uğruna çektiği zorlukları ifade eden sosyo-psikolojik boyutu olan sarsıntıları anlatmaktadır²⁰².

196 el-Bakara 2/214.

197 Başına geldiği cümlelerin, kendinden önceki cümleyle ilgisini lafız yönünden kesmeye yarayan edat.

198 el-Hac 22/1.

199 el-Ahzâb 33/11.

200 ez-Zilzâl 99/1.

201 Türkçe Kur’ân Meâlleri, “Kökler” (Erişim 12 Şubat 2024).

202 Aslantaş, “Zelzele”, 44/227.

204 el-Vâkı'a 56/4.

205 Türkçe Kur'ân Meâlleri, "Kökler".

birbirine karıştı. : َرَجَرَجَ ماءٌ Olduğu yerde çalkalanıp bulanan az su gibi anlamlarda da kullanılmaktadır²⁰⁶.

2.10.3 Racefe رَجَفَ

Kıyâmet sarsıntısını ifade etmek üzere kullanılan üçüncü fiil olan ‘racefe’ye gelince, bu fiil Kur’ân’da gördüğümüz kadarıyla iki sûrede birer kez geçmektedir. Bunlar:

“يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّضَىٰ وَالْجِبَالُ وَكَانَتْ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهْيَا” *O gün (kıyamet günü) yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar çöküntü ile akıp giden kum yığına döner.*”²⁰⁷ ve “يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّجَفُ” *O gün sarsılan şiddetle sarsılır;*”²⁰⁸ ayetleridir ki, ikisiyle de

kıyâmetin kopması esnasındaki şiddetli hareket ve sarsılma murat edilmektedir. Bu fiilden türetilen "racife" kelimesi de kıyâmet sarsıntısının ismi, ilk nefha olarak bir kere (az önce bahsettiğimiz) Nâzi’at sûresinin altıncı âyetinin sonunda geçmektedir²⁰⁹.

Hem fiil hem de isim halinde Kur’ân’da kullanılmakta olan *racefe*, fiil olarak şiddetle sarsmak ya da sarsılmak (lâzım veya müteaddî) anlamına gelmektedir. Bu nedenle *racifetun* kelimesinin anlamı, şiddetle sarsan sarsıntı, dünyayı yerinden oynatan olay, *Sûr’a* ilk üfürmek veya o vakit şiddetle sarsılan, sarsılacak olan yeryüzü ve dağlar gibi cisimleri göstermektedir²¹⁰.

Ayrıca, mastar bina-i merre²¹¹ olan “racfe” kelimesi, masdar olarak önceki topluluklara verilen cezayı ifade etmek üzere dört defa kullanılmıştır. Bunlar:

“فَأَخَذْنَاهُم بِالْزُجَّةِ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ” *Bunun üzerine onları o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü yere serildiler.*”²¹² , “فَأَخَذْنَاهُم بِالْزُجَّةِ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ” *Nihayet o şiddetli deprem onları yakalayıverdi*

206 el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân* 413.

207 el-Müzemmil 73/14.

208 en- Nâzi’at 79/6.

209 Aslantaş, “Zelzele”, 44/227.

210 Abdullah Emin Çimen, Niçin Helâk Oldular (İzmir: Çağlayan Yayınları, 2008), 456.

211 O işi bir defa yapmak anlamına gelen masdar.

212 el-A’râf 7/78.

de yurtlarında yüzüstü yere serilip kaldılar.”²¹³, *فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ* “Onları şiddetli

السَّارِسَاتِي yakalayınca (bayıldılar).”²¹⁴, *ثُمَّ فِي دَارِهِمْ جَاءَ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَا*

“ Ama onu yalancılıkla suçladılar. Bunun üzerine kendilerini o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü yere serildiler!”²¹⁵.

Bu dört âyette de racfe kelimesi, geçmiş günahkâr topluluklardan bazılarının mâruz kaldığı helâk edici yer sarsıntıları, heyelanlar, batmalar, yer çöküntüleri vs. için kullanılmıştır. İmam Matürîdî ve Şevkânî, racfe sözcüğünün asıl mânasının, *sayha* “sesli sarsıntı” olduğunu belirtmişlerdir²¹⁶.

Bir başka kaynakta da A'râf sûresinde 155. Âyette “Onları sarsıntı yakalayınca (bayıldılar).”²¹⁷ geçen recfe kelimesinin yıldırım (sa'ika) anlamına gelmektedir. Yani burada Musa Peygamberin (a.s.) Allah'ın emirlerini almak üzere beraberinde götürdüğü yetmiş kişinin sa'ika cezasına çarptırıldıklarından bahsetmektedir²¹⁸.

Racefe fiilinden türeyen : *إِرْجَفُ* *ircefün* fiili de fiilen veya sözlü olarak kargaşa ve fitne çıkarmak anlamındadır. Bu anlamda Allah münafıkları kastederek, buyurur ki: *وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ* “Şehirde kötü haberler yayanlar”²¹⁹. Burada *vel-murcifûne* ile

iftira, söylenti, dedikodu yayanlar yani Medinedeki münafıklar kastedilmektedir²²⁰.

2.10.4 Hasf الخسف

Hasf (الخسف) sözcüğü, yere göçmek, üstü kapalı olmak, iyice derine batmak, yerin içine doğru gidip orada kaybolmak gibi anlamlara gelmektedir. Bu açıdan *hasfi*, yerin dibine batmak veya yerin dibine batırılıp yok edilmek, o yerin mekân üzerinde olanlarla birlikte yerin içine girmesi, yere batması, olarak anlamlandırabiliriz. *Hasf*, zelil kılma ve

213el-A'râf 7/91.

214 el-A'râf 7/155.

215 el-Ankebût 29 /37.

216 el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 5/458; Türkçe Kur'ân Meâlleri, “Kökler”.

217 el-A'râf 7/155.

218 Çimen, Niçin Helâk Oldular, 453.

219 el-Ahzâb 33/60.

220 el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, 416.

alçaltma anlamını içinde barındıran bir kelimedir. *Hasfa* uğrayan birey ve toplumlar, yere batırılmanın yanı sıra aynı zamanda büyük bir zillet ve son derece alçaltıcı bir cezaya da çarptırılmış olmaktadır²²¹.

Başka bir kaynakta ise bu kelimenin farklı anlamlara gelebileceği şöyle açıklanmıştır: **خُسُوفٌ** Ay tutulması, **كُسُوفٌ** ise, Güneş tutulmasıdır. Bazıları ise, **خُسُوفٌ** her ikisi için de söylenir ve ışıklarının bir kısmının kaybolmasını anlatır, **كُسُوفٌ** ise, ışıklarının tamamen gitmesidir. Yine bu anlamda: **خَسَفَهُ َاللَّهُ وَخَسَفَ هُوَ** Allah onu yere batırdı ve o

kendisi yere battı, denir. Gözbebeği kaybolmuş göze, **خَاسِفَةٌ** denir ki, Ay tutuldu sözünden alınmıştır. Suyu çekilip kuruyan kuyuya **مُخْسُوفَةٌ** **بُ** denir ki, bu da Allah, Ay'ın ışığını söndürdü deyiminden aktarılmıştır. Ay tutulmasında, ona ilişkin bir edilgenlik durumu, **مَهَانَةٌ** şeref düşüklüğü düşünüldüğünden bazen **خَسَفَ** kelimesi,

istiâre yoluyla **ذَلَّ** “zillet için” kullanılmıştır. Bu anlamda: **تَ كَلَىٰ خَسَفَ** *Falan adam bir değersizlik/zillet yüklendi*, denir²²². Yani ay, tutulma esnasında üzerinin kapanması ve aksettirdiği ışığın kaybolmasından dolayı *hasf* lafzı, ay tutulması (*husûf*) üzerinden açıklanmıştır. Hatta ışığının kaybolması Ay için bir şeref düşüklüğü, edilgenlik durumu olduğu için de istiâre yoluyla, insanlardaki değersizlik durumunu ifade için de bu lafız kullanılır olmuştur.

Hasf kelimesi, incelendiği kadarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz âyette mazi ve muzari formunda fiil olarak kullanılmış, isim halinde *hasfen* ise kullanılmamıştır. Bunlar:

Nahl sûresi 45. âyette **يَخْسِفُ**: *yaḥsifa* (geçirmeyeceğinden); İsrâ sûresi 68. âyette **يَخْسِفُ**: *yaḥsife* (batırmayacağından); Kasas sûresi 81. âyette **فَخَسَفْنَا**: *fe-ḥasefnâ* (nihayet batırdık); 82. âyette **لَخَسَفَ**: *le-ḥasefe* (yere batırırdı); Ankebût sûresi 40. âyette **خَسَفْنَا**: *ḥasefnâ* (batırdık); Sebe sûresi 9. âyette **نَخْسِفُ**: *naḥsif* (batırırız); Mülk sûresi 16. âyette **يَخْسِفُ**: *yaḥsife* (batırmayacağından); Kiyâme sûresi 8. âyette **وَخَسَفَ**: *ve ḥasefe* (ve tutulduğu) şeklinde geçmektedir²²³. *Hasf* kelimesi, Kiyâme sûresi dışındakilerde yere

221 Sayılı, *Kur'ân'da Deprem*, 41.

222 el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, 340-41.

223 Türkçe Kur'ân Meâlleri, “Kökler”.

batırılma, geçirilme anlamlarında kullanılırken burada (Kıyâme sûresinde) ay tutulması anlamında kullanılmıştır.

2.10.5 Temûr ثَمُور

ثَمُور mevr lafzı, sözlüklerde; gelmek, akmak, çalkalanmak, ileri geri deprenmek, tozun toprağın havaya savrulması, bir nesnenin arzı cihetinden iki tarafa doğru dalga gibi süratle varıp gelmesi manâlarına gelmektedir²²⁴.

ثَمُور temûru sözcüğü görebildiğimiz kadarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de iki sûrede üç yerde geçmektedir. Tûr sûresi dokuzuncu âyette: السَّمَاءَ مَ ثَمُور "O gün gök,

sallanıp çalkalanır.", âyetinde gelir ki, burada ثَمُور temûru çalkalanır anlamında olup fiil olarak geçmektedir. Yine aynı âyette: مَو mevrâ(n) bir çalkanış anlamında isim (mefûl-i mutlak) olarak geçmektedir. Bu âyette gökyüzünün sallanması, çalkalanması anlatılmakta olup, konumuz depremle çok ilgili durmamaktadır. Çünkü deprem çalışmanın ilk bölümünde de bahsedildiği gibi yer kürenin içinden kaynaklanıp yeryüzünü sarsan bir doğa olayıdır. Fakat Mülk sûresi 16. âyette: "Gökte olanın, sizi yere

batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır." ثَمُور temûru; sallanır anlamında muzari fiil olarak gelmiştir ve konumuz olan depremde de ortak bir tema olarak yeryüzünün sallanması söz konusudur. Ayrıca meallere baktığımızda bu lafza; çalkalanıp durma, titreyip kıvranma, sallanıp çalkalanma, ıstırapla sarsılma, deprenip şiddetle sarsılma, aniden sarsılma... gibi anlamların verildiğini görmekteyiz²²⁵.

Çekimli olarak, مَارَ ثَمُور şeklinde gelen bu kelime başka anlamlara da gelmektedir. Örneğin, bir sağa bir sola salınarak yürümek demek olan مَو , sözcüğü hızlı yürümek manasındadır. Ayrıca مَو rüzgârın kaldırıp savurduğu toz-toprak

224 Mütercim Asım Efendi, *Kâmûsu'l Muhîr Tercümesi (el-Okyânûsu'l-Basîr fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhîr)*, çev. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 3/2347.

225 Türkçe Kur'ân Meâlleri, “Kökler”, “Ayet Karşılaştırma”.

anlamında da kullanılır. Bu bağlamda yürürken tozu dumana katan dişi deveye de نَاقَة denir; bu devenin adına da مَ وَارَة denir²²⁶.

2.10.6 Sayha صَيْحَة

Sayha, صَيْحَة: Arapçada, yüksek frekanslı ses ve gürültü anlamına gelmektedir. Bazı kavimlerin helâkı bununla gerçekleştiği için zaman içerisinde dilde *azap* anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Kur'ân'da dokuz sûrede on üç kez tekrar edilmiştir. Bunların birinde (bkz. Münâfikûn, 63/4.) gürültü, dördünde (bkz. Yâsîn, 36/49, 53; Sâd, 38/15; Kâf, 50/42.) kıyâmetin kopması esnasında İsrâfil'in (a.s.) Sûr'a üflemesiyle oluşacak, kıyâmetin kopmasından önceki dehşetli ve öldürücü olan ses, sekizinde (bkz. Hûd, 11/67, 94; Hicr, 15/73, 83; Muminûn, 23/41; Ankebût, 29/40; Yâsîn, 36/29; Kamer, 54/31.) ise azabı hak etmiş inkârcı ve günahkâr olan birey ve toplumları yok eden yüksek frekanslı korkunç ses anlamında kullanılmıştır²²⁷.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de yüksek ses çıkaran anlamına gelen صَا: *sâhha* sadece Abese

sûresinde: فَإِذَا َجَاءَتْ الَّ صَا Kulakları sağır eden o ses geldiğinde, isim olarak

geçmektedir. Tefsirlere göre de bu âyet, Sûr'a son kez üfürülen anı tasvir etmektedir. Yani kulakları sağır eden bu ses son üfürölüş sesidir ve peşinden bütün insanlar dirilecektir²²⁸.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda kısaca denilebilir ki; deprem, Kur'ân'da önemli bir yer tutan olgudur. Bu ilahi kitabın temel hedefi hidayet olduğundan çoğunlukla bu amaç doğrultusunda Dünya'nın hareketli yapısı hakkında verilen bilgiler dışında, depremin bilimsel bir olgu olarak ele alınmadığı görülmektedir. Bilimsel bir olgudan çok kıyâmet başta olmak üzere farklı konulara temas ederken değinilmesi ve sarsıntıları ifade etmek için de farklı kelimeler tercih edilmesi onun bu temel konusu ve hedefiyle ilişkilidir.

Kur'ân'da depreme çoğunlukla kıyâmet anlatılarında değinilmesi bir nevi depremin inkarcılar için bir tehdit, inananlar için ise Allah'ın kudretinin ve ona karşı

226 el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*, 1022.

227 Çimen, Niçin Helâk Oldular, 449.

228 Türkçe Kur'ân Meâlleri, "Kökler".

sorumluluğun hatırlatıldığı bir uyarı olarak görüldüğünü göstermektedir. Yine bu bağlamda Kur’ân’da depremde çoğunlukla önceki kavimlerin helak vasıtalarından biri olarak bahsedilmesi gerek Kur’ân araştırmalarında gerekse dinî söylemlerde depremin bir ceza unsuru olarak algılanmasında son derece etkin olmuştur²²⁹.

Buraya kadar teknik ve dini açıdan temas edilmeye çalışılan deprem olgusunun, ilk zamanlardan günümüze kadar insanlar tarafından nasıl algılandığına, toplumu nasıl etkilediğine son kısımda kısaca değinilecektir.

2.11 Zilzâl Sûresinden Çıkarılabilecek Dersler

İkinci bölümün başında da değinildiği gibi kapsayıcı, özlü bir sûre olan Zilzâl, kıyâmetin kopmasına, insanların yeniden dirilip toplanmasına, dünyadayken işlenilen fiillerin ortaya serilmesine, zerre kadar bile olsa iyi ve kötü insanın yaptığı bütün amellerinin gösterilmesine ve hesaba çekilmesine temas etmektedir.

1) Sûrede kıyâmet sahnelerinden bir bölüm sunulmuştur. Gelecekte haber veren bu sûrede, yer, insan ve amel konu edilir. Yer, sallanır ve içindekileri, o güne kadar üzerinde olup bitenleri anlatır, insanlar bölük bölük toplanıp, zerre kadar dahi olsa işlemiş oldukları bütün amelleri gösterilir.

2) Yer bütün haberlerini ortaya dökceği ve o güne kadar işlenilen bütün amellerinin gösterileceği için insanların, bütün bunları düşünerek adım atmaları ve iman, amel, irâde ve fırsat mekânı olan dünyadayken Allah’a sığınmaları gereklidir.

3) Sûrede iki defa geçen *zerre* lafzı için de denilebilir ki, yapılan en küçük bir iyilik ve kötülük asla küçümsenmemelidir. Gün gelir küçük gördüğümüz o iyilikler birikip, kurtuluşumuz olabileceği gibi aynı şekilde küçük görüp önemsemediğimiz kötülüklerde birikip felaketimiz olabilir. Ayrıca insan, bilmelidir ki, her amelin bir değeri vardır ve hiçbir amel karşılıksız kalmayacaktır.

Özetle, Zilzâl sûresine içerik olarak baktığımızda uhrevi konuları ele almaktadır. Ama öyle konulardan bahsetmiştir ki, insanın dünyevi haline de yön vermektedir. Özellikle son iki ayette geçen, “zerre miktarı iyiliğin ve zerre miktarı kötülüğün hesabının görüleceği” bir ortamdan, diriliş ve hesaba çekilmekten bahsetmesi, insana bu dünyadaki davranışlarına dikkat etmesini söylüyor. Yani iyi işler yapmayı özendirdiği

229 Mehmet Kaya, “Kur’an Açısından Deprem Olgusu”, *Tevilat* 4/2 (Aralık 2023), 373-374.

gibi, kötü işlerden de sakındırıyor. Bir nevi, küçük büyük ayrımı yapmadan, ileride önüne konulacağını ve hepsinin karşılığını göreceğini bilerek, insanın hayatına yön vermesini tavsiye etmektedir.

Seyyid Kutub’un anlatımıyla “Bu sure gafil kalpler için şiddetli bir sarsıntıdır”²³⁰. Bu sebeple ebedi hayata hazırlığı fevkalade derecede motive etmekten daha faziletli ne olabilir ki!

Çalışmanın son kısmında ise dinî ve teknik açıdan genel bir değerlendirilmesi yapılan deprem olgusunun sosyal hayattaki yansımalarına değinilecektir.

²³⁰ Saîd Havvâ, el-Esâs fî’t-Tefsîr, 16/322.

3. DİNÎ VE TOPLUMSAL AÇIDAN DEPREM OLGUSU

Çalışmanın ilk bölümünde teknik açıdan ele alınan deprem olgusu, daha sonra Zilzâl sûresi ekseninde kıyâmet depremi olarak dini açıdan bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kısımda ise depremin, beşeriyetin ilk zamanlarından bugüne değin toplumsal olarak nasıl algılandığına ve yorumlandığına kısaca değinilecektir. Deprem olgusunun sosyal alandaki etkilerine göz atılıp, bu alanda ortaya çıkan zararını minimize etmeye ve bunlardan korunma yollarına da kısaca temas edilecektir.

Depremler tarih boyunca insanların canlarına ve birikimlerine yönelik en önemli tehlikelerden biri olagelmıştır. Beklenmedik bir anda meydana gelen bu tehlike, kısa süre zarfında yerleşim birimlerini yerle bir etmekle kalmamış, aynı zamanda binlerce insanın yaşamını yitirmesine veya sakat kalmasına neden olmuştur.

3.1 Depreme İlişkin Söylenceler ve İnançlar

İlk atalarımızdan bugüne kadar çağlar boyunca insanoğlunu en çok etkileyen doğa olaylarının içerisinde deprem, her zaman en çok korkulan felaket olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk zamanlarda insan için deprem gerçeği belki de hayatı boyunca tanık olduğu diğer doğa fenomenlerine nazaran en korkuncu ve en bilinmeziydi. Ne yazık ki, günümüzde de bu esrarını belli ölçüde hâlâ korumaktadır. İnsanın, su ve havaya göre daha muhkem kabul ettiği, üzerinde yaşadığı kara parçasının, aniden sarsılması, onu şaşkına çevirip, bir anlamda doğanın gücü karşısında çaresiz bırakmıştır. Bu yüzden eski medeniyetler rasyonel akıl yürütme öncesinde, depremin kökenini ve doğasını açıklamaya çalışırken genellikle doğaüstü güçlere ya da yarattıkları birtakım efsanelere başvurmuşlardır²³¹.

Meselâ, bunlardan birkaç tanesine değinmek gerekirse:

Dünyanın en kalabalık birinci ülkesi olan **Hindistan'da**, yerkürenin bir kaplumbağanın üzerinde duran dört fil tarafından tutulduğuna, ayrıca kaplumbağanın da bir kobranın üzerinde dengede durduğuna inanılmış. İşte bu hayvanlardan herhangi biri hareket edince dünyanın sallandığı ve bu şekilde deprem olduğu düşünülürmüş. Bir Afrika ülkesi olan **Mozambik'te**, Dünya'nın yaşayan bir yaratık olduğuna ve bu yaratığın

231 Övünç Şahin, “Antik Çağ’dan Orta Çağ’a Kadar Depremlerin Oluşumuna İlişkin Öne Sürülen Teoriler”, *Mavi Gezegem* 27 (2019), 9.

ateşlenip üşüdüğü zaman titrediği ve işte depreminde bundan kaynakladığı sanılmaktaymış²³².

Orta Amerika’da, bir inanışa göre dört köşesinde dört Tanrı bulunan Dünya’nın hangi köşesinde nüfus artarsa o taraftaki Tanrı’nın, fazlalığı dökmek için o bölgeyi salladığına ve böylece depremin meydana geldiği varsayılmış. Bir Okyanusya ülkesi olan **Yeni Zelanda** da ise Dünya’nın bir Anne ve bu Anne’nin karnında da Gneç Ru adında bir çocuk olduğuna ve Ru ne zaman Dünya Anne’nin karnını tekmelese o zaman deprem olduğuna inanılmış. Ülkemizde de yukarıdaki inanışlardan çok da farklı bir durum olmamakla beraber yakın zamanlara kadar halk nazarında, “Dünya’nın bir öküzün boynuzları üzerinde durduğuna ve her ne zaman bu öküz boynuzunu sallarsa işte o anda deprem olmaktadır” diyerek, depremin nedeni açıklanmaktaymış²³³.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere doğa olaylarından biri olan deprem, çok eski çağlardan beri dünyanın birçok ülkesinde hayvanların, yaratıkların, tanrıların yol açtığına dair çok farklı söylencelerle ifade edilmiştir. Bilimsel bir dayanağı olmayan bu batıl inanışlar maalesef bazı ülkelerde hâlâ önemini korumaktadır.

Bir tarafta bu inanışlar varken diğer yandan da rasyonalizme daha yakın ifadelerle depremi açıklamaya çalışan filozoflardan da bahsetmeden geçmemek gerekir. Çünkü onlar depremi açıklarken doğaüstü güçlere ya da değişik efsanelere dayanmamışlardır. Doğayı yine doğanın kendisine başvurarak akılcı bir şekilde açıklama ilkesini benimsedikleri için, depremin de nemli ya da kuru toprağın yağmur sonrası kırılması ve bu kütlelerin yıkılması sonucu oluştuğunu varsaymışlardır. Bu filozoflardan mesela - İslam filozoflarını da uzun süre etkileyen- Aristoteles, dünyanın iç yapısını boşluklarla dolu olan, büyük ve küçük sayısız mağara odalarının bulunduğu bir sistem olarak düşünmekteydi. Rüzgârların bu boşluklu katmanların içine girmesiyle de depremlerin oluştuğunu varsaymaktaydı ²³⁴ . Aslında kısmen de olsa çalışmanın ilk bölümünde değindiğimiz çöküntü depremlerini tanımlamış olmaktadır.

Günümüzde hâlâ bir ürküntü kaynağı olan bu tehlike, tarihi süreç içerisinde, yukarıda da kısmen değindiğimiz üzere farklı şekillerde anlamlandırılıp açıklanmaya

²³² Yüksel, *Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*, 194.

²³³ Yüksel, *Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*, 194-95.

²³⁴ Övünç Şahin, “Antik Çağ’dan Orta Çağ’a Kadar Depremlerin Oluşumuna İlişkin Öne Sürülen Teoriler”, 9-11.

çalışılmıştır. Şimdi ise semavi dinlerin deprem algısına nasıl bir etki yaptığına kısaca değinilecektir.

3.2 İslâm ve Hristiyan Dünyasında Deprem Algısı ve Yorumlanışı

Modern öncesi dönemlerde depremle ilgili çeşitli söylenceler etrafında açıklandığı görülse de tarihi süreçte bu felaketin çoğu defa dini bir perspektifle değerlendirildiği de görülmüştür. Bunun nedenleri arasında dini inanç ve kurumların belirli dönemlerde baskın olması ve felaketlerin yaşandığı anlarda toplumun çoğunluk itibarıyla dini bir yönelime sahip bulunması gibi faktörler sayılabilir.

Deprem gibi tabii felaketlerin dini bir bakış açısıyla değerlendirilip -dönemlerine göre söylem farklılıkları göstermekle birlikte- ilahi bir güçle ilişkilendirilmesi, hemen hemen bütün dinlerin ortak kabulüdür. İslam dünyasıyla mukayese edildiğinde geçmişte Hristiyan dünyasında bu konuda daha tutucu bir tavır sergilendiği görülmektedir²³⁵. Çeşitli mitolojik, efsanevi anlatılarla açıklanan depremler, semavi dinlerle birlikte metafiziksel bir boyut kazanmıştır.

3.2.1 Hristiyan Dünyasında Deprem Algısı

Afetler Hristiyan toplumlarında genellikle günahların bedeli olarak, Yaraticının insanlara gönderdiği bir uyarı, hatta bir ceza olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Hristiyan dünyasında yaşanmış büyük depremlerden sonra yapılan yorumlara, örnek verecek olursak:

Urfa'da yaşayan tarihçi Urfalı Mateos, 1053 yılında Antakya'da meydana gelen depremin şehirdeki Süryanilere zulmeden Ya'kubiler'e verilmiş bir eziyet olduğunu söyler. Yine aynı tarihçinin bu depremi şehirdeki yaygın zina ve homoseksüel ilişkiler yüzünden Tanrı'nın verdiği bir ceza olarak da yorumlamaktadır²³⁶.

Bizans kaynaklarında da depremler benzer bir anlam dünyasıyla izah edilir. Örneğin 1063 yılında İstanbul'da meydana gelen depremin ardından, ilahiyatçı ve devlet adamı olan filozof Michael Psellus (d. 1018- ö. yaklaşık 1078), bu yaşananları Tanrı'nın öfkesi

235 Halil İbrahim Bulut, "Adapazarı Depremi Bağlamında Din-Deprem İlişkisi", *Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu* 2 (Mayıs 2008), 255-256.

236 Nuh Aslantaş, "Zelzele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/230.

olarak açıklar. Düşünüre göre deprem, günah işleyen insanı doğru yolda tutmak için Tanrı'nın acı bir uyarısıdır. Yine Hristiyan dünyasında, Tanrı'dan bir ikaz ve ceza olarak geldiğine inanılan, bu, baş edilemez, ürkütücü “doğaüstü” tehdidin tekrarlanmaması için kutsal pratikler devreye sokulmuştur bunlardan bazıları; Yaratıcıya yakarmak, ayinlerde ve ilahilerde depremlere yer vermektir. Benzer açıklamaları 1755 Lizbon Depremi'nde de görmekteyiz²³⁷.

Tarihi kayıtlara göre 1 Kasım 1755'te (Portekiz'in başkenti) Lizbon'da şiddetli bir deprem olmuş ve sonuçta 15 binden fazla insan hayatını kaybetmişti. Engizisyonun²³⁸ kutsal kenti olarak anılan Lizbon'da yaşanan bu deprem, ne yazık ki, insanların ayin için kilisede bulundukları bir vakte rastlamış ve yaklaşık otuz iki kilise yerle bir olmuştu. O yıllarda toplumun, din adamlarının otoriter tutumu ve kilisenin baskısı altında olması dikkate alındığında, tabiatıyla yorumlarının da dini içerikli olması kaçınılmaz olmuştur. Diğer ekollerde olduğu gibi Cizvit²³⁹ tarikatına mensup papazlar da depremin Lizbon'daki ahlak bozulmasına karşı Tanrı'nın gönderdiği bir felâket olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hatta Metodizm²⁴⁰ mezhebinin kurucusu İngiliz John Wesley (ö.1791) de fiziksel sebep ne olursa olsun depremin ortaya çıkmasında ana etkenin günahlar olduğunu açıklamıştır. Görüldüğü kadarıyla zelzelenin nedeni çoğunlukla din ve ahlak bozukluğuna bağlanmaktadır²⁴¹.

Her ne kadar Lizbon Depremi başta din adamları olmak üzere, toplumun bir kesimi tarafından ahlaki yozlaşmanın bedeli ve Tanrı'nın bir gazabı olarak varsayılmış olsa da İngiltere'deki kimi din adamları bu felaketleri, “Katoliklerin insanlığa karşı işledikleri cinayetlerin karşılığı” olarak da yorumlamışlardır. Bu arada halk, yönetiminden memnun kalmadıkları, bolluk içinde yaşayan, lükse düşkün yöneticilere, verilen bir ceza olarak yorumlamışlardır. Kiliselerin ve halkın bulunduğu ortak nokta depremin bir çeşit

237 Mehmet Baki Bilik, “Tarihsel Süreçte Depremler ve Başa Çıkma Pratikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13/69 (Mart 2020), 722.

238 Katolik Kilisesi'ne bağlı bir mahkeme sistemi.

239 Katolik Kilisesi'ne bağlı erkek üyelerden oluşan bir tarikat.

240 Hristiyanlığın Protestanlık mezhebine bağlı manevi bir düşünce sistemidir.

241 Bulut, “Adapazarı Depremi Bağlamında Din-Deprem İlişkisi”, 248.

cezalandırma biçimi olmasıdır. Bütün bunların yanında bu depremle birlikte ampirik (deneysel/deneyimsel) açıklamaların da ilk nüveleri ortaya çıkmıştır²⁴².

Lizbon depreminden sonra ortaya atılan ve zamanla gelişen bu yorumlar o dönemin düşünürlerini doğaötesi süreçlerden çok maddi sebepler üzerinde yoğunlaşmaya itmiştir.

Mesela, Fransız şair ve yazar Voltaire (ö. 1778) 1. Lizbon Felaketi, isimli şiirinde deprem nedeninin ahlaki bozulma olduğu söylemini şu dizelerle sorgulamıştır:

“Bu kurban yığınını gördüğünüzde, şöyle diyecek misiniz? / Tanrı cezalandırdı, ölmeleri suçlarının bedelidir. Hangi suçu, hangi hatayı işledi bu çocuklar? / Annelerinin göğüslerinde ezilmiş ve kanlar içinde yatan bu çocuklar. / Lizbon'un, zevk içinde yüzen Londra ve Paris'ten kusuru daha mı fazla? / Lizbon yıkıntıları içinde ve Paris'te dans ediliyor.”

Yine bir başka şiirinde; *“Ne olurdu sanki bu deprem ıssız bir çölün ortasında olsaydı? Neden Lizbon yerle bir olurken, en az onun kadar günahkâr olan Paris sefa sürüyor.”* demiştir.

Jean Jacques Rousseau da (ö. 1778) o dönem yaygın olan kaderci yaklaşımı kabul etmediği gibi kentsel hayatı da eleştirip, doğada yaşamaya vurgu yapan bir üslupla bu tartışmalara katılmıştır. Voltaire'e yazdığı bir mektupta şöyle demiştir:

*“İnsanın çektiği acılar, yanlışlarının sonucudur. Lizbon depremi, doğa içindeki yaşamı terk edip kentlere taşınan insana verilmiş yerinde bir cezadır; insanlar o dağınık köylerdeki orta halli yuvalarında sürdürdükleri yalın yaşamı bırakmasalardı daha az kurban vereceklerdi.”*²⁴³.

Kısaca, Orta Çağ'ın büyük yazarları, inançları gereği, tanrısal iradeyi depremlerin ilk nedeni olarak görmekle beraber -yukarıda da değindiğimiz gibi- Aristoteles tarafından sunulan doğal nedenleri de ikincil bir sebep olarak kabul etmişlerdir. Bu düşünürlerden biri olan, Thomas Aquinas (diğer adıyla Aquinolu Thomas) ise, depremlerin her zaman Tanrı'dan kaynaklandığını söylemiştir. İlle de teolojik anlam dışında bir açıklamaya

242 Kibar K. Bektaş, *İslamî Düşünce Dünyasında Deprem Algısı: 1999 Marmara ve 2011 Van Depreminin İslamî Basın ve Yayında Yer Alma Biçimi* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 28-29; Bilik, “Tarihsel Süreçte Depremler ve Başa Çıkma Pratikleri”, 722.

243 Saylık, *Kur'ân'da Deprem*, 75-76.

gerek duyarsa, o zaman, yeraltında esen rüzgârlar gibi doğal nedenlerden bahsetme gereği duymuştur. Yine benzer düşünceye sahip Filozof Psellos’a göre Aristo’nun bu teorisi kendisine makul gelmiş olsa da rüzgâra yeri sarsma görevinin Tanrı tarafından verildiğini düşünmektedir. Dolayısıyla depremlerin ilahi bir olgu olduğu düşüncesi değişmemiştir. Bu Hristiyan – Aristotelesçi düşünce, o kadar uzun zaman egemen olmuştur ki, modern çağların başında bu sisteme karşı yeni fikirler üretilmeye çalışılmış olsa da etkisini yitirmemiştir. Ancak 20. Yüzyılda bilimin gelişimiyle eski önemini kaybetmiştir²⁴⁴.

3.2.2 İslâm Dünyasında Deprem Algısı

İslâm dünyasında, depremin bilimsel açıklanmasında daha çok filozoflar çevresinde kabul gören Aristocu görüş hâkim olmakla beraber Müslüman âlimler konuya Aristo gibi deisttik bir âlem tasavvuruyla bakmamışlardır. İslam dinine göre Allah Teâlâ alemi ilk yaratan, yoktan var eden varlık olduğu gibi, alem üzerindeki idare ve yaratıcılığı da devam eden bir varlıktır. Yani, Aristo'nun iddia ettiği gibi Allah Teâlâ'yı sadece ilk muharrik olarak görmeyip O'nu, yaratıkları üzerinde mutlak hâkim ve onlarla daima irtibat halinde kabul etmektedirler. Şöyle ki, İslâmî gelenekte diğer doğal afetler gibi depremlerin de doğrudan Allah'ın koyduğu kanunlar çerçevesinde cereyan ettiği kabul edilmiş, depremle ilgili teknik ve bilimsel araştırmalar da yine Allah'ın âyetleri (işaretler, deliller) diye bilinen bu olaylar üzerinden analiz ve tefekkür çalışmalarıyla değerlendirilmiştir. Öte yandan tabiatın kurallarla idare edildiğini savunmak, Allah Teâlâ'nın onun üzerindeki etkinliğini azaltmaz, aksine ilahi iradenin bu yönde tecelli ettiğini göstermekte ve hikmet-i ilahi karşısında insanı hayran bırakmaktadır²⁴⁵.

Hiz. Peygamberin yaşadığı bir depremle ilgili yorumuna bakacak olursak şunları aktarabiliriz: Hadis kaynaklarına göre İslam tarihinde kayıtlara geçen ilk deprem, Hiz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Uhud Dağı'nda veya Harrâ'da, yanında Hiz. Ebû Bekir (r.a.), Ömer (r.a.), Osman (r.a.) ve bir rivayete göre de Talha b. Ubeydullah'ın (r.a.) bulunduğu sırada meydana gelmiştir. Ebû Hüreyre kanalıyla gelen bir rivayette, bu depremin hicretin son yıllarından birinde meydana gelmiş olabileceği belirtilmektedir.

244 Övünç Şahin, “Antik Çağ'dan Orta Çağ'a Kadar Depremlerin Oluşumuna İlişkin Öne Sürülen Teoriler”, 12-13; Bektaş, *İslamî Düşünce Dünyasında Deprem Algısı*, 29.

245 Aslantaş, “Zelzele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44/229; Bulut, “Adapazarı Depremi Bağlamında Din-Deprem İlişkisi”, 252.

Hız. Peygamber (s.a.s.)'in, meydana gelen depremden sonra: “Ey İnsanlar! Rabbiniz sizi uyarıyor. Uyarısını dikkate alın!” şeklinde bir tavsiyede bulunduğu nakledilir²⁴⁶.

Hız. Peygamberin, burada ceza yerine uyarı lafzını kullanması ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü depremi anlama ve anlamlandırmada Allah'ın cezalandırması yerine Allah'ın uyarısı şeklinde bir anlam oluşturma, daha sağlıklı bir şekilde, problem ve çözüm odaklı başa çıkmanın gerçekleşmesine de katkıda bulunacaktır. Çünkü bir sorunun tanınması, anlamlandırılması demek çözümün yarısı demektir. İşte burada depremin uyarı şeklinde anlamlandırılması; depremin oluş biçimini, binaların yıkılma sebeplerini, bizim deprem karşında tedbirsizliklerimizi ve bunun sebeplerini daha iyi tespit etmemize ve buna yönelik çözümler üretmemize de yardımcı olabilir. Şayet deprem sadece bir cezalandırılma aracı olarak algılanırsa kişide, aşırı suçluluk duygusu gelişeceğinden tedbir alıp çözüm üretmek yerine, Allah'a güvenme ve yönelmede isteksizlik, kendi dışında suçlu arama gibi bazı olumsuz duygular da gelişebilir²⁴⁷.

Yine bu doğa olayları ile ilgili, Hız. Peygamberin başka bir yorumu da oğlunun vefatına denk gelen bir güneş tutulmasından sonra olmuştur. O, bu tür tabiat olaylarının herhangi bir kimsenin ölümünden ötürü meydana gelmediğini özellikle belirtmiş, bunların Allah'ın ayetlerinden biri olduğunu söyleyerek, bu tür olaylardan sonra “Allah'a yönelinmesini ve dua edilmesini” tavsiye etmiştir. İşte bu tavsiyesini dikkate alan sahâbelerden Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) Basra'da, Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) Fesâ'da, Ebü'd-Derdâ'nın (r.a.) Dımaşk'ta yaşadıkları depremlemin ardından halkı namaz kılmaya ve Allah'a sığınmaya çağırdıkları bilinmektedir. Görüldüğü kadarıyla sahâbeler bu tür doğa olaylarını; ibret almak, Allah'a sığınmak, O'na kulluk etmek gibi ilahi bir fırsat ve hatırlatma olarak algılamışlardır²⁴⁸.

Emevîler döneminde meydana gelen bir depremin ardından Hız. Hüseyin'in oğlu Ali (Zeynelâbidîn) depremlerin ardı kesilinceye kadar pazartesi ve perşembe günleri oruç tutulmasını, işlenen günahlar için tevbe edilmesini ve diğer Müslümanlara da bu şekilde

246 Nuh Aslantaş, “Zelzele”, 44/229; Sayılık, *Kur'ân'da Deprem*, 70-71.

247 Naci Kula, “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2002), 251.

248 Fikret Karaman, “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”, *Diyanet İlmi Dergi* 56/3 (2020), 913.

tavsiye olunmasını, bütün bunların yerine getirilmesiyle de depremlerin son bulacağını, umulduğunu söylemiştir. Daha sonraki asırlarda depremlerden sonra bir kısım ulema ve idarecinin halka üç gün oruç tutmalarını tavsiye etmelerinin kökeninde bu uygulamalar olduğu anlaşılmaktadır²⁴⁹.

Bütün bunların yanında İslâm toplumunda depremler, bazen dönemin siyasal sorunlarıyla da ilişkilendirilmiştir. Meselâ 219 (834) yılı depremiyle Ahmed b. Hanbel'e "halku'l-Kur'ân" meselesinden dolayı yapılan işkence arasında bağ kurulmuştur. Mısır Valisi Ebü'l-Misk Kâfûr el-İhşîdî'nin haksız icraatı, Karmatîler'in Kâbe baskını, Nûbeliler'in Mısır saldırısı, Fustat yangını gibi gelişmelerle o dönemdeki depremler arasında da irtibat kurulmuştur. Yine Osmanlı kaynaklarında da küçük kıyâmet diye anılan 1509 depremi, II. Bayezid'in bürokratları tarafından halka yapılan zulümlerden kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır. Benzer şekilde 1576 yılında Mısır'da meydana gelen depremlerin nedeni olarak da ahlaki yozlaşma, kötülüğün yayılması ve günahların artması görülmüştür²⁵⁰.

Ayrıca depremlerin kaza kader inancına bağlanması o kadar farklı algılanmış ki, deprem sırasında kaçmanın kadere karşı gelmek olduğunu varsaymışlardır. Afetleri Tanrı'nın cezalandırması veya bir uyarısı şeklinde okuyan bu anlayışa göre, sürece müdahalede bulunmak, Tanrı'nın işine karışmak ve iradesine karşı çıkmak olarak yorumlanmıştır. Bir nevi depremi peygamberin sabrı gibi metanetle karşılayıp, kaçmaksızın kadere razı olmak gerektiği savunulmuştur. Bunun yanında rivayet edilen hadislere dayanarak, bireysel tedbirlere atıfta bulunan, fetvalara rastlamak da mümkündür. Mesela kişi evde bulunduğu vakitte zelzele olursa dışarı çıkarak kaçmasının mekruh olmadığı, aksine şu hadisten dolayı müstehap olduğu kabul edilmiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) yıkılmak üzere olan bir hedefin (ok atılan yer) yanından geçerken yürüyüşünü hızlandırır. Bu hali gören sahabeler: "Allah'ın kazasından mı kaçyorsun?" derler. O da: "Allah'ın kazasından kaçmam yine onun kazasıyladır." buyurmuşlardır. Her ne kadar

249 Bilik, "Tarihsel Süreçte Depremler ve Başa Çıkma Pratikleri"; 723. Saylık, *Kur'ân'da Deprem*, 70-71.

250 Aslantaş, "Zelzele", 44/230.

bu hadis doğrudan deprem olayından bahsetmese de tehlikeli bir durum karşısında Nebi'nin (s.a.s.) nasıl davrandığını ortaya koyması bakımından önemlidir²⁵¹.

Müslümanlar arasında depremlerin daha çok dinî ve ahlâkî boyutuyla algılanmasında; tabiat olaylarından ahlâkî ve mânevî ders çıkarılmasının Kur'an tarafından teşvik edilmesi, eski ümmetlerin bir kısmının da yapmış oldukları hatalardan dolayı deprem vb. âfetlerle helâk edilmesi, Hz. Peygamberin, bu tür olaylarda sonra "Allah'a yönelinmesini ve dua edilmesini" tavsiye etmesi, kişinin acziyetini fark edip Allah'ı hatırlatması etkili olan etmenlerdendir. Yakın tarihte yaşanan depremleri de insanlar; Allah'ın bir cezası ya da uyarısı, kendisi için bir imtihan ya da kader bağlamında görmüşlerdir. Bu da depreme karşı dinî algıların çok da değişmediğini göstermektedir.

Genel olarak denilebilir ki, çeşitli mitolojik süreçlerle açıklanan depremler, semavi dinlerle birlikte metafiziksel bir boyut kazanmıştır. Her ne kadar antik Yunan filozofları tarafından depremler doğal süreçlerle açıklanmaya çalışılmış olsa da gerek Hristiyan gerekse de İslâm kaynaklarında depremler yaratıcının bir uyarısı veya günahların bedeli olarak algılanmış ve böyle algılandığı için de bu tehlikenin bertaraf edilmesinin yolu dua, ibadet, adak veya kurban kesmekten geçmiştir. Aydınlanmayla birlikte rasyonelleşen dünya algısı beraberinde bilim ve teknik alandaki ilerleme, depremlerin ampirik süreçlerle açıklanmasını hızlandırmıştır. Özellikle yerbilimlerinin gelişmesiyle beraber depremlerin doğal süreçlerin bir ürünü olduğu kabul edilmiş olup bu tehlikenin, yerin iç katmanlarında meydana gelen aktivitenin bir sonucu olduğu varsayılmıştır. Bu vesile ile afetler dinsel-mistik alandan, nedenleri fiziksel olarak bilinen ve sonuçları sosyal olarak açıklanabilen yeni bir alana taşınmıştır. Bu gelişmeyle beraber depremler baş etme yöntemleri de rasyonel yöne kaymıştır²⁵².

Bütün tespit ve değerlendirmelerden sonra olaya nesnel açıdan bakacak olursak; tabiatın işleyiş tarzı bellidir ve bunlar kişilere ya da toplumlara göre değişmezler. Bu sebeple depremi belli bir bölgede yaşayan insanların fiillerinin ahlakiliğiyle izah etmek doğru olmamalıdır. Kaldı ki, insanlar, karışık halde yaşamaktadırlar. Aynı bölgede iyi ve salih kullar yanında günahkâr hatta hiç inanmayan kimseler de bulunmaktadır. Şu da

251 Bektaş, *İslamî Düşünce Dünyasında Deprem Algısı*, 25; Bilik, "Tarihsel Süreçte Depremler ve Başa Çıkma Pratikleri", 722.

252 Nuh Aslantaş, "Zelzele", 44/229-30; Bilik, "Tarihsel Süreçte Depremler ve Başa Çıkma Pratikleri", 727.

yadsınamaz bir gerçektir ki, depremde zarar görenlerin ortak yönü, fay hattı üzerinde sağlıklı binalarda yaşamalarıdır. Depremi afet haline getiren de onların inançları ya da fiilleri değil, maalesef deprem kuşağında dayanıksız ev yapmalarıdır. Öyle ise depremin ideolojik sebeplerle vuku bulması söz konusu olmadığı gibi, vuku bulduğunda da dayanıksız olması koşuluyla cami, havra, kilise, ev, okul vb. binalara zarar verme hususunda en ufak bir ayrım göstermesi düşünülemez²⁵³.

3.3 Depremın Sosyolojik Boyutu

Yukarıda bahsedildiği gibi farklı şekillerde algılanan bu deprem olgusunun, sosyal hayatta da ne tür değişiklikler yaptığına bu başlık altında kısaca değinilecektir. Depremler toplumların kurduğu düzeni bozan, can ve mal kayıplarına neden olan, insanların rutin işlerini gerçekleştirmelerine mâni olan, sosyo-ekonomik boyutlu tabiat olaylarıdır. Teknik açıdan oluşumu engellenemeyen doğal bir jeolojik olay olan deprem, sosyal yapıları etkilenmekte ve toplumun düzeni derinden sarsmaktadır. Bu afetin yol açtığı sosyo-ekonomik sorunların giderilip tekrardan düzenin oluşturulma süreci ise uzun yıllar alabilmektedir. Depremın yol açtığı bu toplumsal sorunlar nelerdir?

3.3.1 Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Sosyal Sorunlar

Deprem, yaşandığı mekânlarda/yerleşim alanlarında çeşitli sonuçlarıyla toplumda büyük bir tahribata yol açan doğal bir afet türüdür. Özellikle yıkıcı depremler, daha çok depreme hazırlıklı olmayan ülkelerde köklü toplumsal alt-üst oluşlara/ değişimlere yol açmaktadır. Genel olarak ekonomik, ailevi, göç ve göçe bağlı sorunlar, anomik²⁵⁴ durumlar vs. depremin birey ve toplum hayatını etkileyen belirgin sonuçları arasında yer almaktadır²⁵⁵.

3.3.1.1 Depremın Bireysel Etkileri

İnsanlar yaşamı boyunca birçok zorlukla karşılaşmış olsalar da deprem ve onun yarattığı yıkım, günlük deneyimlerinin çok ötesindedir. Depremın önceden kestirilemez oluşu ve o esnada yaşanan çaresizlik hissi, kişilerin üzerindeki etkisini daha da arttırmaktadır. Özellikle 6 Şubat 2023 depreminin şiddeti, etkilediği bölgenin büyüklüğü, yarattığı

253 Bulut, “Adapazarı Depremi Bağlamında Din-Deprem İlişkisi”, 253.

254 Toplumda oluşan düzensizlik ve kuralsızlık.

255 Muhammet Fırat, “Deprem ve Toplumsal Etkileri”, *Tezkire Dergisi* 12 (2022), 47-48.

yıkım ve kayıplar, uzun süre devam eden artçı depremler, geciken kurtarma çalışmaları, depremzedelerin karşılaştığı barınma gibi sorunlar bu felaketin kişiler üzerindeki etkisini kat kat artıran durumlardır. İşte bu fizikî yıkıntıyla birlikte kişiler bedenlen ve ruhen psikolojik bir çöküntü içine girmektedirler. Psikologlar insanların işlevlerini bozacak kadar şiddetli olan bu bozukluğun, ilk bir ay içinde görülmesine Akut Stres Bozukluğu, bir aydan sonraki dönemde de devam etmesine Travma Sonrası Stres Bozukluğu denir. Örnek verecek olursak; deprem ile ilgili tekrar eden düşünceler (takıntılar) ve hayaller veya rüyalar, kişinin depremi hatırlatabilecek durum ve düşüncelerden kaçması, kaygı, aşırı korku, ağlama nöbetleri, ilgi kaybı, yalnızlık duygusu, ümitsizlik, uykusuzluk, yorgunluk, sinirlilik, öfke patlamaları ve dikkati toplayamama, yabancılaşıma bunlarda birkaçıdır. Psikologlara göre deprem sonrasında yaşadığımız tüm bu sıkıntılar, travma sonrası verdiğimiz doğal tepkiler olup, ilk bir ay boyunca görülmesi, son derece normal ve hatta sağlıklıdır. Çünkü bu duygu ve davranışlarımız, yaşadığımız felaketi anlama ve anlamlandırma sürecimizin bir parçasıdır. Sıkıntılı olan ise yukarıda saydığımız bu stres bozukluğunun çok uzun sürmesi ve kişinin günlük işlevlerini yapamayacak kadar ağır depresyonlarla seyretmesidir. Hatırlanacağı üzere Zilzâl sûresinin tefsîrinde de değinildiği gibi gördüğü o dehşetli sahne karşısında hayretler içinde kalan insanın, panik ve korku halinde, şaşırarak, “buna ne oluyor” dediği zikredilmekteydi. Her iki tabloda da korkmuş, sersemlemiş, dona kalmış, şok halindeki bir insan motifiyle karşı karşıyayız²⁵⁶.

3.3.1.2 Depremın Toplumsal Etkileri

Az önce de belirtildiği gibi bireyi derinden etkileyen bu afet, o bireyin içinde yaşadığı aileyi de hiç kuşkusuz olumsuz etkilemektedir. Toplumun yapı taşı olan ailede bu beklenmedik ani gelişmeler, kurum içinde özellikle çocuklar için ilişkilerin büyük oranda tahribata uğramasına yol açmaktadır. Sonrasında ise aile içi rahatsızlıklar, şiddet ve boşanma gibi problemleri de beraberinde getirmektedir. Hatta diyebiliriz ki, işte bu travmatik sıkıntıları yaşayan aile kurumunun da topluma uyum sağlaması zor olacağı gibi toplumun da bu kişileri kazanmakta güçlük çekeceği aşîkârdır. Bütün bunlar

256 Neşe Erol - Özgür Öner, “Travmaya Psikolojik Tepkiler ve Bunlara Yaklaşım”, *Türk Psikoloji Bülteni Deprem Özel Sayısı*, 5/14 (Eylül, 1999), 40; Fırat, “Deprem ve Toplumsal Etkileri”, 65-66; Yiğit, *Zilzâl Sûresi’nin Tefsîri*, 76-77.

toplumsal yapıda bütüncül bir bozulmaya yol açacak ve fonksiyon azalmalarına neden olacaktır.

Deprem sonrası ortaya çıkan bir başka sorun ise göç oranlarındaki artıştır. Çünkü depremin vurduğu bölgelerde; yerleşim, sanayi, ulaşım ve altyapı alanlarında ciddi bir şekilde tahribatlar yaparak bir nevi muhataplarını da göçe mecbur kılmaktadır. Depremlerden sonra mevcut bölgedeki ani nüfus azalmaları da bunu göstermektedir²⁵⁷.

Her ne kadar afetten etkilenen toplumda “kolektif bir stres durumu” ya da “sosyal kriz dönemi” ortaya çıksa da bazı sosyologlara göre yoksul insanlar daha çok kayıp vermekte, en fazla mağduriyeti de bu kesimler yaşamaktadır. Bu konuyu sosyolog Marks, çatışmacı teori²⁵⁸ ile irdelemiş ve zengin insanların ya daha sağlam ve pahalı binalarda oturduğunu ya da deprem sonrası alanı en kısa sürede terk ederek başka yerlere göç ettiğini ve kendi olanakları ile yaşamalarını idame edebildiklerini dile getirmiştir. Aynı durumun maalesef yoksullar için söz konusu olmadığını, onların ne sağlam pahalı binalarda oturabildiklerini ne de deprem sonrası kendilerini toparlayabilecek yeterli maddi imkanlara sahip olduğunu söylenemeyeceğini dolayısıyla da afet sonrası zarar görebilirliğin herkes için eşit olmadığını ortaya koymuştur. Yine bu bağlamda bakıldığında depremin yol açtığı can ve mal kayıpları, toplumda sosyal tahribatlar ile sosyal eşitsizlikler yaratmaktadır²⁵⁹.

Bu bağlamda şöyle diyebiliriz, göç deprem sonrası kaçınılmaz olaylardan biridir. Fakat insanlar bu olaydan, sosyal statülerine göre farklı boyutlarda etkilenirler. Ayrıca göç ettikleri bölgelerde de ister istemez farklı bir muameleye tabi olurlar. Bu sosyal eşitsizlikler artığı ölçüde sorunlar da artacaktır ve adeta süreklilik kazanacaktır.

Depremlerin yarattığı can ve mal kayıpları ile toplumsal ve bireysel travmalara ayrıca gelecekte kapanması zor, derin sosyal bunalımlara yol açabileceği de aşıkardır. Bu nevi olumsuzlukları gidermek ya da en aza indirmek için fiziki, sosyal, sağlık ve psikolojik destek sağlanması elzemdir. O yüzden toplum düzeninin sağlanması, ailelerin korunmaya alınması, zarar gören bireylerin sağlıklı olarak yaşamlarına devam etmesi için gereken ekonomik, sosyal ve sağlık desteklerinin sağlanması sosyal devletin önemli

257 Ahmet Özer, “Depremin Sosyolojik Olarak Kısa Bir Tahlili” (Erişim 5 Şubat 2024); Fırat, “Deprem ve Toplumsal Etkileri”, 66-67.

258 Toplum, kendi içindeki çeşitli gruplar arasındaki adaletsizliklere odaklanarak araştır.

259 Özer, “Depremin Sosyolojik Olarak Kısa Bir Tahlili”.

görevlerindendir. Görünen o ki en son yaşadığımız 6 Şubat Kahramanmaraş (2023) depreminin nerdeyse on bir ilimizi kapsayacak şekilde geniş bir araziye yayılmasından dolayı, devlet bu desteği her noktaya sağlamada yeterli olamamıştır. Yine bu konuda bireysel çabalarında olduğu görülmüş fakat koordinasyon yetersizliğinden dolayı onlardan istenilen başarıda sağlanamamıştır²⁶⁰.

Görüldüğü gibi deprem olduktan sonra etkin bir organizasyon ve koordinasyonun bulunmaması da felaketin boyutunu artıran bir başka etmendir. Koordinasyondaki bu sıkıntının ana nedeni bizim afet yönetimi konusundaki eksikliğimizdir. Bu eksikliğin giderilmesi içinde acilen bu konuda bir vizyon planı yapılmalı, yapılan stratejik planlar ve imar planı gözden geçirilmelidir. Afet öncesi, anı ve sonrası çalışmalar için hazırlıklara bir an evvel başlanmalıdır. Afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması amacıyla, afet öncesinde, sırasında ve sonrasında alınması gereken önlemler ve yapılması gereken çalışmaların planlanması, yönlendirilmesi, koordine edilmesi, desteklenmesi ve etkin olarak uygulanabilmesi için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarıyla, imkân ve kaynaklarının belirlenen stratejik hedefler ve öncelikler doğrultusunda kullanılmasını gerekmektedir. Bu iş çok yönlü, çok disiplinli, çok aktörlü, dinamik ve karmaşık bir yönetim sürecidir²⁶¹.

Tanımdan da anlaşıldığı üzere, afet yönetimi toplumca yapılması gereken topyekûn bir mücadeledir, bir emek sarfetmedir.

3.3.1.3 Depremın Ekonomik Etkileri

Depremın neden olduğu ekonomik hasarlar; birincil (doğrudan ve dolaylı) ekonomik etkiler ve ikincil ekonomik etkiler altında toplanmaktadır. Birincil etkiler depremin enerji, altyapı, ulaşım, sanayi ve iletişim vb. gibi sistemlere, o anda yapmış olduğu tahribatlardır. Depremden belli bir süre sonra meydana gelen ve ülke ekonomisi üzerinde yarattığı olumsuz etkilere de ikincil etkiler denir. İkincil etkiler, aslında birincil tahribatların uzun döneme yayılan olumsuz tesirleridir. Ülke genelinde düşünülecek olurs bunlar; enflasyon oranları, kamu harcamaları, iktisadi büyüme ve bütçe açığı, istihdam, gelir ve büyüme düzeyindeki düşüşler ikincil ekonomik etkilerden

260 Özer, “Depremın Sosyolojik Olarak Kısa Bir Tahlili”.

261 AFAD, “Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü”; Özer, “Depremın Sosyolojik Olarak Kısa Bir Tahlili”.

bazılarıdır ²⁶² . Bu kadar olumsuzluklara rağmen afetlerde güzel durumlarda yaşanabilmektedir. Hatta normal zamanlardan daha yoğun ve farklı bir toplumsal dayanışma ruhu ortaya çıkabilmektedir.

3.3.2 Dayanışma Ruhu

Topluluğu oluşturan kişilerin bir şeyi gerçekleştirmek için duygu, düşünce ve çıkar birliği göstermeleri, birbirlerini kollamaları olarak tanımlanan dayanışma ruhu, deprem gibi afetlerde bireysel, toplumsal ya da evrensel boyutta ortaya çıkmakta hatta hiç görülmediği kadar da artabilmektedir. İnsanlar, afet dönemlerindeki bütün bu olumsuzluklara rağmen kendi bireyselliklerini unutup etrafındakileri önemsemeye başlamaktadır.

Bu konuya eğilen sosyolog Durkheim, afet zamanlarında insanların yardımlaşma ve dayanışma duygularının çarpan etkisiyle yükseldiğini, acıların ister istemez insanları birleştirdiğini ve böylece dayanışma ruhunu artırdığını söylemiştir. Nitekim 6 Şubat 2023 (Kahramanmaraş) depreminde de afetzedelerin yaralarını sarmak için yurdun dört bir yanından vatandaşların o bölgeye koştuğunu görülmektedir. Halk, ayrımsız bir şekilde, elinden geldiğince, maddi manevi yönden destek olmaya çalışmıştır²⁶³.

Depremden sonra gördüğümüz bu insanî dayanışma ve sağduyu kadar küçük çaplı da olsa ne yazık ki fırsatçılık ve yağma girişimleri de ortaya çıkmaktadır. Kaynaklarda geçtiğine göre 702 (1302) yılı Mısır ve 791 (1389) yılı Nîşâbü'r depremlerinde yağmacılık zenginlerinden bahsedilir. Hatta benzer tutumları sergileyen devletler bile görülmüştür. Kaydedildiğine göre, 533 (1139) yılı depremini fırsat bilen Gürcü Kralı I. Dimitrius'un Gence baskını, 552 (1157) depreminde Haçlılar'ın Şeyzer Münkızı Emirliği'nin sonunu getiren istilâsı bu fırsatçılıklara birer örnektir²⁶⁴.

Depreme, nefis terbiyesi açısından da bir bakılacak olursa, insanın; ayağının altı kayarken, evi sallanırken, sevdiklerini kaybederken ne kadar aciz, zayıf ve korunmaya muhtaç olduğu görülmektedir. İnsanoğlunun, sınırsız büyüme ve tüketimdeki doyumsuzluğu, aç gözlülüğü ve ölçsüzlüğü had safhaya çıkarması, her şeyi görünür ve

262 Fazel Ahmad Siawash Ochmas, *Deprem Afet Yönetiminde Disiplinler Arası Bilgi Paylaşım Sistemleri* (İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 36-37.

263 Özer, "Depremin Sosyolojik Olarak Kısa Bir Tahlili", 52-54.

264 Aslantaş, "Zelzele", 44/229.

görülebilen şeylerden ibaret sayması ve en tehlikelisi ise yaşanan bu bölgesel depremlerin kâinatın sonunu getirecek olan kıyâmetin nisbî provaları olduğunu bir türlü idrak edememesi, alem ve Tanrı ile arasındaki ilişkileri tamamen kendi bencilliğine indirgeyen nefsinin de depremle birlikte sarsılması ve kendini hesaba çekmesi gerekmektedir²⁶⁵.

3.4 Depremde Yıkıma Etkisi Olan Fiziki, Mimari ve Bilişsel Etmenler ve Bunları Minimize Etme

Bir doğa olayının afete dönüşmesinde birçok etken olduğu gözlenmekte ise de bu etkenler içinde insanların doğa üzerinde yaptıkları olumsuz değişikliklerin tesiri de oldukça büyüktür. Bilhassa fay hatları doğrultusundaki düzensiz yapılaşma, doğa tahribatı, güvenlik önceliğinin ihmalı ve denetimsizlik gibi faktörler de bu insan etkenlerinin başlıcaları arasında sayılabilmektedir. Bu görüşe göre risk yalnızca depremlerden oluşmamakta, şiddeti ve/veya büyüklüğü nispetinde depremlerin yanı sıra zarar görebilir fiziksel, sosyal ve ekonomik yapılar afet riskini arttırmaktadır. Nitekim benzer şiddetteki depremlere maruz kalmalarına rağmen bazı yerleşim birimlerinin diğerlerine oranla çok daha fazla kayıp yaşaması, zarar görebilir kimi yapısal unsurlarla açıklanabilir. Depremi en çok zarar verdiği bu kırılgan yapı ve unsurlar, önceden tespit edilip güçlendirilirse, kayıp ve zararlar asgari seviyeye çekilebilmektedir²⁶⁶. Nitekim 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depreminde de bazı binaların tamamen yıkılmasına rağmen aynı zemin üzerinde bir başka yapının ise hasar dahi almadan ayakta kaldığı gözlenmiştir. Hatta binanın zemin katında bulunan bir züccaciye dükkanında kırılan birkaç tabak dışında hiçbir ürüne zarar gelmemiştir²⁶⁷.

Bu açıklamalar doğrultusunda şöyle diyebiliriz ki, depremlerin cana ve mala verdiği zararın önemli bir kısmının nedeni sarsıntılara dayanamayıp hasar gören binalardır! Deprem bilimcileri, şehir planlamacıları, inşaat mühendisleri, mimarların sürekli

265 Yiğit, *Zilzâl Sûresi'nin Tefsîri*, 73-74.

266 Yolcu, *17 Ağustos Depremi ile 23 Ekim-9 Kasım 2011 Van Depremlerinin Kriz Yönetimi Açısından Karşılaştırılması*, 13; Bilik, “Tarihsel Süreçte Depremler ve Başa Çıkma Pratikleri”, 727-8.

²⁶⁷ Nergis Televizyonu (NTV), “Haberler, Türkiye Haberleri (Tek Bir Tabak Bile Kırılmamıştı: Züccaciye Mağazasında Deprem Anı Kamerada)” (Erişim 29 Aralık 2024).

vurguladığı gibi, işin hakikatinde, “Deprem değil, yapı öldürür!” sözü dikkate alınmalıdır²⁶⁸.

Deprem, ne zaman yer katmanlarında meydana gelen aktivitenin bir sonucu olarak açıklanmaya başlandıysa, rasyonel baş etme pratiklerini de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede sismik hareketliliği ölçecek cihazlar geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmış, mukavemet yeteneği yüksek yapılar inşa edilmiş; çeşitli bürokratik ve teknokratik²⁶⁹ önlemlere başvurulmuştur.

Sadece binaların mukavemet yeteneğinin artırılması değil, aynı zamanda üzerin de bulunduğu zeminin jeolojik özelliklerinin bilinmesi de çok önemli bir unsurdur. Zemin özellikleri derken; kaygan zeminler, gevşek topraklara sahip meyilli araziler, dik yarıların yakını, dik boğaz ve vadilerin içi, çok kar yağın ve çığ meydana gelen yamaçlar kastedilmektedir. Çünkü depremin tetikleyeceği kaya kopmaları ya da çığ düşmeleri yıkımlara ve can kayıplarına yol açabilir. Diğer yandan, bir binanın yapısı ve zemini kadar içindeki eşyalarda tehlike arz edebilir. Yani sarsıntı sırasında devrilme ve düşme riski olan dolap, klima, soba gibi eşyalar güvenli bir biçimde sabitlenmelidir.

Kısaca bir yapı inşa edilirken yapılması gerekenler şöyle toparlanabilir: ilk aşamada, yer seçimi, zemin etüdü, temel sistemi, bölgenin jeolojik yapısı, fay hattıyla ilişkisi, proje detayı ve çizimi, kurallara uygun bir şekilde güvence altına alınmalıdır. Sonraki aşamada inşaatın sağlamlığı için kullanılacak malzemenin (demir, kalıp, çimento, çelik gibi her türlü alet ve edevatın) seçimi, kalitesi ve bunların ihtiyaç kadar kullanımı sağlanmalıdır. Son aşamada ise, gerekli çalışmalar, adım adım teknik ve mesleki denetim güvencesinde, objektif olarak yapılmalıdır²⁷⁰.

Bütün bunlarla beraber afet sonrası ortaya çıkan yangınlar da hasarı artıran etmenlerdendir. Bu yangınlara karşıda tedbir amaçlı gaz ya da elektrik kaçağı olması ihtimalini düşünerek gaz vanaları ve elektrik sigortaları otomatikleştirilmelidir.

²⁶⁸ Eyidoğan, *50 Soruda Deprem*, 10.

²⁶⁹ Bütün karar verme süreçlerinin teknik uzmanların ellerinde olması.

²⁷⁰ Fikret Karaman, “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”, 916.

Binalarda yangın önlemlerinin alınmış olması, yangın söndürme cihazlarının kolay erişilebilir ve herkes tarafından bilinen yerlerde bulunması gerekmektedir²⁷¹.

Depremde zarar görebilirliği azaltmak için; zemin, bina ve bina içi önlemlere ek olarak bir şehrin yerleşim planının da çok iyi olması gerekir. Yani bir kente kuşbakışı baktığımızda eğer yollar eğri bükü ise binalar çürük dişler gibi dizilmişse, hava koridorları ve yeşil alanlar yoksa, orada kent iyi yönetilmemiş, imar planları, alt yapı ve yapı denetimi sağlıklı değil demektir. Böyle bir kentte bir deprem olması durumunda da felaket kaçınılmaz olacaktır. Burada müteahhitler ve bunları denetleyecek olan kuruluşlara büyük sorumluluk düşmektedir. Hatta sadece kurum ve kuruluşlara görev düşmemekte, toplumu oluşturan bireylerin de bu konuda yeterince bilinçlendirilmesi gerekmektedir²⁷².

Emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Afife Batur'un şu tespitleri bu bakımdan son derece önemlidir: "17 Ağustos 1999 depremi bir doğal olay olarak başladı ama bir toplumsal ve teknik felaket olarak sonuçlandı.... Bu deprem sanırım bize, yerleşmeyi bilip bilmediğimiz ve bu ağır bilançonun yaşanmasında etkisi olan politikacılardan başlayarak, yerel yönetimlere, arada rol alan müteahhitlere ve giderek teknik personele kadar inen bir sorumluluk payının irdelenmesi gerektiğini göstermektedir²⁷³. Ne yazık ki en son yaşadığımız deprem de bize göstermektedir ki, bu yetersizliğimiz hâlâ devam etmektedir.

İnşaat mühendislerinden Cemal Gökçe'nin şu tespiti de dikkat çekicidir: "Aslında bizim ülkemizde yapıya yönelik, depreme yönelik bilgi gerçekte vardır. Yani bu anlamda çok eksikliğimizin olduğunu düşünmüyorum, ama bir şey eksikti; yapı kültürü ve deprem kültürü"²⁷⁴. Mühendisimize göre bizim depreme dayanıklı yapıya yönelik bilgiye sahip olduğumuzu ama en büyük sıkıntımızın bu bilginin uygulamaya dökülememesi ve hayata geçirilememesinden kaynaklanmaktadır.

²⁷¹ Mahir E. Ocak, "Depremlerden Nasıl Korunmalıyız?", *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi* (Mart 2023), 66.

²⁷² Özer, "Depremin Sosyolojik Olarak Kısa Bir Tahlili".

²⁷³ Eyidoğan, *50 Soruda Deprem*, 12.

²⁷⁴ Eyidoğan, *50 Soruda Deprem*, 18.

Öyleyse, bu anlatılanlardan şu kaniya varılabilir; deprem sonrasında yıkım şiddetinin artmasında sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve çevresel faktörlerin ortak etkisi görülmektedir.

Kontrolsüz kentleşme, kaynaklara ulaşım ve servet dağılımındaki eşitsizlik, yaş, cinsiyet ve etnik faktörler gibi bir dizi sosyoekonomik değişken, bireylerin afetlerden zarar görme oranlarını direkt veya dolaylı olarak etkilemektedir. Dolayısıyla afetlerin oluşumu ve meydana gelen kayıpların faili doğadan ziyade sosyal, siyasal ve ekonomik süreçlerdir diyebiliriz. Hızlı ve kontrolsüz büyüyen kentlerde, yetersiz altyapı ile dayanıksız konut stokları da artmıştır. İşte bu konut tiplerinde barınan sosyoekonomik açıdan kırılgan nüfusumuz da bu afetler karşısında birer risk grubudur²⁷⁵.

Buraya kadar bir afetin büyüklüğünü etkileyen ana faktörleri; “Yerleşim alanının odak noktasına uzaklığı, depremin fiziksel büyüklüğü, nüfus yoğunluğu, bölgenin gelişmişliği, bilgi ve eğitim seviyesi, toplumun afet olaylarına karşı önceden alabileceği koruyucu ve önleyici önlemlerin ulaşılabildiği düzey” olarak sıralanabilir. Bu faktörlerden ilk iki tanesi, yani alanların uzaklığı ve fiziksel büyüklüğü doğal kökenli olup geri kalanların hepsi de insan faaliyetlerinden kaynaklanıp bu faaliyetlerin yanlış veya doğru yönde gelişmesine paralel olarak azalmakta ya da artmaktadır²⁷⁶.

Bu başlık bağlamında sonuç olarak denilebilir ki, Allah insanı; tabiatı araştırmak, incelemek, imar etmek ve ona zarar verecek davranışlardan uzak durmakla sorumlu tutmuştur. Bu sebeple insanların, üzerinde yaşadıkları coğrafyanın jeolojik, meteorolojik ve fiziki şartlarını araştırıp tedbir almaları ve hayatlarını buna göre düzenlemeleri gerekir. Aynı zamanda bu hem dinî hem de insanî bir sorumluluktur. Bu bağlamda insanlar mesken alanları için uygun yerleri seçmek, buralarda uygun tarzda inşaatlar yapmak, sonrasında ise ilk yardım ve kurtarma tedbirleri gibi birçok önlemi almakla yükümlüdür. Eğer bu tedbirleri yerine getirmeyecek olursa, yazgısını kendi elleriyle bir felakete dönüştürmüş olabilir. Bugün birinci derecede deprem alanı olan fay hatları üzerine ya da gevşek zeminli ovalarda şehirler oluşturarak, uygun şartlarda olmayan yapılar kurarak ve daha birçok ihmalkarlıkların olduğu bir durumda, meseleyi ilahi takdire havale etmek, bir nevi Allah'ın koyduğu kanunları dikkate almamaktır.

275 Bilik, “Tarihsel Süreçte Depremler ve Başa Çıkma Pratikleri”, 726.

276 Ochmas, *Deprem Afet Yönetiminde Disiplinler Arası Bilgi Paylaşım Sistemleri*, 5.

Benzer şekilde su yollarına, dere kenarlarına, heyelan bölgelerine ya da deprem kuşağındaki ovalara evler inşa edip sonra da yağmurdan, selden, depremden ya da başka bir doğa olayından, zarar görünce kadere küsen insanların ve bütün bunlara izin veren yetkililerin sorumluluklarını ilahi takdire havale ederek kurtulmaları söz konusu olamaz²⁷⁷. Burada insanın Allah'ın her şeye muktedir olduğuna inanarak, yapacağı işle ilgili öncesinden başlayarak, bilgisi ve imkânı dahilinde, bütün maddi ve manevi tedbirleri alıp, gerekli sorumlulukları yerine getirdikten sonra, sonucun elde edilmesi için Allah'a güvenmesi, yani tam bir tevekkül anlayışıyla hareket etmesi gerekmektedir. Olması gereken sebepleri yerine getirip, güçlü bir irade ve alın terini ortaya koyduktan sonra, sabır ve tevekkül ile Allah'a güvenmek ve teslim olmaktır²⁷⁸. Öncesinde tedbir almak denmişken acaba bu deprem vakasının önceden tespit edilmesi mümkün mü?

3.5 Depremler Önceden Kestirilebilir mi?

Oluşumu durdurulamayan bu jeolojik olayı öncesinde tespit etmek için çeşitli gözlemler yapılmış ve yaşanan birçok depremden önce şu durumların görüldüğü saptanmıştır: Kuyulardaki su seviyesinde değişimler, termal sularında bulanmalar, kaynak ve göl sularındaki ısı yükselmeleri, hafif şiddette titreşimler, kedi, köpek ve kuşlar gibi bazı hayvanların davranışlarındaki değişimler ve toprak, kaya ve suda bulunan uranyumdan köken alan radon²⁷⁹ gazı çıkışı ... Fakat tespit edilen bu değişimlerin hiçbirisi depremi önceden bildiren spesifik bir haberci olarak algılanamaz. Çünkü, kaynaklara göre, aynı olaylara deprem dışı zamanlarda da tanık olunabilmektedir²⁸⁰.

İlk bölümde de belirtildiği gibi, tektonik depremlerin asıl nedeni faylardır. Doğal olarak bu fay hatlarının ayrıntılı haritalarını çıkarıp üzerinde inceleme yaparak, zemin yükselmesi ve eğimlenmesini gözleyerek ayrıca bu bölgelerdeki kayaçların direnç değişimlerini gözleyerek bir deprem öngörüsünde bulunabilmeyiz. Yine istatistiksel olarak bir bölgedeki meydana gelen depremlerin sıklık sayılarını bakarak ve ulusal GPS (Global Positioning System)²⁸¹ ağıının kurulması gibi çalışmalardan yararlanarak sadece

²⁷⁷ Bulut, “Adapazarı Depremi Bağlamında Din-Deprem İlişkisi”, 256.

²⁷⁸ Fikret Karaman, “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”, 915.

²⁷⁹ Renksiz, kokusuz, tatsız ve gözle görülemeyen radyoaktif bir gazdır.

²⁸⁰ Yüksel, *Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*, 80.

²⁸¹ (Küresel Yer Belirleme Sistemi) uydularla nesnelerin arasındaki mesafeyi ölçerek, dünya üzerinde bulunduğu konumu belirleme.

bir deprem öngörüsünde bulunmaktadır. Ancak bu öngörü de depremin yer, oluş zamanı ve büyüklük belirsizliğini, kesinliğe kavuşturabildiği zaman ancak geçerli olabilecektir²⁸².

Kısacası; yüzyıllardır, gezegenlerin konumlarını müşahedeye, hayvanların deprem öncesi hırçınlığını gözlemeye vs. varıncaya dek çok çeşitli öngörü yöntemleri kullanılagelmiştir. Fakat bunlarda da başarısız olunmuştur. Çünkü küçük bir fay kırılmasının giderek büyük bir kırılmaya dönüşmesi olayı, tahmin edilemeyecek çok sayıda jeolojik ayrıntıya bağlıdır. Dünyada gelişen küresel tektonik araştırmalar sayesinde, yıkıcı depremlerin büyük çoğunluğunun büyüklüğü ve meydana gelmesinin beklenebileceği yeri kestirme olanağı doğmuş ama bütün bu gelişmeler ne yazık ki, kesin oluş zamanını öngörmemize henüz imkân vermemiştir. Depremin önceden kestirilemez oluşunun dayandığı en önemli gerçek, fayların önceden verdikleri işaretlerin birbirini tutmaması olarak görülmektedir. Başka bir deyişle, bazı faylar güçlü işaretler verirken bazı faylar ise hiçbir işaret vermeden ansızın küt diye kırılmaktadır. Bu durum karşısında da hiçbir bilim adamı, maalesef depremin önceden bilinebilirliğini savunamamaktadır²⁸³.

Depremleri tahmin etmek amacıyla halen Japonya, Amerika Birleşik Devleti, Çin ve Rusya gibi deprem riskinin yüksek olduğu ülkelerde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Kısa aralıklı depremlerin tahminine yönelik güvenilir bir yöntem henüz tasarlanmamıştır. Bunun yanında depremlerin tekrarlanmalı ve döngüsel oluşu temel alınarak uzun aralıklı kestirimler yapılabilmektedir. Sismologlar, tarafından depremlerin tarihsel örnekleri incelenerek yapılan bu uzun aralıklı kestirimler, yapı yönetmenliğini geliştirmek için kullanılan bilgiyi sağlamakta ve arazi kullanım planlanmasına da yardımcı olmaktadır²⁸⁴.

Ülkemizde depremle ilgili kurumsal çalışmalar ise 1868 yılında kurulan -daha sonraları ismi Kandilli Rasathanesi Deprem Araştırma Enstitüsü olan- “Rasathane-i Amire” tarafından başlatılmıştır. Bu kurum daha sonra Boğaziçi Üniversitesinin himayesinde gelişmiş “Deprem Mühendisliği ve Jeofizik Ana Bilim Dalı” ile ortaklaşa birçok alan

282 Yüksel, *Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*, 80-81.

283 Bolt, *Depremler*, 267-268; Yüksel, *Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*, 85.

284 Tasa, “*Depremler ve Yerkürenin İçi*”, 358.

araştırması yapmıştır. Depremler hakkında ölçümler kaydedilmiş, raporlar düzenlenmiş, riskli alanlarla ilgili haritalar çıkarılmış, yapı-zemin etkileşimi, depreme dayanıklı tasarım yöntemlerinin geliştirilmesi, kamu ve özel kurumlarda eğitim programları uygulanması gibi birçok akademik faaliyete imza atmıştır²⁸⁵. 2002 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan İstanbul Deprem Acil Müdahale ve Erken Uyarı Sistemi ile deprem erken uyarı sinyali üretilmekte ve 110 adet kuvvetli yer hareketi istasyonu aracılığıyla depremin hemen ardından haritalandırılan hasar görmüş bina dağılım bilgileri, ilgili kurumlara iletilmektedir. Kurumsal bazda alınan bu önlemlerin yanında ferdi olarak alınabilecek tedbirler de mevcuttur.

3.6 Depremden Korunma

Bir önceki konuda toplumsal ve kurumsal olarak alınması gereken önlemlerden bahsedilmiştir. Burada ise daha dar çerçevede bireysel olarak alınabilecek tedbirlerden kısaca bahsedilecektir. Kurumsal tedbirlerin içerisinde değinilen fakat bireysel olarak öncelikle alacağımız ya da yaptıracığımız bir evin, zemininin güvenli, imar planına, yapı tekniğine ve inşaat yönetmeliğine uygun, sigortalı, dayanıklı ve sağlam olmasına dikkat edilmelidir. Bu önlemlerin yanı sıra, ev içerisinde sarsıntı esnasında devrilme riski bulunan eşyaların özellikle soba ve diğer ısıtıcıları sağlam malzemelerle duvara veya yere tespiti iyi yapılmalıdır.

Ayrıca bir deprem çantası²⁸⁶ tertip edilip her an hazır bir şekilde bulundurulmalı ve bir deprem planı hazırlanıp, bu plana göre nasıl davranılması gerektiğinin tatbikatı da zaman zaman yapılmalıdır.

Deprem sırasında ise kesinlikle panik yapılmamalı, sabitlenmemiş eşyalardan uzak durulmalı, bizi koruyabilecek sabit bir eşya yanına çöelmeli, başımızı iki elimizin arasına alarak ve sarsıntı geçene dek beklemeliyiz. Sarsıntı geçtikten sonra, daha önceden hazırlanmış acil durum çantası ile gerekli olan eşya ve malzemeyi yanımıza alarak güvenli bir şekilde binayı (kesinlikle asansör kullanmadan) derhal terk edip toplanma bölgesine gitmeliyiz. Artçı sarsıntılara karşı da tetikte olup, toplanma

285 Fikret Karaman, “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”, 903-936.

286 İçerisinde gerekli ilk yardım malzemesi, yedek pil ve pilli radyo, el feneri, temizlik malzemeleri, sinyal düdüğü, mum, kibrit, kuru gıda ve bisküvi gibi malzemelerin bulunduğu çanta.

alanlarında kurallara ve yöneticilerin talimatına mutlaka uyulmalı, kargaşa, dedikodu ve huzursuzluğa izin vermemelidir²⁸⁷.

Ne yazık ki topraklarının çok büyük bir bölümü deprem tehlikesi altında olan bir ülkede yaşamaktayız. Ne zaman, nerede ve nasıl olacağı muallakta olan deprem olgusuna karşı önlem almak ve aldığımız önlemleri yaygınlaştırmak çok önemlidir. Öyleyse biz de tıpkı 1999 Gölcük depreminden sonra “deprem dede”²⁸⁸ diye tanınmış merhum Ahmet Mete Işıkara’nın da telkin ettiği gibi depremden korkmak yerine tedbir almalıyız yani “depremle yaşamayı” öğrenmeliyiz.

Çalışmamızın başında da değindiğimiz gibi depremler doğa kaynaklı, oluşumu engellenemeyen jeolojik olaylardır. Oluşumu engellenemeyen bu deprem karşısında bizim gerekli önlemleri alarak vereceği zararı ve tahribatı minimize etmemiz gerekmektedir. Bize bağışlanan bu çevre, bu hayat emanettir ve emaneti en güzel şekilde korumak gerekir. Çünkü hayatı veren Allah bize hayat hakkını ve can emniyetini, korunması gereken değerlerin başında bildirmektedir. Bu yüzden tabiatımıza yerleştirilmiş olan tedbir düşüncesi, bizim bir bakıma istemsiz olarak başvurduğumuz bir yoldur. Yaşadığımız mekânların güvenli olmasını sağlamak da ayağımızı bastığımız zemini tanımak da işte bu hazırlık ve önlemin bir parçasıdır. Sonuçta, tedbir, bizim insan olarak üzerimize düşeni yapmamızdır, takdir ise olayların arkasındaki hakiki tesir sahibinindir²⁸⁹.

287 Coşkun İşçi, “Deprem Nedir ve Nasıl Korunuruz?”, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 3/9 (Haziran 2008), 972-982.

288 Deprem bilimci, jeofizikçi, eğitimci Ahmet Mete Işıkara.

289 Yiğit, *Zilzâl Sûresi'nin Tefsîri*, 74-75.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Genel olarak bu çalışmada, nerede, ne zaman ve nasıl olacağı muallakta olan deprem olgusunun, dinî ve teknik açıdan değerlendirilmesi yapıp, sosyal etkilerine de kısaca temas edilmiştir. İlk kısmında deprem olgusuna teknik açıdan değinilmiştir. Afet sınıflandırılmasında depremin, fenomen/olgu kaynaklı, oluşumu engellenemeyen, tabii-fiziksel bir jeolojik olay olduğu anlaşılmıştır. Teknik açıdan deprem, yeraltında değişik fiziksel ve jeolojik nedenlerle biriken potansiyel enerjinin, kayaçların kırılmasıyla aniden kinetik enerjiye dönüşmesi ve dalgalar halinde yayılarak yeryüzünü sallamasıdır. Teknik tanımdan da anlaşıldığı üzere deprem vakasını kavrayabilmek için olayın gerçekleştiği yerkürenin içi yapısı da kısaca açıklanmıştır. Oluş nedenlerine değinilen deprem olgusunun; odak noktası, merkez üssü, odak derinliği, deprem dalgası, deprem şiddeti ve büyüklüğü gibi parametreleri izâh edilmeye çalışılmıştır. Oluş nedenlerine göre üç türü bulunan bu fenomenin, dünyada ve ülkemizde en yaygın görüleninin, en çok hasar vereninin de tektonik kaynaklı depremler olduğu anlaşılmıştır.

İkinci kısımda ise teknik açıdan değerlendirilen bu deprem olgusunun, Zilzâl sûresi özelinde Kur'ân'ı- Kerîm'de nasıl işlendiği tefsîrilerin ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Öncelikle Zilzâl sûresine, *zilzâl*, *zelzele* ve *câmia* isimlerinin verildiğinden, fazilet açısından da Kur'ân'ın yarısına ya da dörtte birine denk tutulduğundan, Mekkî mi Medenî mi olduğu konusunda kesin bir kanıya varılamayacağından bahsedilip genel olarak sûre tanıtıldıktan sonra âyet âyet açıklanması yapılmıştır. Kaynaklarda görüldüğü kadarıyla müfessirler sûrenin tefsirini yaparken en çok üzerinde durduğu konulardan bazıları: burada geçen sarsıntının kıyâmetin birinci merhalesinde mi yoksa ikinci merhalesinde mi olacağı; yerin ağırlıklarından maksadın neler olduğu; yer ağırlıklarını çıkarırken “ona ne oluyor şeklinde” hitap eden kişinin kim ya da kimler olabileceği; yerin, haberleri anlatma keyfiyetinin nasıl olacağı; Allah'ın yeryüzüne yapmış olduğu vahyin mahiyetinin nasıl olacağı; insanların hangi vaziyette amellerini görmek üzere gideceği; zerre ağırlığınca hayır ve şerrin gösterileceği mi yoksa karşılığının mı alınacağıdır.

Bilinen teknik depremden çok daha büyük makro boyuttaki bir kıyâmet sarsıntısıyla başlayan Zilzâl sûrenin, anahtar lafızlarına da değinilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de depremle ilgili olduğu düşünülen bazı kavramaların da açıklaması yapılmıştır. Bu açıklamalara baktığımızda Kur'ân-ı Kerîm'in genelinde zelzele, bilinen teknik

anlamdaki depremde ziyade, daha çok dünyanın da sonunu getirecek olan kıyâmet sarsıntısı, günahkâr kavimleri helak etmek için gönderilen afet ya da sosyolojik anlamda mecazi olarak toplumun sarsılması çerçeveleri içinde işlendiği görülmüştür.

Dinî ve teknik açıdan genel bir değerlendirilmesi yapılan deprem olgusunun, son kısımda ise sosyal hayattaki yansımalarının insanlar tarafından nasıl algılandığına temas edilmiştir. İnsanlığın ilk çağlarında deprem, değişik mitolojik ve efsanelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Semavi dinlerle beraber bu algıda metafizik bir boyut kazanarak; kader, imtihan, ceza, kızgınlık, uyarı, güç, dine aykırı davranışlar, Sünnetullah, ibadetlerden uzaklaşma, ahlakî çöküntü, kıyamet ve İlâhi takdir olarak çeşitlendiği görülmüştür. Burada filozofları, depremi tabiata başvurarak açıklamaya çalıştıkları da vurgulanmıştır. Başta jeoloji, jeofizik alanları olmak üzere bilim ve teknolojinin ilerlemesine paralel olarak deprem algısı da rasyonelleşmiş ve nedenleri fiziksel olarak bilinen ve sonuçları sosyal olarak açıklanabilen yeni bir alana taşınmıştır. Sıradan bir doğa olayı olarak görülen depremde yıkımların artmasında; hatalı yapılanma, ihmal/ sorumsuzluk, bilimsel gelişmelere önem verilmemesi gibi bilimsel içerikli açıklamalar yapılmıştır. Bütün bu değişimlerle birlikte afetlerin oluşumunda edilgen konumda bulunan insan ve doğa faktörü, etken konuma taşınmıştır. Tabii-fiziksel ve jeolojik bir fenomen olan deprem, ayrıca insanları sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel vb. pek çok açıdan krizin eşiğine getiren önemli bir olgudur. Toplumların bu afeti maddi ve manevi yönden minimum zararla atlattığı için, bu olumsuz etkilerin nasıl minimize edeceğini bilmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Günümüze kadar gelen bütün bu bilgilere ve teknolojik gelişmelere rağmen, karmaşık birçok kozmik etmenin neden olduğu depremin zaman ve yer konusunda nokta atışı olarak tespitinin, durdurulmasının şimdilik mümkün olmadığı da bilinen bir gerçektir.

Allah insanı kâinatı araştırmak, incelemek, imar etmek ve ona zarar verecek davranışlardan uzak durmakla sorumlu tutmuştur. Allah'ın evrene koyduğu düzenin bozulmaması için insanlar, üzerinde yaşadıkları coğrafyanın jeolojik, meteorolojik ve fiziki şartlarını araştırıp, doğal dengeyi tahrip etmeden, tedbir almaları ve yaşayışlarını ona göre düzenlemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda Müslümanlar mesken alanı için uygun yerleri seçmek, buralarda uygun tarzda inşaatlar yapmak, sonrasında ilk yardım ve kurtarma tedbirleri almakla yükümlüdür. Eğer bu tedbirleri yerine getirmeyecek olursa, ilâhi takdiri kendisi için bir felakete dönüştürmüş olacaktır. Bu sadece Müslüman olmanın değil insan olmanın da gerektirdiği bir sorumluluktur.

KAYNAKLAR

- Aslantaş, Nuh. “Zelzele”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/227-231. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Atabey, Eşref. *Deprem*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Yayınları, 2000.
- Aydar, Hidayet. “Bazı Kur’ân Âyetlerinin Işığında Kocaeli Depremine Bakış”. *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırma Dergisi* 2/19, 20, 21 (Eylül, Ekim, Kasım 1999), 110-148. <http://ktp.isam.org.tr/>
- Bakkal, Ali. “Her Kötülüğün Cezası Verilecek mi? Zilzâl Sûresi’nin Son Âyeti Bağlamında Bir Değerlendirme”, *KURSAD Kur’ân ve Sünnet Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2022), 37-50. <https://dergipark.org.tr/>
- Bektaş, K. Kibar. *İslamî Düşünce Dünyasında Deprem Algısı: 1999 Marmara ve 2011 Van Depreminin İslamî Basın ve Yayında Yer Alma Biçimi*, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016. <https://tez.yok.gov.tr/>.
- Bilik, Mehmet Baki. *2011 Van Depremleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015. <https://tez.yok.gov.tr/>.
- Bilik, Mehmet Baki. “Tarihsel Süreçte Depremler ve Başa Çıkma Pratikleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13/69 (Mart 2020), 721-28. <https://www.sosyalarastirmalar.com/>
- Bolt, Bruce A. *Depremler*. çev. Ülkün Tansel. Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2008.
- Bulut, Halil İbrahim. “Adapazarı Depremi Bağlamında Din-Deprem İlişkisi”, *Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu* 2 (Mayıs 2008), 247-256. <http://ktp.isamveri.org.tr/>
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu’l Beyân (Kur’ân Meâl ve Tefsîri)*. Çev. İbrahim Tüfekçi. 23. Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. 4. Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971.
- Çetiner, Bedreddin. *Fâtiha’dan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl*. 2. Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2019.
- Çimen, Abdullah Emin. *Niçin Helâk Oldular*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 2008.
- Demir, Osman. “Zerre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/295. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tarihi*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2015.
- Demiray, Kemal. *Temel Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2. Basım, 1985.
- Erol, Neşe – Öner, Özgür. “Travmaya Psikolojik Tepkiler ve Bunlara Yaklaşım”. *Türk Psikoloji Bülteni Deprem Özel Sayısı*. 5/14 (Eylül, 1999).
- Eyidoğan, Haluk. *50 Soruda Deprem*. İstanbul: 7 Renk Yayıncılık, 2. Basım, 2012.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1988.
- Fırat, Muhammet. “Deprem ve Toplumsal Etkileri”. *Tezkire Dergisi* 12 (2022), 47-72. <https://tezkiredergisi.org/>
- Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Tür Dil Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Güngör, Sami, *Coğrafya Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961.
- Güneş, Kadir. *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük* İstanbul: Mektep Yayınları, 2015.
- Hasîrîzâde Mehmed Elîf b. Ahmed Muhtâr, en-Nûrî'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân, çev. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. PDF: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Havvâ, Saîd. *el-Esâs fî't-Tefsîr*. çev. M. Beşir Eryarsoy - Abdüsselam Arı. 16.cilt. İstanbul: Şamil Yayıncılık, 1996.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*. Çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner. 15.cilt İstanbul: Çağrı yayınları, 1987.
- el-İsfehânî', Râgıb Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'ân*. çev. Abdulbaki Güneş - Mehmet Yolcu İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- İşçi, Coşkun. “Deprem Nedir ve Nasıl Korunuruz?”. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 3/9 (Haziran 2008), 959-983. <https://doi.org/>
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*. 5. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Karaman, Fikret. “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”. *Diyanet İlmî Dergi* 56/3 (2020), 903-936. <https://dergipark.org.tr/>

- Kaya, Mehmet. “Kur’an Açısından Deprem Olgusu”. *Tevilat* 4/2 (Aralık 2023), 347-379.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/>
- Kaya, Mahmut. “Sudûr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/467.İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kırıcı, Hatice Kübra. *Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Uygulamalarıyla Türkiye’de Fay Hatları ile Depremsellik İlişkisinin Belirlenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <https://tez.yok.gov.tr/>
- Kula, Naci. “Deprem ve Dini Başa Çıkma”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2002), 234-255. <https://dergipark.org.tr/tr/>
- Kurt, Hüseyin – Arık, Fetullah. *Planlama, Yapı ve Çevre İçin Jeoloji*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 1. Basım, 2018.
- Kurtubî, Abu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi’li-Ahkâm’il-Kur’ân*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 19. Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 2003.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Te’vîlâtü’l-Kur’ân Tercümesi*. çev. Mehmet Erdoğan - Bekir Topaloğlu. 17. Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Te’vîlâtü’l-Kur’ân Tercümesi*. çev. S. Kemal Sandıkçı. 5. cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Mevdûdî, Ebû’l Al’â. *Tefhimü’l-Kur’ân Tefsîri*. Çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7. cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Mütercim Asım Efendi. *Kâmûsu’l Muhîr Tercümesi (el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhîr)*. çev. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi 1. cilt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Mütercim Asım Efendi. *Kâmûsu’l Muhîr Tercümesi (el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhîr)*. çev. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi 3. cilt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Mütercim Asım Efendi. *Kâmûsu’l Muhîr Tercümesi (el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhîr)*, çev. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi. 5. cilt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

- Ocak, Mahir E. “Depremlerden Nasıl Korunmalıyız?”. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi* (Mart 2023), 64-69. [Bilim Teknik \(tubitak.gov.tr\)](http://bilim.teknik.tubitak.gov.tr/).
- Ochmas, Fazel Ahmad Siawash. *Deprem Afet Yönetiminde Disiplinler Arası Bilgi Paylaşım Sistemleri*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <https://tez.yok.gov.tr/>.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihu'l-ğayıp(et-Tefsîrû'l-kebîr)*. çev. Suat Yıldırım vd. 23. Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsir*, çev. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz .İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Saylık, Mutlu. *Kur'ân'da Deprem*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014. <https://tez.yok.gov.tr/>.
- Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzîlî. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, çev. M. Emin Saraç vd. 16. Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1993.
- Süyûtî, Celâleddin. *Esbâbü'n Nüzûl*, çev. Abdulcelil Alpkıray, İstanbul: Semerkand Yayınları, 3.Basım, 2016.
- Şahin, M. Bahadır. *Temel Jeoloji Bilgileri*. Ankara: MTA Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012.
- Şahin, Övünç. “Antik Çağ’dan Orta Çağ’a Kadar Depremlerin Oluşumuna İlişkin Öne Sürülen Teoriler”. *Mavi Gezegen* 27 (2019), 8-13. <https://www.jmo.org.tr/>.
- Tasa, Lutgens Tarbuck. “Depremler ve Yerkürenin İçi”. çev. Kaan Şevki Kavak. *Genel Jeoloji- Temel Kavramlar*. ed. Cahit Helvacı. 336-337. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 11.Basım, 2017.
- Topaloğlu, Bekir. “Zilzâl Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/419. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Tuğlacı, Pars. *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*. 2. cilt. İstanbul: Cem Yayınevi, 4. basım, 1980.
- Unat, Yavuz. “Zelzele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44/231-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Vahiy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/402. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. M. Nur Çetin vd. (İstanbul: Çelik-Şura Yayınları, 2011), 9/44.

Yılmaz, Hakkı. *Nüzûl Sırasına Göre Tebyînu'l-Kur'ân İşte Kurân!* 10. Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 2010.

Yiğit, Yılmaz. Zilzâl Sûresi'nin Tefsîri ve Günümüze Bakan Yönleri. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Yolcu, Armağan Çınar. *17 Ağustos Depremi ile 23 Ekim-9 Kasım 2011 Van Depremlerinin Kriz Yönetimi Açısından Karşılaştırılması*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Yüksel, Turan. “*Deprem Bilgisi ve Deprem Anlatıları*”. İstanbul: Serhat Yayınları, 2000.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd el-Hârizmî. *el-Keşşâf*, çev. Necdet Çağıl. PDF: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.

ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *Tefsîru'l-Münîr*, 15. Cilt. çev. Hamdi Aslan vd. İstanbul: Risale Yayınları, 2013.

Elektronik Kaynaklar

AFAD, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. “*Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*.” Erişim 14 Kasım 2023. <https://www.afad.gov.tr>

Ak Sözlük. Erişim 17 Kasım 2023. <http://aksozluk.org/>

Arkeofili. ‘*Pangea Nedir? Eski Bir Süperkita Hakkındaki Gerçekler*’ Erişim 29.09.2024. <https://arkeofili.com/>

Bakırcı, Çağrı Mert. “Deprem Sesi: Depremler Ses Çıkarır mı? Deprem Sırasında Yerin Gürültüsünü Duyabilir miyiz?” *Evrin Ağacı*. Erişim 25 Mart 2022. <https://evrimagaci.org/>

BDTİM (Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi). Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, ‘*Deprem Bilgileri*’.Erişim 30 Kasım 2023. <http://www.koeri.boun.edu.tr/>

Coğrafya Defterim. “*Yerin Katmanları*”. Erişim 30 Kasım 2023. <https://www.cografyadefterim.com/>

Coğrafya Doğa Eğitim Sitesi. ‘*Dünya Levhalar Haritası*’. Erişim 30 Kasım 2023. <https://www.cografyalar.com/dunya-levhalar-haritasi>

- Diyanet İşleri Meâli (Yeni). Erişim 20 Ekim 2023. <https://www.kuranmeali.com/>
- Dünya'nın İç Yapısı. "Yeryüzünün Katmanları", Erişim 10 Eylül 2024. <https://bilsenbesergil.blogspot.com/>.
- Dünya Deprem Kuşağı Haritası. "Dünya Jeoloji Haritaları". Erişim 10 Ekim 2024. <http://cografyaharita.com/>
- Evrin Ağacı. "Deprem Nedir?". Erişim 20 Kasım 2023. <https://evrimagaci.org/>
- Jeofizik Mühendisleri. "Deprem Parametreleri". Erişim 10 Aralık 2023. <http://www.jeofizikmuhendisleri.com/makaleler/>
- Jeofizik Mühendisleri. "Fay Nedir? Fay Çeşitleri Nelerdir?". Erişim 10 Ekim 2024. <http://www.jeofizikmuhendisleri.com/makaleler/>
- Jeofizik Mühendisleri. "Levha Hareketleri". Erişim 10 Eylül 2023. <http://www.jeofizikmuhendisleri.com/>.
- Jeoloji Mühendisliği. "Dünyanın Yapısı". Erişim 10 Ekim 2024. <https://www.muhendisbeyinler.net//>
- Kur'an Yolu. Erişim 20 Ekim 2023. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Kurious, Kurious Herkes İçin Bilim, "Ne Zaman Çatladık?" Erişim 26 Mayıs 2023. <https://kurious.ku.edu.tr//>
- MTA Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü. "Türkiye'nin Volkanları". Erişim 10 Ekim 2024. <https://www.mta.gov.tr/>
- METU (Orta Doğu Teknik Üniversitesi). "Deprem Dalgaları". Erişim 10 Ekim 2024. <https://ocw.metu.edu.tr>.
- Nergis Televizyonu (NTV). "Haberler, Türkiye Haberleri (Tek Bir Tabak Bile Kırılmamıştı: Züccaciye Mağazasında Deprem Anı Kamerada)" Erişim 29 Aralık 2024. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/>
- Nişanyan Sözlük. Erişim 17 Kasım 2023. <https://www.nisanyansozluk.com>.
- Özer, Ahmet. "Depremi Sosyolojik Olarak Kısa Bir Tahlili". *Politik Yol*. Erişim 28 Şubat 2024. <https://www.politikyol.com//>
- Sanal Şantiye. "Deprem Dalgaları ve Çeşitleri". Erişim 10 Şubat 2024. <https://www.sanalsantiye.com/>

Tint Mimarlık. “Sık Sık Deprem Olmasa Ne Olur?” Erişim 29.09.2024.
<https://www.tintmimarlik.com/>

TÜBİTAK Bilim Genç. “Uyuyan Volkan Neden Uyanır?”. Erişim 10 Ekim 2024.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/>

Türkçe Kur’ân Meâlleri. “Âyet Karşılaştırma” Erişim 20 Kasım 2023. <https://www.kuranmeali.com/>

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SSB), “2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu” (Erişim 16 Mart 2024). <https://www.sbb.gov.tr/>

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Hülya Gelim
Yabancı Dili	Arapça
Orcid Numarası	0009-0001-1770-0404
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10579353
Lise	Atatürk Anadolu Sağlık Meslek Lisesi
Lisans	Ordu İlahiyat fakültesi
Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Mesleki Deneyim	
Akademik Çalışmalar	1. 2.

